



DET KONGELIGE
UTENRIKSDEPARTEMENT

St.meld. nr. 10

(2008–2009)

Næringslivets samfunnsansvar i en global økonomi

"Det er en
utopi
å tro at fattigdom
kan bekjempes uten næringslivets
aktive medvirkning"
— Kofi Annan





DET KONGELIGE
UTENRIKSDEPARTEMENT

St.meld. nr. 10

(2008–2009)

Næringslivets samfunnsansvar
i en global økonomi

Innhold

1	Innledning	5	3.4	Samfunnsansvar i leveransekjeden	36
1.1	Hvorfor en stortingsmelding om samfunnsansvar?	5	3.4.1	Hvor langt går ansvaret?	36
1.2	Hva er samfunnsansvar?	6	3.4.2	Hvordan stille etiske krav i leveransekjeden?	37
1.3	Begrepet samfunnsansvar i meldingen	7	3.4.3	Nærmere om grønnere leveransekjeder	38
1.4	Bedrifiers holdninger og praksis ..	8	3.5	Investeringer og kapitalforvaltning	39
1.5	Sentrale problemstillinger i meldingen	9	3.5.1	Samfunnsansvarlige investeringer .	39
1.6	Mål, ambisjoner og forventninger .	10	3.6	Ansvar og muligheter	41
1.6.1	Statens virksomhet.	10	4	Næringslivets internasjonale engasjement – utfordringer og dilemmaer	42
1.6.2	Forventninger til næringslivet.	11	4.1	Engasjere seg eller holde seg borte?	42
2	Myndighetenes rolle og ansvar .	13	4.2	Næringslivsengasjement i konfliktområder	45
2.1	Staten som eier	14	4.2.1	Rettesnorer i konfliktområder	45
2.1.1	Rammer for forvaltningen av det statlige eierskapet.	14	4.3	Naturressursbasert virksomhet ...	47
2.1.2	Prinsipper for statlig eierskap.	15	4.3.1	Lokalsamfunn og urfolks rettigheter	47
2.1.3	Samfunnsansvar i bedrifter med statlig eierskap	15	4.3.2	Åpenhet i utvinningsindustrien – EITI	48
2.2	Staten som investor og kapitalforvalter	18	4.4	Næringslivsengasjement i sårbare naturområder	49
2.2.1	De etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond	18	4.5	Behov for aktsomhet	51
2.2.2	Fremme av samfunnsansvar	18	5	Næringslivets samfunnsansvar i et utviklingsperspektiv	52
2.2.3	Utøvelsen av eierrettigheter for Statens pensjonsfond	19	5.1	Investeringer i utviklingsland	52
2.2.4	Betydningen av åpenhet	20	5.2	Hva kan bedriftene gjøre?	53
2.2.5	Statlige investeringsfond	21	5.3	Partnerskap for utvikling.	55
2.3	Offentlig sektor som innkjøper	22	5.4	Institusjons- og kapasitetsbygging .	56
2.4	Helhetlig politikk	24	5.5	Ansvarlig næringsliv – nøkkel til utvikling.	57
3	Næringslivets rolle og ansvar ...	25	6	Internasjonale rammeverk for næringslivets samfunnsansvar .	59
3.1	Forventninger til næringslivet.	25	6.1	OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper	59
3.1.1	Retningslinjer for samfunnsansvar .	25	6.1.1	Nasjonale kontaktpunkt.	61
3.1.2	God virksomhetspraksis	26	6.1.2	Norges kontaktpunkt.	62
3.1.3	Åpenhet og rapportering	27	6.1.3	Erfaringer og forbedringsmuligheter.	63
3.1.4	Aktsomhet og kunnskapsdeling ...	27	6.2	FNs Global Compact	64
3.1.5	Innovasjon og samfunnsansvar	28	6.2.1	Hvordan arbeider Global Compact?	64
3.2	Næringslivets ansvar på viktige områder	29	6.2.2	Hva innebærer tilslutning til Global Compact?	65
3.2.1	Selskapers forhold til menneskerettighetene	29			
3.2.2	Bedrifiers ansvar for anstendig arbeidsliv	30			
3.2.3	Bedrifiers ansvar for miljø.	31			
3.2.4	Bedrifiers ansvar for å bekjempe korrupsjon	32			
3.3	Rekkevidden av bedrifiers ansvar. .	34			

6.3	Global Reporting Initiative	66	8.1.3	Norsk straffelovgivning	81
6.3.1	Hva innebærer GRI-rapportering?..	66	8.1.4	Vurdering.	81
6.3.2	Verdien av rapportering	67	8.2	Sivilt erstatningsansvar	82
6.4	Standardisering og sertifisering . . .	67	8.3	Rapportering om samfunnsansvar .	83
6.5	Behovet for internasjonale retningslinjer	69	8.3.1	Rapporteringsplikt i norsk lov	83
			8.3.2	Opplysningsplikt om etiske retningslinjer	83
7	Internasjonale initiativ og prosesser for samfunnsansvar . .	70	8.4	Klage- og overvåkingsmekanismer.	85
7.1	Nybrottsarbeid i FN om næringsliv og menneskerettigheter	70	8.5	Avveininger	87
7.1.1	FNs generalsekretærs spesialrepresentant	70	9	Virkemidler for å styrke samfunnsansvar	88
7.2	Globale arbeidsstandarder	72	9.1	Næringsrettede offentlige virkemidler	88
7.3	Miljø- og klimasamarbeid	74	9.2	Nærings- og arbeidslivets organisasjoner	92
7.4	Arbeid for å bekjempe korrupsjon .	76	9.3	Frivillige organisasjoner	93
7.4.1	Kapitalflukt og lukkede jurisdiksjoner	77	9.4	Forskning og utdanning	95
7.5	Handel og internasjonalt samkvem.	78	9.4.1	Behovet for forskning	95
7.6	Internasjonale rammer og nasjonale retningslinjer	79	9.4.2	Samfunnsansvar innenfor utdanning	96
			9.5	Dialog og erfaringsutveksling	96
8	Vurdering av juridiske virkemidler	80	10	Økonomiske og administrative konsekvenser	99
8.1	Strafferettslige sanksjoner	80	Vedlegg		
8.1.1	Alminnelige folkerettslige begrensninger	81	1	Oversikt over relevante nettsteder og verktøy	100
8.1.2	Utviklingen av internasjonale strafferettslige normer	81			

St.meld. nr. 10

(2008–2009)

Næringslivets samfunnsansvar i en global økonomi

*Tilråding fra Utenriksdepartementet av 23. januar 2009,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Stoltenberg II)*

1 Innledning



Figur 1.1

1.1 Hvorfor en stortingsmelding om samfunnsansvar?

Lønnsomme bedrifter gir viktige bidrag til samfunnet. De skaper arbeidsplasser og bidrar til å finansiere den allmenne velferd. Å skape verdier og økonomiske resultater innen rammen av lover og regler i det samfunn de opererer i, er bedriftenes hovedoppgave. Men bedriftene virker ikke bare i et marked. De virker også innenfor rammen av en kultur, et lokalsamfunn og et politisk system. Debatten om næringslivets samfunnsansvar hand-

ler om den rollen bedriftene spiller i en slik bredere samfunnsmessig sammenheng.

Bedriftene påvirker samfunnsutviklingen der de opererer. Derfor har de et ansvar som går ut over lønnsom verdiskaping. Fokus på bedriftenes samfunnsansvar handler om å tydeliggjøre hva dette ansvaret består i og hvordan det best kan ivaretas. Det finnes eksempler på at bedrifter er lønnsomme i økonomisk forstand, men at deres virksomhet samtidig kan skade både arbeidstakere og nærmiljø. Det er politikkenes oppgave, i nær dialog med nærings- og arbeidslivets egne aktører, å

endre på slike forhold. Mange oppgaver i en globalisert verden kan bare løses gjennom aktivt samarbeid med de ledende økonomiske aktørene. Det er et viktig mål for politikken å utløse disse mulighetene for samarbeid.

De etiske sidene ved næringslivets samfunnsansvar er blitt tydeligere som følge av globaliseringen. Norske bedrifter er i større grad enn tidligere engasjert i land hvor menneskerettighetene står svakt eller utfordres, hvor arbeidsforholdene er kritikkverdige eller hvor barn benyttes som arbeidskraft. De er også engasjert i områder hvor det tas lite hensyn til produksjonens betydning for miljøet. Lovgivningen og håndhevingen av denne vil variere mellom land. Omfanget av korrupsjon vil også variere. Bedriftene møter i økende grad spørsmål om hva som er akseptabel forretningspraksis og om bedriftens ansvar går lenger enn bare å følge loven i landet de er engasjert i.

Den etiske begrunnelsen for bedriftens samfunnsansvar springer ut av menneskeverdets ukrenkelighet. På samme måte som politikken ikke er et mål i seg selv, men et middel for å fremme samfunnsendringer til beste for mennesket og miljøet, er en bedrifts fortjeneste eller virksomhet for øvrig heller ikke et mål som kan ses isolert fra andre hensyn. Også den økonomiske virksomheten trenger et etisk fundament som setter mennesker, miljøet og bredere samfunnsansvar i sentrum. En rekke eksempler i senere tid har vist betydningen av bedriftenes samfunnsansvar og de negative konsekvenser det kan ha for enkeltmennesker, samfunnet og miljøet dersom bedrifter ikke opptrer ansvarlig.

Toneangivende norske bedrifter og næringslivets organisasjoner har gjennom flere år gitt høy prioritet til arbeidet med samfunnsansvar. Arbeidslivets organisasjoner har vært aktive i utviklingen av anstendige arbeidsvilkår og retten til å organisere seg også i utviklingsland. Frivillige organisasjoner har spilt rollen som pådriver overfor bedriftene. Mange bedrifter har gjort samfunnsansvar til en integrert del av sin virksomhet og sine beslutningsprosesser. Dette er svært positivt. Det er på sin plass å berømme de aktørene som har engasjert seg aktivt i ordskiftet og regel- og normutviklingen knyttet til bedriftenes samfunnsansvar. Men selv om mange bedrifter og organisasjoner har kommet langt i arbeidet, er det fortsatt behov for bevisstgjøring, kunnskap og et utvidet engasjement.

Disse forholdene er bakgrunnen for at Regjeringen for første gang fremmer en stortingsmelding om næringslivets samfunnsansvar. Hensikten med meldingen er å skape økt bevissthet om sam-

funnsansvar både i privat og offentlig virksomhet. Regjeringen har et positivt syn på norske bedrifters evne og vilje til å bidra og ønsker at meldingen skal bidra til å styrke engasjementet. Regjeringen ønsker å tydeliggjøre myndighetenes forventninger til næringslivet og å drøfte myndighetenes, bedriftenes og andre aktørers ansvar og roller. Samtidig ønsker Regjeringen å styrke norske bedrifters motivasjon og evne til å ta samfunnsansvar gjennom tiltak for styrket rådgivning og veiledning, økt åpenhet og dialog og erfaringsutveksling mellom myndighetene og næringslivet. Regjeringen vil være en pådriver i internasjonale prosesser for å videreutvikle rammeverket for næringslivets samfunnsansvar.

Denne stortingsmeldingen vektlegger bedrifters opptreden internasjonalt. Norske bedrifter har i økende grad økonomisk virksomhet i og handel med land der det er politisk ustabilitet, utstrakt fattigdom eller korrupsjon. Det er særlig i forhold til engasjement i denne typen markeder at bedriftene kan ha behov for økt bevisstgjøring og kompetanse. Samfunnsansvar er imidlertid relevant uansett i hvilke markeder bedriften opererer, også nasjonalt.

Mange norske bedrifter og næringer opplever virkninger av den globale finanskrisen. Det er behov for en aktiv politikk for å snu den negative økonomiske utviklingen. I urolige tider stilles spørsmålet om en har tid og råd til å utøve samfunnsansvar. Regjeringen anser at bedriftenes arbeid med samfunnsansvar er viktig uavhengig av de økonomiske konjunktorene. Et ansvarlig forhold til arbeidstakere, kunder, eiere og andre interessenter styrker bedriftenes langsiktige konkurransekraft og stilling. Samfunnsansvar innebærer ikke en interessekonflikt, men et interessefellesskap for næringsliv, myndigheter og andre aktører.

1.2 Hva er samfunnsansvar?

Det har over tid vært ulike syn på hva som er næringslivets rolle og ansvar i samfunnet. Enkelte har framholdt at «the business of business is business» og hevder at næringslivet best ivaretar hensynet til samfunnets beste ved at det konsentrerer seg om å øke sin lønnsomhet innenfor klare rettslige rammer. Tanken er at bedrifter i et fungerende marked bidrar til oppnåelse av bredere samfunnsmessige mål som sysselsetting, allmenn utvikling og velferd og at de på denne måten gir sitt samfunnsbidrag.

Samfunnsansvar har de senere årene fått et bredere innhold. Dette har sammenheng med den

økte innflytelsen næringslivet har fått som følge av globaliseringen og de mulighetene og utfordringer dette medfører. Samfunnsansvar, med de normer og standarder som er knyttet til dette, er under stadig utvikling etter hvert som ny kunnskap erverves.

På norsk brukes uttrykket *næringslivets samfunnsansvar* mens man på engelsk opererer med betegnelsen *Corporate Social Responsibility (CSR)* eller *Corporate Responsibility (CR)*. Kjernen i begrepet er hvilket ansvar bedrifter bør påta seg for mennesker, samfunn og miljø som påvirkes av virksomheten.

Bedrifter som håndterer sitt samfunnsansvar på en framtidsrettet måte, sørger for at dette blir en integrert del av sin virksomhetsstyring. Det betyr at dette ansvaret må forankres i linjeledelsen og følges opp løpende av bedriftens toppledelse og styre.

Det er ulike strategisk orienterte tilnærminger til samfunnsansvar. Noen vektlegger risikohåndtering, blant annet i form av omdømmeforvaltning. Andre tar til orde for et mer proaktivt forhold til samfunnsansvar, der løsninger på samfunnsutfordringer blir en del av forretningsstrategien og dermed gir tilgang til viktige markeder.

I tillegg til bedriftens bidrag gjennom arbeidsplasser, skatter og økonomiske ringvirkninger, kan bedriften utvikle produkter, tjenester, produksjonsmåter og forretningspraksis som fremmer utvikling. Eksempler på dette er mikrokreditt, mobil telekommunikasjon, solenergi og vannforsyning.

Innholdet i og forståelsen av begrepet samfunnsansvar, er dynamisk. Hvilke tema som er i fokus varierer med virksomhetsområde og forandrer seg over tid. Filantropi, eller gaver til gode formål, har tradisjonelt vært oppfattet som et uttrykk for bedrifters samfunnsansvar. Mange bedrifter forstår fortsatt samfunnsansvar som veldedighet og støtte til lokalsamfunnet. Tendensen er imidlertid at flere oppfatter at kjerneområdet for samfunnsansvar er bedriftens egen virksomhet og leveransekjede.

1.3 Begrepet samfunnsansvar i meldingen

Regjeringen ser ivaretagelse av menneskerettigheter, respekt for grunnleggende arbeidstakerrettigheter og anstendige arbeidsvilkår, ivaretagelse av miljøhensyn, bekjempelse av korrupsjon og størst mulig åpenhet som hovedelementer for bedrifter

når de skal ivareta samfunnsansvar i sin internasjonale virksomhet.

Alle bedrifter forutsettes å følge vertslandets lover og regler der de opererer, og i tillegg sitt hjemlands lovgivning så langt regelverket får anvendelse på virksomhet eller handlinger foretatt i utlandet. Samfunnsansvar handler om bedriftens aktiviteter som går utover å oppfylle krav som er fastlagt i nasjonalt lovverk. Det kan også dreie seg om overholdelse av lovbestemmelser som ikke håndheves effektivt av lokale myndigheter.

Mange utviklingsland er preget av mangelfullt lovverk, svakt styresett, utstrakt fattigdom og korrupsjon. I slike land er derfor bedriftenes opptreden og ansvar av særskilt betydning. Det betyr ikke at bedrifter uten videre skal påta seg ansvar som tilligger myndighetene i de aktuelle landene. Det ville være en urimelig forventning overfor bedriftene og heller ikke nødvendigvis gagne en langsiktig utvikling.

Ansvarsbegrepet i meldingen er knyttet til bedrifters etiske standarder og brukes i betydningen moralsk ansvar når ikke annet er angitt. Mulige konsekvenser når en bedrift opptrer i strid med disse standardene, er at den ikke anses å oppfylle egne målsettinger for virksomheten eller kunders, investorers og lokalsamfunns forventninger. I tillegg kan ansvarsbegrepet brukes hvis bedrifter gjennom sin opptreden medvirker til krenkelser av menneskerettighetene eller andre folkerettsbrudd, eller til brudd på andre internasjonale standarder det hersker bred enighet om. Ved for eksempel brudd på miljøstandarder, kan bedriften risikere å bli rammet av negative vedtak. Dette kan være gjennom beslutning om uttrekk fra investeringsfond eller bortfall av prosjektfinansiering. «Ansvar» kan også brukes i betydningen rettslig ansvar – for eksempel strafferettslig ansvar eller erstatningsrettslig ansvar på grunnlag av stedlig lovgivning, hjemlandets lov eller tredjelands lov der sak mot bedriften eventuelt kan reises.

Regjeringen legger til grunn en forståelse av samfunnsansvar som innebærer at bedrifter *integrerer sosiale og miljømessige hensyn i sin daglige drift og i forhold til sine interessenter. Samfunnsansvar innebærer hva bedriftene gjør på en frivillig basis utover å overholde eksisterende lover og regler i det landet man opererer.* Bedriftene bør bidra til en positiv samfunnsutvikling gjennom verdiskaping, anstendig praksis i egen virksomhet og ved å ta hensyn til lokalsamfunnet og andre interessenter.



Figur 1.2 Eksempler på bedrifters forhold til og arbeid med ulike interessenter

1.4 Bedrifters holdninger og praksis

Norske bedrifter med internasjonalt engasjement har varierende kunnskap og praksis med hensyn til samfunnsansvar. En undersøkelse som ble gjennomført for Utenriksdepartementet i 2008, målte holdninger til og praksis med samfunnsansvar blant norske internasjonalt orienterte bedrifter.¹ Intervju ble gjort med daglig leder eller medarbeider med ansvar for utenlandsaktiviteter i 300 bedrifter med 50 ansatte eller flere.

Undersøkelsen gir inntrykk av at mange bedriftsrepresentanter har et forholdsvis uklart forhold til samfunnsansvar. Mange forbinder først og fremst begrepet med hvordan man behandler egne ansatte i Norge, gir støtte til tiltak i eget lokalmiljø eller bidrar til organisasjoner som driver med hjelpearbeid eller miljøvern. Store bedrifter er mer bevisste når det gjelder spørsmål om samfunnsansvar enn små bedrifter. Det var nesten ingen for-

skjell i oppfatninger mellom bedrifter i forskjellige bransjer eller om man opererer i utviklingsland eller ikke.

Undersøkelsen viste også at:

- 54 prosent oppgir at de har skriftlige retningslinjer for hvordan samfunnsansvar skal utøves
- ansvaret for samfunnsansvar ligger enten hos toppleder eller ikke hos noen bestemt person
- 44 prosent rapporterer om samfunnsansvar, de fleste i årsberetning eller i egen rapport
- spørsmål om samfunnsansvar blir drøftet ofte i 28 prosent av ledergruppene og 20 prosent av bedriftenes styrer

Undersøkelsen viste at holdningene til samfunnsansvar er positive. Mange mener at det er et konkurransefortrinn for den aktuelle bedrift og bruker det som et element i markedsføring. En stor andel mener bedriftens eiere og finansforbindelser vektlegger samfunnsansvar. Mange sier seg enig i at samfunnsansvar er viktig for å få tak i kompetent arbeidskraft og majoriteten er enig i at samfunnsansvar vil få økt betydning for bedriften i framtiden.

¹ Gjennomført av Synovate Norge i januar 2008. Spørsmålene og resultatene av undersøkelsen er lagt ut på Utenriksdepartementets nettsider.

Det synes mindre utbredt at man sjekker sine leverandører og underleverandører når det gjelder samfunnsansvar, men mange sier de unngår forretningsforbindelse med bedrifter som ikke har etiske retningslinjer. Bedriftene mener de i størst grad møter utfordringer i sine utenlandsaktiviteter i forbindelse med miljøhensyn. Et mindretall mener at norske bedrifter i utlandet utøver større samfunnsansvar enn utenlandske.

Internasjonale retningslinjer og rammeverk for hvordan bedrifter skal utøve samfunnsansvar, er lite kjent. Det er sterkt sprikende oppfatninger når det gjelder spørsmålet hvorvidt det bør utarbeides bindende nasjonale retningslinjer for norske bedrifters samfunnsansvar når de opererer i utlandet. Få mener norske myndigheter gjør en stor innsats i å veilede norske bedrifter når det gjelder samfunnsansvar. Interessen for informasjon fra myndighetene om det samme er imidlertid moderat.

Spørreundersøkelsen viser at kunnskapen om etablerte internasjonale retningslinjer for samfunnsansvar er moderat og indikerer at det er et klart behov for å øke bevissthet og kunnskap om samfunnsansvar.

1.5 Sentrale problemstillinger i meldingen

Regjeringen har tre sentrale handlingsrom når det gjelder samfunnsansvar. Det ene er samfunnsansvar i egen virksomhet. Det andre er å uttrykke samfunnets forventninger til norske bedrifter. Det tredje handlingsrommet er å utforme og påvirke rammebetingelsene for bedriftenes samfunnsansvar nasjonalt og internasjonalt.

Når det gjelder egen virksomhet har staten og norske myndigheter et selvstendig ansvar for å ivareta etiske hensyn og opptre samfunnsansvarlig. Regjeringen vil at staten og det offentlige skal være ledende på dette området, både i sin opptreden som eier og investor, og gjennom innkjøp av varer og tjenester. Myndighetenes ansvar i egen virksomhet drøftes i kapittel 2.

Meldingen legger til grunn at norske selskaper skal være blant de fremste i å utøve samfunnsansvar og på den måten bidra til å styrke menneskerettighetenes stilling, skape anstendige arbeidsvilkår, ta vare på miljøet og bekjempe korrupsjon. Regjeringen mener at et aktivt engasjement fra bedriftene på disse områdene vil virke positivt både for bedriftene og for samfunnet for øvrig. Myndighetenes forventninger til bedriftene er behandlet i kapittel 3. Rekkevidden av selskapers

ansvar, blant annet når det gjelder forhold i leveransekedjen, er en del av drøftingen.

Bedriftene har en klar egeninteresse i å opptre samfunnsansvarlig. Forbrukere og kunder stiller i økende grad krav til at varer og tjenester er produsert på forsvarlig vis. Investorer vektlegger at selskaper ivaretar høye standarder. Media setter kritisk søkelys på bedriftenes oppfølging av sine leverandører og utenlandske datterselskaper. Ansatte og jobbsøkere legger i økende grad vekt på bedriftens holdning til samfunnsansvar. Mange bedrifter ser da også samfunnsansvarlig opptreden som viktig for langsiktig konkurransedyktighet, forretningsmessige muligheter og omdømme.

Bedrifter vil samtidig møte utfordringer og dilemmaer i land med mangelfullt lovverk eller mangelfull håndheving og sanksjonering. Virksomhet kan være særlig utfordrende i konfliktfylte land, land med utstrakt korrupsjon eller sårbare naturområder. Det reiser spørsmål om hvilken rolle bedriftene bør spille i forhold til myndighetene og spørsmål om bedriftene i det hele tatt bør engasjere seg i slike områder. Disse forholdene behandles i kapittel 4. Samarbeid mellom ulike aktører, det som gjerne kalles «partnerskap», er viktig for å møte denne typen utfordringer.

Regjeringen mener at økonomisk engasjement i utviklingsland er positivt fordi det bidrar til verdiskaping og kan fremme politisk og sosial utvikling. I kapittel 5 drøftes ulike måter bedrifter kan fremme utvikling på. Næringslivet kan også bidra til å styrke universelle verdier og normer slik disse kommer til uttrykk i FNs og OECDs prinsipper og retningslinjer.

Regjeringen ser behovet for internasjonalt anerkjente retningslinjer for samfunnsansvar som gir veiledning til norske bedrifter, muligheter for bedriftens interessenter til å påklage brudd på sine rettigheter og skaper like konkurransevilkår på tvers av landegrensener.

OECD har utviklet retningslinjer for flernasjonale selskaper som dekker de sentrale områdene for ansvarlig forretningsdrift. Disse er en viktig del av drøftingen i kapittel 6. Retningslinjene omhandler grunnleggende menneskerettigheter, bekjempelse av barnearbeid, tvangsarbeid og diskriminering. De inkluderer arbeidstakers rett til å organisere seg og til å inngå i kollektive forhandlinger. Beskyttelse av miljøet står sentralt, og retningslinjene omhandler bekjempelse av korrupsjon. De peker også på bedriftens forhold til forbrukere og ansvar for å betale skatt i tide. Retningslinjene er relevante også for mindre bedrifter og leverandører.

OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper ivaretar de grunnleggende samfunnshensynene som Regjeringen mener alle norske bedrifter bør rette seg etter i sin internasjonale virksomhet. Regjeringen anser disse retningslinjene som viktige og oppfordrer norske bedrifter til å følge dem aktivt opp i sin internasjonale virksomhet. Regjeringen vil samtidig styrke det nasjonale kontaktpunktet som informerer om retningslinjene og behandler klager om brudd på disse.

Regjeringen vil at Norge skal være en global pådriver for å styrke menneskerettighetene, skape anstendige arbeidsvilkår og ta vare på miljøet. Dette engasjementet bidrar til å styrke rammeverket for næringslivets samfunnsansvar. Myndighetenes arbeid i de ulike internasjonale prosessene er nærmere omtalt i kapittel 7.

I debatter om samfunnsansvar reises ofte spørsmålet om balansen mellom frivillighet og sanksjoner. Det er hevdet at nasjonale, bindende etiske retningslinjer kan sikre at norske bedrifter i større grad ivaretar sitt samfunnsansvar. I forbindelse med innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i aksjelovgivning med mer (Innst.O. nr. 12 (2006–2007)) ba flertallet i komitéen Regjeringen om å utrede spørsmålet om nasjonale retningslinjer for norske bedrifters samfunnsansvar i utlandet og komme tilbake til Stortinget på egnet måte. Dette drøftes nærmere i kapittel 8.

Boks 1.1 Andre relevante meldinger

Stortingsmeldingen må sees i sammenheng med andre relevante stortingsmeldinger og handlingsplaner som er fremlagt, særlig:

- St.meld. nr. 13 Et aktivt og langsiktig eierskap (2006–2007)
- St.meld. nr. 26 Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand (2006–2007)
- St.meld. nr. 34 Norsk klimapolitikk (2006–2007)
- Handlingsplan for miljø og samfunnsansvar i offentlige innkjøp (2007)
- Handlingsplan for handelsrettet utviklingssamarbeid (2007)
- St.meld. nr. 7 Et nyskapende og bærekraftig Norge (2008–2009)

Den må også sees i sammenheng med stortingsmeldinger som forventes fremlagt i vårsesjonen 2009 om Statens Pensjonsfond, om utviklingspolitikk og om hovedlinjer i utenrikspolitikken.

Det er klare begrensninger for hvorvidt etiske verdier og forhold utenfor Norges grenser kan reguleres av norske myndigheter. Regjeringen vil arbeide aktivt i internasjonale fora og organisasjoner for å styrke rammeverk og initiativer for bedrifters samfunnsansvar. Regjeringen legger særlig vekt på det internasjonale arbeidet for å utvikle effektive mekanismer for å håndheve og etterleve slike rammeverk. Korrupsjonslovgivningen er et eksempel på internasjonale konvensjoner som er iverksatt og håndhevet nasjonalt.

Norsk tradisjon for nær kontakt og samarbeid mellom myndigheter, næringsliv og arbeidstakere har spilt en positiv rolle for vår samfunnsutvikling. Det er en viktig ressurs å ivareta og videreutvikle. Frivillige organisasjoner er pådrivere i nasjonale og internasjonale fora. Dette gir et godt grunnlag for utvikling av et felles og forsterket engasjement for samfunnsansvar, slik det drøftes i kapittel 9.

Meldingen omhandler i hovedsak bedriftenes internasjonale virksomhet. Bedriftene utøver også samfunnsansvar i en norsk sammenheng. Det kan være ved å ta initiativ til et mer inkluderende arbeidsliv, miljøtiltak, likestilling og kompetanseutvikling gjennom skole- og næringslivssamarbeid og lærlingeplasser. Slike forhold faller imidlertid utenfor meldingens ramme.

1.6 Mål, ambisjoner og forventninger

Regjeringen har høye mål og ambisjoner for arbeidet med samfunnsansvar i offentlig virksomhet og tilsvarende tydelige forventninger til næringslivet. Regjeringen legger vekt på betydningen av samfunnsansvar for verdiskaping og endringer til beste for mennesket, miljøet og samfunnet.

1.6.1 Statens virksomhet

Eierskap, investeringer, innkjøp og forvaltning

- Bedrifter med statlig eierskap skal være ledende i å ta samfunnsansvar. Staten skal bidra til dette gjennom aktiv eierskapsutøvelse.
- Det pågår en revisjon av de etiske retningslinjene for Statens Pensjonsfond – Utland. Resultatet legges fram i den årlige stortingsmeldingen om forvaltningen av Statens pensjonsfond våren 2009.
- Staten vil stille krav til egne leverandører. Handlingsplanen for miljø og samfunnsansvar i offentlige anskaffelser følges opp med særlig vekt på veiledning, kompetansebygging og praktisk rådgivning.

- Samfunnsansvar skal integreres som et tverrgående tema i forvaltningen av bistandsmidler.

punktet for OECDs retningslinjer. Et forslag vil bli sendt på høring innen sommeren 2009.

Internasjonale rammeverk og prosesser

- Norge skal være en pådriver for å styrke internasjonale retningslinjer for næringslivets samfunnsansvar. Målet er mer forpliktende rammeverk og mekanismer.
- Norge vil arbeide for at OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper revideres med hensyn til menneskerettigheter og klima/miljø.
- Regjeringen vil sette av økte ressurser til internasjonale initiativ og organer som fremmer samfunnsansvar, herunder FNs Global Compact, Global Reporting Initiative, ILO, og det nasjonale kontaktpunktet for OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper.
- Norge støtter aktivt arbeidet som pågår i FN om næringsliv og menneskerettigheter. Målet er å utvikle et mer forpliktende rammeverk for næringslivets ansvar for menneskerettighetene.
- Regjeringen arbeider for å styrke og samordne Norges innsats for arbeidstakerrettigheter i andre land i henhold til den nyetablerte strategien for å styrke arbeidstakerrettigheter globalt.
- Regjeringen vil utrede lukkede jurisdiksjoners (såkalte skatteparadisers) rolle som tilrettelegger for illegale kapitalstrømmer.
- Norge vil arbeide for å integrere samfunnsansvar i internasjonale avtaler og dialoger hvor dette er relevant.

Utvikling av nasjonale virkemidler

- Norge vil styrke det nasjonale kontaktpunktet for OECDs retningslinjer gjennom konsultasjoner med frivillige organisasjoner, ekstern rådgivning og tydelige og åpne saksprosedyrer.
- Regjeringen vil arbeide videre med å vurdere tiltak som kan bidra til å hindre at norske borgere og bedrifter begår alvorlig miljøkriminalitet utenfor landets grenser.
- Regjeringen legger vekt på åpenhet og rapportering og vil foreslå en utvidet opplysningsplikt om etiske retningslinjer og samfunnsansvar i Regnskapsloven for de største regnskapspliktige bedriftene.
- Regjeringen vil vurdere ulike modeller for bedre oversikt over hvordan næringslivet følger opp sitt samfunnsansvar, ulike måter å organisere rådgivningstilbud på og hensiktsmessig organisering av det nasjonale kontakt-

Andre virkemidler

Regjeringen vil styrke rådgivnings- og veiledningstilbudet om samfunnsansvar overfor norske bedrifter ved å

- styrke virkemiddelapparatets arbeid med informasjon, veiledning og dilemmatrening
- opprette et nettbasert informasjons- og kompetansekart om samfunnsansvar
- etablere et knutepunkt i Utenriksdepartementet for henvendelse fra bedrifter om samfunnsansvar
- utarbeide landnotater tilpasset næringslivets behov på områder som berører samfunnsansvar og er relevante for forhold i de enkelte land
- samarbeide med næringslivets og arbeidslivets parter og det sivile samfunn om informasjon og erfaringsdeling
- gjøre vurderinger av bedriftenes samfunnsansvar i forbindelse med rådgivning og finansiell støtte
- igangsette en satsing for å styrke samfunnsansvar i små og mellomstore bedrifter. Ansvaret legges til Nærings- og handelsdepartementet i samråd med relevante aktører
- tilrettelegge møteplasser for å drøfte konkrete problemstillinger og utfordringer bedriftene møter i internasjonal virksomhet

1.6.2 Forventninger til næringslivet

Regjeringen forventer at norske bedrifter er blant de fremste til å utvise samfunnsansvar og også på denne måten bidrar til innovasjon og verdiskaping. Regjeringen forventer at norske bedrifter med internasjonal virksomhet

- respekterer grunnleggende menneskerettigheter i all sin virksomhet, herunder barns, kvinners og urfolks rettigheter, slik de framkommer i internasjonale konvensjoner
- legger ILOs kjernekonvensjoner om organisasjonsfrihet, avskaffelse av tvangsarbeid, barnearbeid og diskriminering, til grunn for sin virksomhet
- har HMS-standarder som ivaretar arbeidstakernes sikkerhet og helse
- der det ikke er universelle rettigheter som organisasjonsrett og forhandlingsrett, søker å etablere andre ordninger for at ansattes synspunkter kan høres

- ivaretar miljøhensyn og bidrar til en bærekraftig utvikling gjennom blant annet utvikling og bruk av miljøvennlig teknologi
- aktivt motarbeider korrupsjon gjennom etablerte varslingsordninger, interne retningslinjer og informasjonsarbeid
- utviser størst mulig grad av åpenhet knyttet til pengestrømmer

I arbeidet med samfunnsansvar forventes det at norske bedrifter

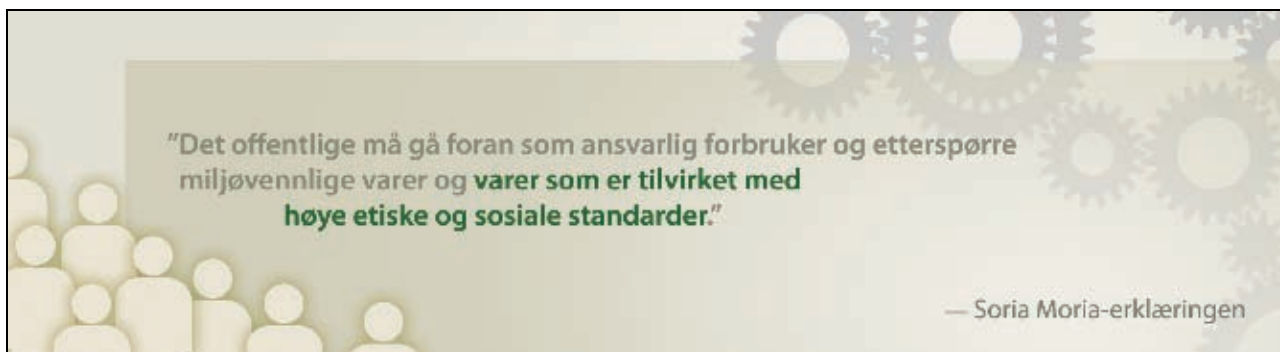
- integrerer et bevisst forhold til samfunnsansvar i selskapets styre, ledelse og bedriftskultur
- bygger og utvikler nødvendig kompetanse internt i virksomheten
- setter seg inn i OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper og følger dem opp i sin virksomhet
- vurderer å slutte seg til FNs Global Compact
- utarbeider og tar i bruk retningslinjer for samfunnsansvar
- følger opp sine retningslinjer i forhold til leveransekjeden gjennom krav, kontrollrutiner og kapasitetsbygging
- tar med seg god virksomhetspraksis fra Norge, herunder modeller for samarbeid i forhold til ansatte og tillitsvalgte
- utvikler sitt samfunnsansvarsarbeid med beste praksis på sitt felt eller innen sin bransje som rettesnor og siktemål

- etablerer mekanismer eller ordninger for varslingsom kritikkverdige forhold
- viser åpenhet om økonomiske, sosiale og miljømessige konsekvenser av sin virksomhet
- aktivt søker informasjon og veiledning i forbindelse med internasjonalt engasjement, særlig i utviklingsland

Regjeringen oppfordrer norske bedrifter til å

- øke sine investeringer i utviklingsland, særlig de minst utviklede land. Regjeringen inviterer til strategiske partnerskap for å redusere risikoen og styrke utviklingseffekten av slike investeringer
- rekruttere aktivt lokalt, fremme lokale leveranser og samarbeide med lokale bedrifter som kontraktører og leverandører i utviklingsland
- arbeide aktivt for globale konsernavtaler som bygger på ILOs kjernekonvensjoner og bidrar til å sikre arbeidstakeres rettigheter
- stille sosiale og miljømessige krav til sine leverandører og forretningspartnere og bidra til kapasitets- og kompetansebygging i leveransekjeden
- orientere norske myndigheter om alvorlige menneskerettighetsbrudd og andre kritikkverdige forhold den blir kjent med gjennom sin virksomhet

2 Myndighetenes rolle og ansvar



Figur 2.1

Enhver virksomhet har ansvar for å ivareta sosiale og miljømessige hensyn, enten det er en privat bedrift, staten eller en annen offentlig virksomhet.

Myndighetene har viktige roller som *eier, investor og innkjøper*. Staten og andre offentlige myndigheter har en betydelig eierandel i norsk næringsliv gjennom egne offentlige selskap og eierskap i børsnoterte selskap. Norsk næringsliv i utlandet identifiseres ofte med Norge, og dette vil spesielt gjøre seg gjeldende for selskaper med statlig eierskap. Det må stilles særlige forventninger og krav til utøvelse av samfunnsansvar i disse bedriftene.

Gjennom Statens pensjonsfond forvalter staten betydelige verdier på vegne av nåværende og framtidige generasjoner. Disse må forvaltes på en etisk forsvarlig måte.

Myndighetene kan som innkjøper påvirke næringslivet gjennom å stille krav til sine leverandører.

Myndighetene *fastlegger rammebetingelser* for bedriftenes aktiviteter gjennom nasjonale lover, forskrifter og retningslinjer og forvaltning av disse. Eksempler på dette er reguleringer og krav innenfor helse-, miljø- og sikkerhetsområdet (HMS) og når det gjelder miljøforhold. Myndighetene kan også stimulere næringslivet gjennom positive insentiver til innovasjon som gir nye eller forbedrede løsninger på samfunnsutfordringer.

Internasjonalt samarbeid på myndighetsnivå legger rammer for næringslivets samfunnsansvar. Dette gjelder blant annet avtaler og konvensjoner for menneskerettigheter, arbeidsstandarder, miljø, bærekraftig ressursforvaltning, skatt, korrupsjon

og handel. Myndighetenes rolle er først og fremst å inngå internasjonale avtaler, innarbeide bestemmelsene i norsk lov- og regelverk og etterprøve og håndheve kravene. Det er samtidig en kjensgjerning at det internasjonale samarbeidet på myndighetsnivå ikke har tilstrekkelige virkemidler for å garantere at avtalefestede rettigheter oppfylles i enhver suveren stat til enhver tid. Derfor er næringslivets samfunnsansvar nødvendig og viktig.

Gjennom *bilateralt samarbeid* arbeider norske myndigheter for å styrke næringslivets samfunnsansvar i samarbeidsland. I møter på politisk hold og gjennom dialog og samarbeid, kan norske myndigheter ta opp forhold med andre lands myndigheter som det ikke er naturlig eller mulig for den enkelte bedrift å engasjere seg i. Norge har for eksempel samarbeidet med land som Brasil og Kina om miljøspørsmål og menneskerettsdialoger med Kina, Indonesia og Vietnam. Internasjonalt samarbeid og internasjonale initiativer og tiltak redegjøres det nærmere for i kapittel 6 og 7.

I samarbeid med andre aktører kan myndighetene bidra til *informasjon og kompetanseutvikling* om samfunnsansvar. Virkemiddelapparatet og statlige investeringsfond skal legge høye miljømessige og sosiale standarder til grunn for sitt engasjement, jf. kapittel 9. Dette gjelder blant annet Innovasjon Norge, Norad, Statens investeringsfond for næringsvirksomhet i utviklingsland (Norfund), Garantiinstituttet for eksportkreditt (GIEK), Eksportfinans ASA, Norges forskningsråd, SIVA og Investinor.

Det offentlige har også et ansvar for å ha høye etiske og miljømessige standarder i *egen virksomhet*. Dette er blant annet reflektert i Plattform for ledelse i staten og de etiske retningslinjene for statstjenesten.

2.1 Staten som eier

Den norske stat har direkte eierskap i en betydelig andel av norske virksomheter. Staten er en stor eier i landets største børsnoterte selskaper men har også heleide selskaper med rene sektorspesifikke formål. Noen selskaper er opprettet for å ivareta viktige samfunnsmessige oppgaver, slik som Vinmonopolet, Avinor og NRK. Andre selskaper har rene forretningsmessige formål.

Det er ulik bakgrunn for at staten er kommet inn på eiersiden i slike selskaper. Enkelte selskaper er etablert ved at staten har skilt ut statlig produksjons- eller tjenestevirksomheter i egne selskaper. I enkelte tilfeller er private tatt inn på eiersiden ved salg av aksjeposter, nyemisjoner og/eller børsnotering. Hensikten med å omdanne statlige virk-

somheter til kommersielle selskaper og åpne for privat eierskap har blant annet vært å effektivisere driften og å hente inn kapital og kompetanse. Kongsberg Gruppen, Telenor, StatoilHydro og Cermaq er eksempler på at virksomheter hvor staten tidligere var heleier, senere er blitt delprivatisert. I andre tilfeller har staten kommet inn på eiersiden i tidligere privat virksomhet for eksempel gjennom krigsoppgjør (Norsk Hydro) eller gjennom kriser (DnB NOR).

2.1.1 Rammer for forvaltningen av det statlige eierskapet

Når staten skiller ut virksomheter i aksjeselskaper, allmennaksjeselskaper og statsforetak, eller er eier i private aksjeselskaper, er disse ikke lenger en del av statsforvaltningen. Det innebærer at staten ikke kan styre disse gjennom forvaltningsvedtak. Aksjeselskapsformen og de andre organisasjonsformene som brukes for statens selskaper, bygger på en klar rollefordeling mellom eierne og selskapsledelsen.

<p>Nærings- og handelsdepartementet</p> <ul style="list-style-type: none"> - Aker Holding AS - Argentum - Fondsinvesteringer AS - BaneTele AS - Bjørnøen AS - Cermaq AS - DNB NOR ASA - Eksportfinans ASA - Electronic Chart Centre AS - Entra Eiendom AS - Flytoget AS - Norsk Hydro ASA - Innovasjon Norge (særlovselskap) - Kings Bay AS - Kongsberg Gruppen ASA - Mesta AS - Nammo AS - SAS AB - Secora AS - SIVA SF - Statskraft SF - Store Norske Spitsbergen Kulkompani AS - Telenor ASA - Venturefondet AS - Yara International ASA 	<p>Olje- og energidepartementet</p> <ul style="list-style-type: none"> - Enova SF - Gassco AS - Gassnova SF - Petoro AS - Statnett SF - StatoilHydro ASA <p>Samferdselsdepartementet</p> <ul style="list-style-type: none"> - Avinor AS - Baneservice AS - NSB AS - Posten Norge AS <p>Helse og omsorgsdepartementet</p> <ul style="list-style-type: none"> - Helse Midt-Norge RHF - Helse Nord RHF - Helse Sør-Øst RHF - Helse Vest RHF - Kompetansesenter for IT i helse- og sosialsektoren AS - AS Vinmonopolet <p>Utenriksdepartementet</p> <ul style="list-style-type: none"> - Norfund (særlovselskap) 	<p>Kunnskapsdepartementet</p> <ul style="list-style-type: none"> - Norsk Samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS - Simula Research Laboratory AS - Uninett AS - Universitetscenteret på Svalbard AS <p>Justisdepartementet</p> <ul style="list-style-type: none"> - Itas amb AS - Norsk Eiendomsinformasjon AS <p>Kommunal- og regionaldepartementet</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kommunalbanken AS <p>Kirke- og kulturdepartementet</p> <ul style="list-style-type: none"> - Norsk Rikskringkasting AS - Norsk Tipping AS <p>Landbruks- og matdepartementet</p> <ul style="list-style-type: none"> - Statsskog SF - Veterinærmedisinsk oppdragscenter AS
---	---	---

Figur 2.2 Selskap fordelt på forvalterdepartement

Kilde: Regjeringens eierpolitikk (2008)

I følge allmennaksjeloven (§ 6–12 og tilsvarende bestemmelser i de andre selskapslovene) hører forvaltningen av selskapet under styret og daglig leder. Dette innebærer at avgjørelser knyttet til den forretningsmessige ledelsen av selskapet og ansvaret for den løpende driften ligger hos selskapsledelsen.

Det følger av selskapslovgivningen at staten som eier må drive oppfølging og styring av selskapet på et overordnet plan. Styret er gitt et særskilt ansvar for at selskapet er hensiktsmessig organisert og at selskapets midler forvaltes på en forsvarlig måte og i samsvar med selskapets og eiernes interesser. Et formål med å skille ut virksomhet i særskilte selskaper, og å følge den rolledelingen mellom eier, styre og daglig leder som ligger i selskaps- og foretakslovgivningen, er at vedkommende statsråd i utgangspunktet ikke kan trekkes til ansvar for forretningsmessige beslutninger i selskapene.

Stortinget trakk i Innst. S. nr. 91 (1969–70) opp de retningslinjene som siden har vært fulgt når det gjelder oppnevning av embets- og tjenestemenn til styreverv i selskaper hvor staten er eier. I følge retningslinjene må det ikke oppnevnes eller foreslås embets- eller tjenestemenn som innenfor sitt saksområde har regulerende eller kontrollerende myndighet overfor selskapet eller har til behandling saker av vesentlig betydning for selskapet. Formuleringene går altså videre enn, men omfatter også, de selskapene hvor staten er inne som eier. Formålet er å hindre at det oppstår habilitetsproblemer eller problemer med kontrollmyndigheten, samt at tilliten til forvaltningens avgjørelser ikke svekkes. I tillegg er det et viktig poeng at vedkommende statsråd ikke kan trekkes til ansvar for beslutninger i selskaper ved at departementsansatte sitter i styrende organer i selskapene.

Kravet om likebehandling av aksjonærene begrenser muligheten for utveksling av informasjon mellom selskapet og departementet i de børsnoterte selskapene. Dette forhindrer imidlertid ikke at det kan tas opp forhold som er av samfunnsmessig betydning i den eierdialogen som staten har med selskapene, på lik linje med andre aksjonærer. Med sin store eierandel i norske børsnoterte selskaper er det viktig at staten opptrer og blir oppfattet som en forutsigbar og profesjonell eier.

De nåværende rammene for statens utøvelse av eierskap er trukket opp i St.meld. nr 13 (2006–2007) *Et aktivt og langsiktig eierskap*. Etter Stortingets behandling av denne meldingen har Nærings- og handelsdepartementet summert opp de sentrale rammene for statlig eierskapsutøvelse i doku-

mentet Statens Eierpolitikk. Dette ble sist revidert i september 2008.

2.1.2 Prinsipper for statlig eierskap

Det har vært viktig å lage et klart skille mellom statens myndighetsutøvelse, sektorpolitikk og eierskapsforvaltning. Eierskapet til de selskapene som opererer på rent kommersielt grunnlag søkes lagt til en enhet i departementsstrukturen som ikke har sektoransvar eller myndighetsoppgaver. Eierskapsavdelingen i Nærings- og handelsdepartementet ble opprettet i 2001 for å ivareta denne oppgaven. Også andre departementer ivaretar eierskap i kommersielle selskaper.

Staten har også utformet egne hovedprinsipper for godt eierskap, godkjent av Stortinget gjennom behandlingen av Eierskapsmeldingen. Prinsippene retter seg mot alle statlige selskaper enten de er heleide eller deleide. De er også gjengitt i Regjeringens eierpolitikkdokument for 2007 og 2008.

Statens prinsipper for eierstyring er:

1. Aksjonærer skal likebehandles.
2. Det skal være åpenhet knyttet til statens eierskap i selskapene.
3. Eierbeslutninger og vedtak skal foregå på generalforsamlingen.
4. Staten vil, eventuelt sammen med andre eiere, sette resultatmål for selskapene, styret er ansvarlig for realiseringen av målene.
5. Kapitalstrukturen i selskapet skal være tilpasset formålet med eierskapet og selskapets situasjon.
6. Styresammensettingen skal være kjennetegnet av kompetanse, kapasitet og mangfold ut fra det enkelte selskapets egenart.
7. Lønns- og insentivordninger bør utformes slik at de fremmer verdiskapingen i selskapene og framstår som rimelige.
8. Styret skal ivareta en uavhengig kontrollfunksjon overfor selskapets ledelse på vegne av eierne.
9. Styret bør ha en plan for eget arbeid og arbeide aktivt med egen kompetanseutvikling. Styrets virksomhet skal evalueres.
10. Selskapet skal være bevisst sitt samfunnsansvar.

2.1.3 Samfunnsansvar i bedrifter med statlig eierskap

Regjeringen forventer at bedrifter med statlig eierskap aktivt følger opp samfunnsansvar i bedriften. Statseierskapsutvalget la i sin utredning (NOU 2004:7) til grunn at selskaper hvor staten er stor

eier bør være ledende når det gjelder å vise samfunnsansvar. Utvalget viste videre til at staten vil kunne få svekket legitimitet, for eksempel som lovgiver og i saker som angår utenrikspolitikken, dersom staten ikke gjennom eierrollen etterlever høye standarder på dette området. Regjeringen sluttet seg til dette i Eierskapsmeldingen og fulgte det opp i *Regjeringens eierpolitikk*. I eierpolitikkdokumentet omtales betydningen av å vise samfunnsansvar på følgende måte:

«Statens langsiktige mål for statens eierskap innebærer at hensyn til miljø, omstilling, mangfold, etikk, forskning og utvikling må tas med i styrenes vurderinger for å understøtte en langsiktig utvikling. Aktivt samfunnsansvar innebærer at økonomi og etikk forenes i alle deler av virksomheten; fra valg av samarbeidspartnere til investeringer i for eksempel ansattes arbeidsvilkår lokalt og globalt. Samfunnsansvarlig selskapsledelse innebærer at selskapet bestreber seg på å ha gjennomgående god praksis overfor alle sine interessenter. Arbeidet med samfunnsansvar er ikke, og bør ikke, ses løsrevet fra arbeidet med forretningsstrategi og virksomhetsutvikling.»

Regjeringen presiserte i Eierskapsmeldingen forventninger til selskapenes samfunnsansvar på ni områder, omtalt som tverrgående hensyn.

Dette er forhold som Regjeringen forventer at selskapene tar med i sine vurderinger og som er ment å understøtte selskapenes langsiktige avkastning og industrielle utvikling. Konkret kommer blant annet følgende forventninger til selskaper med statlig eierandel til uttrykk i Eierskapsmeldingen:

- *Helse, arbeidsmiljø og sikkerhet:* HMS-arbeid bør også omfatte deres internasjonale virksomheter. Samarbeid med de ansatte og deres organisasjoner skal tas med når selskapet har virksomhet i andre land.
- *Miljø:* Selskapenes arbeid med miljøspørsmål må dekke hele verdikjeden i virksomheten. Produktutvikling, produksjon, distribusjon og etterbruk av selskapets produkter må tilpasses en langsiktig ansvarlig samfunnsutvikling med minst mulig miljøbelastninger.
- *Etikk:* Det forventes at selskapene har utformet verdigrunnlag og etiske retningslinjer. Selskapene bør i utformingen av etiske retningslinjer for virksomhetene blant annet vurdere de hensyn som ligger til grunn for Pensjonsfondets etiske retningslinjer. Slike etiske retningslinjer bør være i tråd med FNs Global Compact og OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper. Retningslinjene bør være i

tråd med OECDs retningslinjer for eierstyring og selskapsledelse.

- *Arbeidet mot korrupsjon:* Økt åpenhet vil kunne forebygge gale og etisk kritikkverdige beslutninger. Selskaper bør derfor være åpne om dilemmaer knyttet til korrupsjon, interessekonflikter og habilitet
- *Samfunnssikkerhet:* På lik linje med andre private virksomheter er selskaper med statlig eierandel pålagt å sikre egen drift, egne ansatte og eget nærmiljø mot ulykker.
- *Likestilling:* Åpen og reell konkurranse om stillinger i samfunnslivet fremmer både rettferdighet og økonomisk effektivitet. Regjeringen mener det er sløsing og dårlig forvaltning av samfunnets ressurser dersom den kompetanse og kapasitet som kvinner kan tilføre selskapene og samfunnet ikke benyttes bedre.
- *Omstillinger:* Staten som eier forventer at selskaper opptrer langsiktig og ansvarlig i omstillingsprosesser.
- *Forskning, utvikling og kompetansebygging:* Næringslivet bør ha et høyt ambisjonsnivå når det gjelder forskning og utvikling. Regjeringen legger til grunn at industri- og teknologibedriftene som staten er en stor eier i, har en strategi for økt forskning og utvikling.
- *Integrering og karrieremuligheter for andre grupper:* Regjeringen er opptatt av at norske selskaper har en bevisst holdning til rekruttering av personer med minoritetsbakgrunn, kvalifiserte eldre og personer med redusert funksjonsevne. Selskapene bør også legge vekt på kunnskap om andre lands kultur i sin rekrutteringspolitikk.

Statens holdninger til samfunnsansvar i selskaper der staten er eier, er uttrykt som generelle og tverrgående forventninger og ikke som absolutte krav. Det er styrene og selskapenes ledelse som må utforme dette til retningslinjer for det enkelte selskap. De enkelte områdene har ulik betydning for de ulike selskapene og må ivaretas i lys av dette.

Det er grunnleggende at statens forventninger på disse områdene i utgangspunktet er generelle. Staten som eier kan ikke ta ansvar for det enkelte selskaps retningslinjer på detaljert nivå. Dette er selskapenes ansvar. Med det som utgangspunkt vil det være en dialog med selskapet om hvordan selskapet ivaretar hensynene. Det er i liten grad hensiktsmessig at staten som eier behandler eller godkjenner retningslinjer og planer. Det vil innebære at staten overtar et ansvar som må ligge på styret og daglig ledelse. Eiers ansvar er i første rekke å

følge opp at selskapet tar disse hensynene på alvor og eventuelt å bidra til å endre styresammensetningen i selskaper som ikke i tilstrekkelig grad ivaretar bedriftenes samfunnsansvar. Regjeringen har i Eierskapsmeldingen understreket at det er styrenes oppgave å foreta en avveining av de ulike hensynene på en slik måte at aksjonærfelleskapets interesser blir ivaretatt.

Regjeringen kartlegger nå selskapenes oppfølging av Regjeringens forventninger til samfunnsansvar. Selskapene er bedt om å orientere om sitt arbeid knyttet til tverrgående hensyn, jf. boks 2.1. Kartleggingen gjelder i første omgang de selskapene hvor eierskapet forvaltes av Nærings- og handelsdepartementet, som våren 2008 gjennomførte egne møter med selskapene. Også andre departementer har hatt møter om samfunnsansvar med selskaper de har eierandel i.

Basert på informasjonen som er innhentet og erfaringene som gjøres gjennom dialogen med selskapene, vil Nærings- og handelsdepartementet komme tilbake med anbefalinger om videre oppfølging. I denne sammenhengen vil behovet for andre tiltak bli vurdert, for å følge opp at selskapene utøver et tilfredsstillende samfunnsansvar. Erfaringene hittil er at de fleste av selskapene gjør mye og godt arbeid på disse områdene og har gitt dette arbeidet økt oppmerksomhet de senere årene:

- Langt de fleste av selskapene hvor staten er inne som eier har nå utarbeidet etiske retningslinjer. Selskapene som ikke har hatt dette på plass blir fulgt opp.
- De fleste av de største selskapene hvor staten har eierandeler, har på eget initiativ valgt å rapportere i henhold til Global Reporting Initiative (GRI – jf. kapittel 6.3). Dette gjelder blant annet Statkraft SF, KongsbergGruppen, DnB Nor, Telenor, Norsk Hydro, Yara, SAS og StatoilHydro.
- Flere av selskapene er medlemmer av FNs Global Compact.
- Mange av selskapene hvor staten er inne som eier avgir egne bærekraftsrapporter, eller redegjør nærmere for samfunnsansvar i sine årsrapporter.

I Eierpolitikkdokumentet for 2008 har Regjeringen uttrykt at det er ønskelig med størst mulig åpenhet om selskapenes etiske retningslinjer og at den forventer at disse gjøres offentlig tilgjengelige blant annet ved at de legges ut på selskapenes internett-sider. Selskapene forventes også å informere om økonomiske forhold, samfunnsansvar, miljøspør-

Boks 2.1 Oppfølging av samfunnsansvar i bedrifter med statlig eierskap

Selskapene er bedt om å orientere om sitt arbeid knyttet til tverrgående hensyn, og blant annet følgende tema er tatt opp:

- Tiltak som selskapene hadde iverksatt med hensyn til å fremme tverrgående hensyn
- Aktiviteter som selskapene i denne forbindelse definerer som viktige for sin virksomhet, og hvordan disse følges opp
- Selskapenes etiske retningslinjer og hvordan disse er forankret og implementert i organisasjonen som helhet
- Hvordan tverrgående hensyn ivaretas i relasjoner til leverandører, samarbeidspartnere og kunder
- Selskapenes rutiner for å håndtere eventuelle vanskelige etiske problemstillinger
- Selskapenes varslingsrutiner

mål og oppnådde resultater. Større selskaper med internasjonal virksomhet oppfordres til å vurdere å benytte rapporteringsnormen fra Global Reporting Initiative (GRI).

Det kan også være hensiktsmessig at selskapenes styrer vurderer behovet for at rapportene kvalitetssikres av en uavhengig instans, for eksempel selskapets revisor. Erfaringer med dette vil også kunne bidra til å gjøre slik kontroll vanligere i private bedrifter.

Regjeringen

- forventer at selskaper med statlig eierskap skal være ledende i arbeidet med samfunnsansvar
- vil gjennomføre særskilte møter om samfunnsansvar med selskapene med statlig eierandel en gang per år
- vil følge opp spørsmål om samfunnsansvar på de faste møtene som gjennomføres med selskapene
- oppfordrer selskapene til å gjøre sine etiske retningslinjer offentlig tilgjengelige, blant annet ved at de legges ut på selskapenes internett-sider
- oppfordrer større selskaper med internasjonal virksomhet til å bruke rapporteringsnormen fra Global Reporting Initiative

2.2 Staten som investor og kapitalforvalter

Statens pensjonsfond eies av det norske folk og kommende generasjoner av norske borgere. Den velstand som de nåværende generasjoner opplever, skaper forpliktelser. Kapitalen fra Statens pensjonsfond – Utland stammer fra statens olje- og gassinntekter. Olje- og gassreservene vil ta slutt. Etter som det er tale om begrensede ressurser, er det ikke rettferdig at rikdommene bare kommer de få generasjoner til gode som tilfeldigvis opplever uttaket av dem. Verdiene må sikres for etterleken. God avkastning for fondet over tid er et viktig bidrag til å sikre velferdsstaten i framtiden.

Som investor har staten også et medansvar for hvordan selskapene fondet er investert i opptrer, hva de produserer og hvordan de behandler omgivelsene sine. Regjeringen legger stor vekt på å ta et slikt samfunnsansvar i forvaltningen av Statens pensjonsfond. Dette er en viktig premiss for evalueringen av de etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond – Utland som nå gjennomføres.

Statens pensjonsfond – Utland hadde et omfang på NOK 1 992 mrd. per 30. juni 2008. Statens pensjonsfond – Norge hadde på samme tidspunkt en beholdning på NOK 113 mrd., slik at Statens pensjonsfond samlet beløp seg til NOK 2 105 mrd.

Etter som fondet forvalter en stor del av det norske samfunnets verdier, er det viktig og nødvendig med tillit i befolkningen til arbeidet med fondet. Tillit og legitimitet bygges ved stor grad av åpenhet om investeringer, resultater og fondets strategi.

2.2.1 De etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond

Finansdepartementet fastsatte i 2004 etiske retningslinjer for utenlandsdelen av Statens pensjonsfond. Samme år etablerte Folketrygdfondets styre etiske retningslinjer for forvaltningen av Statens pensjonsfond – Norge (SPN). Retningslinjene for de to delene av Statens pensjonsfond bygger i stor grad på en felles etisk plattform. Samtidig er virkemidlene for integreringen av etiske hensyn noe forskjellig i lys av at fondene har ulik størrelse, ulik investeringsstrategi og ulike investeringsuniverser.

Det er to virkemidler til rådighet for å oppnå målene i de etiske retningslinjene; eierskapsutøvelse og utelukkelse av selskaper. Eierrettighetene skal utøves i flest mulig selskaper for å sikre god avkastning over tid gjennom å fremme en bærekraftig utvikling i økonomisk, økologisk og sosial

forstand. Utelukkelse er en siste utvei for å hindre at fondet i enkelttilfeller medvirker til grove etiske normbrudd.

Regjeringen har igangsatt en evaluering av de etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond – Utland som tar utgangspunkt i en bred høring. Resultatet av evalueringen skal presenteres for Stortinget i den årlige meldingen om forvaltningen av Statens pensjonsfond våren 2009.

Hovedmålene med evalueringen er å vurdere om retningslinjene har virket etter intensjonen, bevare bred politisk oppslutning om retningslinjene, samt fange opp innspill som kan være med på å styrke fondets profil som en samfunnsansvarlig investor.

Finansdepartementet sendte før sommeren 2008 ut et høringsnotat om evalueringen av de etiske retningslinjene til et bredt utvalg av høringsinstanser i innland og utland. Om lag 50 høringsinstanser har avgitt uttalelser. Høringsnotatet tar blant annet opp spørsmålet om det er behov for å gjøre endringer eller justeringer i dagens virkemidler, eierskapsutøvelse og uttrekk av selskaper fra fondets investeringsunivers. Videre er det tatt opp om det bør gjøres endringer i samvirket mellom virkemidlene, som i dag håndteres av Norges Bank og Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland. I tråd med det som ble varslet i St.meld. nr. 16 (2007–2008), reiser departementet spørsmålet om en mindre del av fondet bør øremerkes til særlige investeringsformål innenfor områder som miljøteknologi eller i utviklingsland.

Som ledd i evalueringsprosessen arrangerte Finansdepartementet i januar 2008 en stor internasjonal konferanse i Oslo under tittelen «Investing for the Future» i samarbeid med Norges Bank og Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland. Konferansen samlet representanter fra det akademiske miljø, finansinstitusjoner, frivillige organisasjoner, selskaper og investorer for å diskutere utfordringene ved å ivareta hensyn til god selskapsstyring og miljømessige og sosiale faktorer i rollen som finansiell investor.

2.2.2 Fremme av samfunnsansvar

De etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond – Utland fastlegger forpliktelser som handler om ansvar overfor framtidige generasjoner av norske borgere og medansvar for mennesker og natur som berøres av de selskapene fondet investerer i globalt. Mange problemer kan ikke løses gjennom forvaltningen av fondet, men best håndteres gjennom ordinære utenrikspolitiske kanaler, utviklingspolitikk og miljøpolitikk.

Det har vært en økende oppmerksomhet omkring investoransvar generelt og de etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond – Utland spesielt. Dette kan bety at de etiske retningslinjene kan ha effekt utover arbeidet som gjøres gjennom Statens pensjonsfond. En slik effekt har ikke nødvendigvis vært tilsiktet, men er desto mer positiv. Bevisstgjøring er et første og viktig steg i retning av bred ansvarliggjøring av investorer og selskaper.

Som finansiell investor er det naturlig å være opptatt av en best mulig tilgang på informasjon om forhold som på kort eller lang sikt kan få betydning for selskapers verdiutvikling. Opplysninger om miljøkonsekvenser av et selskaps virksomhet kan være relevant i en slik sammenheng. I 2008 sluttet Norges Bank seg til Carbon Disclosure Project (CDP), en uavhengig organisasjon som samler inn og publiserer informasjon om bedrifters utslipp av drivhusgasser, jf. boks 3.7. Gjennom tilslutningen til CDP oppfordrer Norges Bank selskapene til åpenhet og til å være en drivkraft i arbeidet for å redusere utslipp av klimagasser. På samme måte som samarbeidet om Carbon Disclosure Project er et viktig bidrag for å styrke bedriftenes miljørapportering, kan samarbeid med verdens store pensjonsfond om dette og andre spørsmål være et effektivt middel for å fremme samfunnsansvar.

I november 2008 kunngjorde Norges Bank at banken deltar i et nytt opprop fra 135 fond, hvor man går inn for at de rike landene, i tråd med anbefalingene fra FNs klimapanel, kutter sine utslipp av klimagasser med 25–40 pst. innen 2020, regnet fra nivået i 1990.

Norges Bank deltar også i andre former for samarbeid og kontakt med andre investorer. Norges Bank var med på å utforme FNs prinsipper for ansvarlige investeringer (UNPRI) og har underskrevet prinsippene, jf. kapittel 3.

2.2.3 Utøvelsen av eierrettigheter for Statens pensjonsfond

Ansvar for utøvelse av eierrettigheter knyttet til Statens pensjonsfonds aksjeinvesteringer ligger hos Norges Bank og Folketrygdfondet. Det overordnede målet for eierskapsutøvelsen er å sikre pensjonsfondets finansielle interesser. I forvaltningen av fondet legger en til grunn at god, langsiktig finansiell avkastning vil avhenge av en bærekraftig utvikling i økonomisk, økologisk og sosial forstand. Dette betyr at Statens pensjonsfond på lang sikt vil være tjent med at selskaper respekterer grunnleggende etiske prinsipper og retningslinjer. Dette er i samsvar med grunntanken som er ned-

felt i FNs Global Compact, OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper og OECDs retningslinjer for eierstyring og selskapsledelse, jf. kapittel 6. Eierskapsutøvelsen for de to delene av fondet er i hovedsak basert på disse internasjonale prinsippene. I tråd med dette vil Norges Bank og Folketrygdfondet søke å påvirke selskaper de har investert i til å respektere grunnleggende etiske normer.

Ulike investorer arbeider under ulike institusjonelle rammer. Dette påvirker valg av egnede metoder og verktøy for å ta hensyn til etiske spørsmål. I forvaltningen av Statens pensjonsfond – Norge legges det i hovedsak vekt på utvelgelse av gode selskaper og tett dialog med de samme selskapene etter at investeringen er gjort. Dette er mulig fordi fondet har investert i et begrenset antall selskaper i Norge, omlag 50, og fordi eierandelen – og dermed påvirkningsmuligheten – i det enkelte selskap er relativt stor.

Eierskapsarbeidet for Statens pensjonsfond – Utland

Norges Bank har søkt å identifisere noen få, konkrete satsingsområder for sitt arbeid. I utøvelsen av fondets eierrettigheter legger Norges Bank til grunn at det er bedre og mer effektivt å konsentrere seg om noen sentrale områder framfor å arbeide litt med alt. Det er lagt vekt på at temaene skal være relevante for investorer generelt og fondets portefølje spesielt, at temaene skal være egnet for dialog med selskaper og/eller regulerende myndigheter og gi mulighet for reelt gjennomslag. Temaene skal også kunne forsvares finansielt. Sentrale satsingsområder i utøvelsen av eierrettigheter er

- god selskapsstyring med hovedvekt på retten til å nominere og velge styremedlemmer, retten til å bruke sin stemmerett, retten til å handle med sine aksjer og ha medbestemmelse knyttet til anti-oppkjøpsmekanismer og retten til åpen og rettidig informasjon
- barns rettigheter og helse, herunder kampen mot barnearbeid, med hovedvekt på verdikjeden til multinasjonale selskaper
- selskapers myndighetskontakt (lobbying) relatert til langsiktige miljøproblemer, herunder klimaforandringer.

God selskapsstyring er viktig for å sikre fondets avkastning over tid, og helt nødvendig for å sikre at eierne oppnår reell innflytelse og dialog med selskapene. Det utgjør også en forutsetning for arbeidet med sosiale og miljørelaterte spørsmål. Det er

derfor naturlig å se disse spørsmålene i sammenheng. Ved utgangen av 2007 hadde Norges Bank etablert eller videreført kontakt med rundt 18 selskaper om spørsmål knyttet til god selskapsstyring.

Norges Bank har utarbeidet et dokument, «NBIM Investor Expectations on Children's Rights», for å klargjøre overfor selskaper hvilke forventninger banken har som investor på dette området. Dokumentet retter seg særlig mot selskaper som opererer i områder eller sektorer der faren for brudd på barns rettigheter er stor. Ved utgangen av 2007 hadde Norges Bank etablert eller videreført kontakt med rundt 60 selskaper om spørsmål knyttet til sosiale forhold, med hovedvekt på barnearbeid og barns rettigheter.

For en langsiktig investor som Norges Bank er det viktig at selskaper ikke driver lobbyvirksomhet som undergraver lovgivning som kan medføre betydelige reduksjoner i utslippene av klimagasser. Banken arbeider derfor for at relevante selskaper i porteføljen, med hovedvekt på energisektorene og på energiintensive sektorer, legger strategier som er forenlige med en bærekraftig økonomisk og økologisk utvikling. I 2007 analyserte Norges Bank over 100 selskaper i fondets portefølje for å søke å identifisere de selskapene som er mest aktive når det gjelder myndighetskontakt innen klimaområdet. Banken har initiert kontakt med 20 selskaper, og avholdt møter med 15 av disse.²

Eierskapsarbeidet for Statens pensjonsfond – Norge

Det overordnede målet med Folketrygdfondets eierskapsutøvelse er å sikre Statens pensjonsfond – Norges finansielle interesser. For at fondets portefølje i størst mulig grad skal bidra til å fremme langsiktig verdiskaping, har Folketrygdfondet definert etiske prinsipper for investeringsvirksomheten som en integrert del av retningslinjene for eierskapsutøvelsen.

God eierstyring og selskapsledelse skal ivareta eiernes og andre interessenters rettigheter overfor selskapene, samt sikre at styringsmekanismene i selskapene fungerer hensiktsmessig. Viktige prinsipper i Folketrygdfondets eierskapsstyring er å

- sikre etableringen av et klart verdigrunnlag og etiske retningslinjer
- sikre likebehandling av aksjonærene

- sikre aksjonærenes rettigheter og mulighet for eierskapsutøvelse
- sikre at styrevalg forberedes grundig, relateres til definerte kompetansekrav og forankres hos aksjonærene
- sikre at det blir etablert kompensasjonsmodeller som er målrettede og forsvarlige, og som ikke forringer aksjonærverdier

Folketrygdfondets styre vedtok i desember 2007 nye etiske prinsipper for forvaltningen av Statens pensjonsfond – Norge. Vedtaket bygger på de etiske prinsippene som ble fastsatt i 2004. De vurderingene som foretas av Folketrygdfondet er basert på offentlig tilgjengelig informasjon, og informasjon gitt av selskapet selv.

Som ledd i eierskapsutøvelsen og dialogen med selskapene bruker Folketrygdfondet spørreundersøkelser for å kartlegge det enkelte selskaps overordnede prinsipper og retningslinjer i etiske spørsmål, ansvarsforhold, kommunikasjon og organisering av etikkarbeidet. Toppledelsens holdninger når det gjelder miljø, menneskerettigheter, korrupsjon og uetisk atferd kartlegges også. God selskapsledelse betraktes som et samspill mellom holdninger, prinsipper og retningslinjer innenfor en ramme av klare ansvarsforhold og styringssystemer.

2.2.4 Betydningen av åpenhet

Forvaltningen av Statens pensjonsfond foregår med stor grad av åpenhet. Finansdepartementet legger årlig fram en stortingsmelding om forvaltningen av fondet.

Norges Bank redegjør også årlig for forvaltningen av Statens pensjonsfond – Utland generelt, herunder for utøvelsen av eierskap. Det er over 7 000 selskap i porteføljen, og det gis informasjon om konkrete plasseringer i de enkelte selskapene. Videre offentliggjør Norges Bank sin stemmegivning i ulike selskaper, helt ned på enkeltsaksnivå.³ Dette må anses som en stor grad av åpenhet sammenlignet med mange andre investorer. Det blir også rapportert fra dialoger med enkeltelskaper, eller grupper av selskaper, så langt dette er mulig. Mens en prosess pågår, vil man i mange tilfeller kunne oppnå størst påvirkning når de involverte har tillit til at det ikke offentliggjøres detaljer fra dialogen.

Fra og med 2007 utgir Folketrygdfondet en egen eierskapsrapport som ledd i en utvidet rap-

² For en nærmere beskrivelse av satsingsområdene, se Stortingsmelding nr. 16 (2007-2008) kapittel 4 og Norges Banks årsrapport for 2007.

³ I løpet av 2007 stemte Norges Bank i nær 40 000 saker, fordelt på ca. 4 200 generalforsamlinger.

portering om eierskapsarbeidet i Statens pensjonsfond – Norge.

I forvaltningen av Statens pensjonsfond – Utland har man også en mekanisme for å utelukke enkeltelskaper. Terskelen for dette skal være høy. Kriteriene for utelukkelse angir at det skal være tale om grovt uetisk aktivitet. Dette gjelder selskaper som produserer inhumane våpentyper, selskaper som medvirker til grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene, alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner, alvorlig miljøskade, grov korrupsjon og andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer. Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland gir tilråding om filtrering og

uttrekk. Basert på tilrådingen beslutter Finansdepartementet om et selskap skal utelukkes fra fondets investeringsunivers.

Det er også stor åpenhet om arbeidet i Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland og om de anbefalingene Rådet gir til Finansdepartementet, jf. årsmeldingen som utarbeides. Finansdepartementet offentliggjør beslutningene om å utelukke selskaper på grunnlag av Etikkrådets anbefalinger. Pr. desember 2008 er 29 selskaper utelukket fra Statens pensjonsfond – Utlands investeringsunivers, hvorav de fleste som følge av involvering i produksjon av kjernevåpen, klasevåpen eller landminer. To selskaper er utelukket på grunn av risiko for medvirkning til alvorlige eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene og sju på grunn av risiko for medvirkning til alvorlig miljøskade.

Regjeringen konstaterer at virksomheten til Statens pensjonsfond – Utland av flere oppfattes som internasjonal beste praksis når det gjelder etiske retningslinjer for investeringer og åpenhet som andre aktører i økende grad måles mot. Regjeringen legger stor vekt på fortsatt stor åpenhet om fondets virksomhet og ser med tilfredshet at dette ser ut til å være en trend blant stadig flere fond og kapitalforvaltere både i inn- og utland. Åpenhet vil også bidra til at det sivile samfunn, forskningsinstitusjoner og media får et best mulig grunnlag for sitt arbeid og engasjement. Det vil være naturlig i forbindelse med evalueringen av de etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond – Utland å vurdere muligheten for tiltak som kan bidra ytterligere til økt åpenhet.

Boks 2.2 Eksempel på utelukkelse fra Statens pensjonsfond – Utland

Finansdepartementet kunngjorde 6. november 2007 at det britiske selskapet Vedanta Resources Plc. (Vedanta) utelukkes fra Statens pensjonsfond – Utland basert på tilråding fra Etikkrådet for fondet. Etter Etikkrådets vurdering løper fondet en uakseptabel risiko for å forårsake alvorlige miljøskader og å medvirke til grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene ved fortsatt å være investert i selskapet:

«Rådet finner at anklagene som har vært reist mot selskapet om alvorlig miljøskade og medvirkning til brudd på menneskerettigheter, herunder overgrep og tvangsflytting mot stammefolk, er godt underbygget. Etter rådets oppfatning synes selskapet å mangle interesse for og vilje til å gjøre noe med de alvorlige og langvarige skadevirkningene som selskapets virksomhet påfører mennesker og miljø. De normbruddene som er avdekket i forhold til miljø og menneskerettigheter, har foregått ved alle de undersøkte datterselskapene, gjentatte ganger og over flere år (...). Etter rådets oppfatning indikerer dette et mønster i selskapets atferd der slike normbrudd er akseptert og er en etablert del av forretningsvirksomheten. Dette handlingsmønsteret utgjør en uakseptabel risiko for at selskapets uetiske praksis vil fortsette i fremtiden. Rådet finner ut fra en helhetsvurdering at vilkårene for alvorlig miljøskade og grove eller systematiske brudd på menneskerettigheter er oppfylt i denne saken.»

2.2.5 Statlige investeringsfond

Forvaltningen av statlige investeringsfond, såkalte Sovereign Wealth Funds (SWF), omfattes av økt internasjonal oppmerksomhet. Flere av fondene disponerer betydelige beløp og Statens pensjonsfond – Utland er et av de største, sammen med fond fra Kina, Kuwait, Russland, Singapore og de Forente arabiske emiratene. I forbindelse med statlige investeringsfonds økende betydning i internasjonale kapitalmarkeder er det blitt uttrykt en viss bekymring for at slike fond kan ha politiske framfor finansielle målsettinger for sine investeringer. I tillegg er blitt anført risikoen for ustabilitet i finansmarkedene i lys av fondenes størrelse og manglende åpenhet.

Etter at flere SWF har understøttet stabiliteten i internasjonale finansmarkeder i 2007–2008 ved å skyte inn kapital i hardt pressede finansinstitusjoner, er også fondenes positive rolle for finansiell

stabilitet blitt framhevet. Norske erfaringer viser at et fond kan understøtte finanspolitikken innenlands hvis fondet har bred politisk og folkelig støtte. Klare og robuste regler for forvaltningen av fondets verdier er også av betydning. En langsiktig investeringshorisont kan bidra stabiliserende i internasjonale finansmarkeder.

Flere land med ikke-fornybare ressurser viser interesse for de norske erfaringene med forvaltningen av petroleumsformuen og hvordan Statens pensjonsfond – Utland er bygget opp og integrert i den økonomiske politikken. I internasjonal sammenheng er det også mange som trekker frem den norske modellen for statlige investeringsfond. EU viser til Statens pensjonsfond – Utlands virksomhet som en referanse for hvordan åpenhet kan utøves i statlige investeringsfond.

På bakgrunn av den internasjonale oppmerksomheten om statlige investeringsfond ble det i mai 2008 nedsatt en arbeidsgruppe med de fleste SWF-landene for å utarbeide retningslinjer for forvaltningen av slike fond. Arbeidet ble koordinert og tilrettelagt av IMF. Formålet var å øke forståelsen for fondene, å bidra til stabile finansmarkeder og dempe presset for proteksjonistiske tiltak. Arbeidsgruppen framla i oktober 2008 et omforent forslag til frivillige prinsipper om institusjonelt rammeverk, styring og investeringsaktiviteter (Generally Accepted Principles and Practices – GAPP, også kalt Santiago-prinsippene). Fra norsk side har representanter fra Finansdepartementet og Norges Bank deltatt i arbeidsgruppen.

Regjeringen finner at GAPP forankrer fornuftige prinsipper og gir fondene en politisk forpliktelse til åpenhet på sentrale områder for å bygge tillit og møte forventninger hos viktige mottakerland. Norge har derfor sluttet seg til prinsippene.

Regjeringen

- har iverksatt en gjennomgang av de etiske retningslinjer for Statens pensjonsfond – Utland, som sammen med den øvrige virksomheten til Statens pensjonsfond – Utland vil bli gjenstand for bred drøftelse i den årlige stortingsmeldingen om forvaltningen av Statens pensjonsfond som kommer våren 2009
- ser positivt på en aktiv og åpen eierskapsutøvelse i forbindelse med Statens pensjonsfonds virksomhet for å sikre fondets langsiktige finansielle interesser
- ser positivt på Norges Bank vektlegging i eierskapsarbeidet, og anser at barns rettigheter og beskyttelse av miljøet er blant viktige, grunn-

leggende etiske normer som eierskapsutøvelsen bør bidra til å sikre

2.3 Offentlig sektor som innkjøper

Regjeringen ønsker at forbruk og produksjon av varer og tjenester skal være mest mulig bærekraftig. Offentlig sektor må gå foran ved å etterspørre varer som er tilvirket etter høye etiske og miljømessige standarder. Det offentlige skal bruke ressurser effektivt og skape tillit ved gjennomføringen av sine anskaffelser.

Norges offentlige anskaffelser utgjør i dag om lag NOK 250 mrd. i året. Gjennom å være en krevende og konstruktiv innkjøper, kan offentlig sektor i kraft av sin størrelse i vesentlig grad påvirke næringslivet til å velge en etisk og miljøvennlig praksis. Et næringsliv som er vant til å møte høye krav vil dessuten stå bedre rustet til å møte konkurranse utenfra og til å tilby gode løsninger i internasjonale markeder.

Det offentliges opptreden har en bredere virkning ved at det gis et klart signal om at myndighetene forventer en aktiv holdning fra næringslivet generelt på dette feltet. Offentlig sektors etterspørsel etter mer bærekraftig produserte varer vil også gjøre slike varer lettere å velge for andre forbrukere. Økt vekt på etikk, miljø og livsløpskostnader kan også bidra til bedre og mer bærekraftige innkjøp i offentlig sektor.

Boks 2.3 Miljøkrav til leverandører

Bærum kommune har stilt miljøkrav ved kjøp av hotell- og konferansetjenester. Kommunen brukte de nye miljøkriteriene for hotell som kom i kjølvannet av regjeringens handlingsplan for miljø- og samfunnsansvar i offentlige anskaffelser. Kommunen krevde at aktuelle leverandører måtte ha system for måling og oppfølging av energiforbruk, avfallshåndtering/kildesortering, kjemikalieforbruk og vannforbruk.

Miljøkriteriene som tilbyderne konkurrerte på var knyttet til energiforbruk, avfallsproduksjon, kjemikalieforbruk, vannforbruk og tilbud om økologisk mat.

Erfaringene var at kriteriesettene ikke ga begrensninger i konkurransen og fungerte godt i markedet. Som et resultat av kravene blir nå et av hotellene merket.

Den 1. januar 2007 innførte Regjeringen et nytt og forbedret regelverk for offentlige anskaffelser. Blant annet plikter offentlige innkjøpere å avvise leverandører som er dømt for korrupsjon, organisert kriminalitet, bedrageri eller hvitvasking og de kan også avvise leverandører som er dømt for straffbare forhold som angår den yrkesmessige vandel. Dette gjelder for eksempel brudd på miljølovgivning og krav til likebehandling av arbeidstakere.

Etter ikrafttredelsen av den nye offentlighetsloven 1. januar 2009 er alle anbudsprotokoller og tilbud offentlig tilgjengelig. Leverandører, media og allmennheten får dermed styrkede muligheter til å kontrollere at det ikke tas utenforliggende hensyn og at korrupsjon og korrupsjonslignende atferd ikke finner sted.

I juni 2007 la Regjeringen fram en handlingsplan for miljø og samfunnsansvar i offentlige anskaffelser. Som en del av handlingsplanen ble det utarbeidet en egen miljøpolitikk for statlige anskaffelser. Alle statlige virksomheter skal følge opp de konkrete kravene i handlingsplanen. For å oppnå dette stilles det krav om at ledelsen i den enkelte virksomhet tar miljøansvar ved offentlige innkjøp og det stilles verktøy til disposisjon for økt opplæring og kompetansebygging.

Miljøbevisste offentlige innkjøp er et prioritert område internasjonalt og ny politikk utvikles stadig i en rekke land. Europakommisjonen har nylig utarbeidet en handlingsplan for mer bærekraftig produksjon og forbruk. Denne planen inneholder forslag om særskilt satsing på offentlig innkjøp for et bedre miljø. Kommisjonen har foreslått at 50 prosent av alle innkjøp skal være miljøtilpasset innen 2010. Dette målet omfatter i første omgang ti produktområder hvor det er utviklet felles miljøkriterier. I regi av FNs Marrakechprosess for bærekraftig produksjon og forbruk er det etablert en arbeidsgruppe som ser på muligheten til å utvikle et internasjonalt kompetanseopplegg for å styrke bærekraftige offentlige innkjøp.

I Norge har nasjonalt panel for miljøbevisste innkjøp (Innkjøpspanelet) utviklet felles, veiledende miljøkriterier for en rekke produktgrupper. Dette skal støtte innkjøpere i stat, fylkeskommuner og kommuner i arbeidet med anskaffelser, men er også et potensielt verktøy for næringslivets utvikling av grønnere leveransekjeder.

For å gi de offentlige virksomhetene den hjelpen de trenger for å gjennomføre Regjeringens handlingsplan for miljø og samfunnsansvar, vil det i hvert fylke/region bli etablert et «knutepunkt». Knutepunktene skal gjennom nettverk av innkjøpere virke som pådrivere og spre kompetanse. Det

nye direktoratet for forvaltning og IKT (DIFI) har en nøkkelrolle i dette arbeidet ved å være ansvarlig for utarbeidelse av verktøy og kompetanseheving. DIFIs utarbeidelse av kriterier, veiledning og kompetansebygging for offentlige innkjøp, vil bli samordnet med økt innsats for å bygge leverandørkompetanse i privat sektor.

Det offentlige som oppdragsgiver har et særskilt ansvar for å motvirke sosial dumping. I Handlingsplanen for miljø- og samfunnsansvar i offentlig sektor er det blant annet understreket at det er viktig at det offentlige som oppdragsgiver stiller krav til arbeidsstandarder og arbeidsmiljø. Den 1. mars 2008 trådte forskrift om lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter i kraft. Forskriften, som gjennomfører ILO-konvensjon nr. 94 om arbeidsklausuler i offentlige arbeidskontrakter, skal bidra til at ansatte i virksomheter som utfører tjenester og bygge- og anleggsarbeider for offentlige oppdragsgivere, ikke har dårligere lønns- og arbeidsvilkår enn det som følger av gjeldende landsomfattende tariffavtale eller det som ellers er normalt for vedkommende sted og yrke. Forskriften gjelder statlige, kommunale og fylkeskommunale myndigheter og offentligrettslige organer, og får anvendelse på kontrakter over en viss terskelverdi. Arbeid som skal utføres i utlandet, er også omfattet.

Regjeringen mener også at det offentlige bør stille krav til sine leverandører om overholdelse av grunnleggende etiske krav, som blant annet arbeidsmiljø og bekjempelse av barnearbeid, tvangsarbeid og korrupsjon. Krav bør stilles og følges opp for hele produksjonskjeden. I tråd med handlingsplanen har Regjeringen fått utredet og

Boks 2.4 Etiske krav i kontraktsvilkår

Bergen kommune har i utvalgte konkurranse stilt etiske krav – ved at «etterlevelse av ILO-kjernekonvensjoner i hele produksjonskjeden» inngår som et kontraktsvilkår. Leverandørene forplikter seg i avtaleperioden til å utføre egenrapportering vedrørende de åtte konvensjonene, som gjelder barnearbeid, tvangsarbeid, organisasjonsfrihet og diskriminering. Ved inngåelse av avtale må leverandørene redegjøre for sin status i forhold til hver av konvensjonene, og med dette som utgangspunkt søkes stadig forbedring. Gjennom dialog og åpenhet mellom oppdragsgiver og leverandører er målsettingen at produksjonskjeden skal bli mer gjennomsiiktig – noe som er en forutsetning for etiske innkjøp.

klarlagt at det er et juridisk handlingsrom for å stille etiske krav ved offentlige innkjøp. I tråd med dette vil Regjeringen vurdere å pålegge statlige innkjøpere å stille sosiale og etiske krav til sine leverandører.

Initiativ for etisk handel (se boks 3.11) har på oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet utarbeidet en veileder om hvordan man i praksis kan utforme og følge opp slike krav. Denne veilederen foreligger i januar 2009. For å hjelpe det offentlige med å ta i bruk disse verktøyene skal det opprettes en støtte- og rådgivningsfunksjon for etiske krav i offentlige innkjøp.

For å styrke offentlig sektor som innkjøper har Regjeringen besluttet å utarbeide en stortingsmelding om offentlige innkjøp med strategier og med tiltak for å forbedre offentlig innkjøpspraksis.

Regjeringen

- vil følge opp Handlingsplanen for miljø og samfunnsansvar i offentlige anskaffelser med veiledning, kompetansebygging og praktisk rådgivning
- vil stille krav om at alle statlige virksomheter følger opp Handlingsplanen
- vil etablere en støtte- og rådgivningstjeneste knyttet til offentlige innkjøp
- vil gjennomføre en miljøpolitikk for statlige innkjøp, med konkrete krav til statlige virksomheter innen prioriterte produktgrupper
- vil samarbeide nært med EU og andre som har ambisiøse program for å utvikle standarder og kriterier for grønnere innkjøp og leveransekjeder

2.4 Helhetlig politikk

Myndighetenes ansvar spenner over et bredt spekter. Norge har oppnådd internasjonal anerkjennelse når det gjelder de etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond. På andre områder har man ikke kommet like langt. Regjeringen vil arbeide for en helhetlig politikk, slik at sosiale og miljømessige hensyn ivaretas i all offentlig virksomhet.

Det har vært reist spørsmål om ikke de etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond også bør gjelde for bedrifter med statlig eierskap. Det er imidlertid ikke sikkert at det er riktig eller hensiktsmessig at staten i sin eierrolle generelt skal følge akkurat den modellen som er laget for Statens pensjonsfond – Utland.

De etiske retningslinjene for Statens pensjonsfond – Utland er tilpasset fondets rolle som finansiell investor og minoritetsaksjonær i mange tusen selskaper verden over. Det er viktige forskjeller mellom denne rollen og den rollen staten har som stor, strategisk eier i en rekke norske selskaper. Disse forskjellene påvirker måten man integrerer etiske hensyn på og hvilke virkemidler man har til rådighet. I forvaltningen av Statens pensjonsfond – Utland har man langt større muligheter til å selge, eventuelt la være å kjøpe, eierandeler i ulike selskaper enn man for eksempel har gjennom direkte, strategisk eierskap i norske selskaper. Det direkte statlige eierskapet utøves i henhold til etablerte prinsipper for eierstyring og selskapsledelse, jf. nærmere omtale i kapittel 2.1.

Både offentlig sektor og næringslivet står overfor mange likeartede utfordringer når det gjelder å ivareta samfunnsansvar. Det må derfor være samsvarende mellom måten det offentlige utøver sin virksomhet på og de forventninger som stilles til næringslivet.

3 Næringslivets rolle og ansvar



Figur 3.1

Verdiskaping er næringslivets hovedmål. På denne måten bidrar næringslivet til økonomisk vekst og utvikling i samfunnet. I et langsiktig perspektiv har samfunnet og bedriftene felles interesse av et næringsliv som opptrer ansvarlig og utvikler produkter og tjenester som kan være med på å møte sosiale og miljømessige utfordringer.

Globalisering, med ny kommunikasjonsteknologi og økt åpenhet, har skapt større oppmerksomhet om utfordringer bedriftene står overfor i forhold til samfunnsutviklingen. Stadig flere forbrukere, kunder og investorer stiller krav til at produkter og tjenester produseres på en sosialt og miljømessig forsvarlig måte. For bedriftene dreier det seg om å utvikle «sosiale antenner» og evne til å internalisere aspekter ved samfunnsutviklingen i egen virksomhet. Forholdene bedriftene møter internasjonalt representerer imidlertid ikke bare utfordringer, men også muligheter. Gjennom nytenkning og innovasjon, kan også nye markedsmuligheter åpnes.

Bedrifter som utøver samfunnsansvar kan redusere egen risiko og det vil kunne virke positivt for bedriftens konkurransedyktighet og økonomiske utvikling. Norske bedrifter i utlandet identifiseres gjerne med staten Norge og bedriftenes opptreden er derfor også av betydning for Norges omdømme.

3.1 Forventninger til næringslivet

Regjeringen forventer at alle bedrifter utøver samfunnsansvar, uavhengig av om de er eiet av private

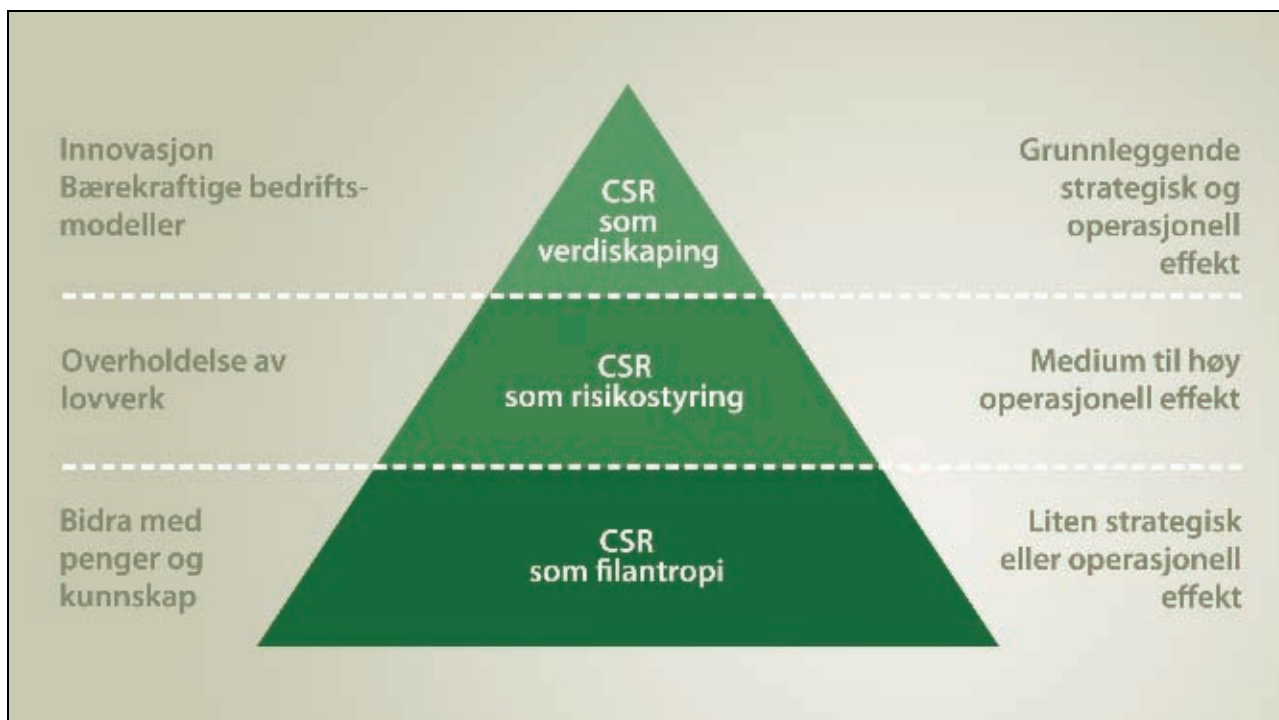
eller offentlige aktører. Regjeringen legger til grunn at norsk næringsliv skal være blant de fremste til å utvise samfunnsansvar basert på et godt verdigrunnlag, bevissthet og refleksjon. Bedriftene bør utvikle sitt samfunnsansvarsarbeid med beste praksis på sitt felt eller innenfor sin bransje som rettesnor og siktemål.

3.1.1 Retningslinjer for samfunnsansvar

Regjeringen forventer at alle norske bedrifter utarbeider og etterlever retningslinjer for samfunnsansvar. Bedriftens retningslinjer må være kjent blant bedriftens ansatte og, så langt det er mulig, for dens samarbeidspartnere i leveransekjeden.

Det eksisterer en rekke internasjonale retningslinjer for næringslivets samfunnsansvar som drøftes nærmere i kapittel 6. Regjeringen vil særlig framheve OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper. Dette er et detaljert rammeverk med prinsipper for ansvarlig forretningsdrift som samsvarer med gjeldende lover og konvensjoner. Som tilsluttet land er Norge forpliktet til å fremme retningslinjene overfor sitt næringsliv. Regjeringen forventer at norske bedrifter setter seg inn i retningslinjene og følger dem opp i sin virksomhet.

Også FN har innenfor rammen av Global Compact utarbeidet prinsipper for ansvarlig forretningsførsel. Global Compact bygger på ti prinsipper som omfatter menneskerettigheter, arbeidstakerrettigheter, miljøpåvirkning og bekjempelse av korrupsjon og er forankret i internasjonale konvensjoner og retningslinjer. Selskapene som har sluttet seg til Global Compact forutsettes å gjen-



Figur 3.2 Tre ulike forståelser av samfunnsansvar.

Kilde: FNs Global Compact.

nomføre prinsippene i sin virksomhet, dele sine erfaringer og rapportere om fremgang i arbeidet. Regjeringen mener at deltagelse i nettverk som FNs Global Compact kan gi kunnskap om og motivasjon for arbeidet med samfunnsansvar.

3.1.2 God virksomhetspraksis

Regjeringen forventer at norske bedrifter tar med seg god virksomhetspraksis fra Norge når de opererer i utlandet. Arbeidet med samfunnsansvar må integreres i virksomheten og kontinuerlig følges opp av ledelsen. Systematisk arbeid med samfunnsansvar bør forankres i styret. Det bør utvikles og utøves i nært samarbeid med ansatte og tillitsvalgte og i dialog med leverandører, kunder og andre interessenter. Det må være en integrert del av den løpende virksomhetsstyringen.

Regjeringen anser det som viktig at fagbevegelsen trekkes med i selskapets arbeid med samfunnsansvar. Ettersom ansatt-representasjon i bedriftsstyrene stort sett bare finnes i de nordiske landene, er det viktig at tillitsvalgte også i andre land trekkes med i dette arbeidet. Globale rammeavtaler inngått mellom norske flernasjonale selskaper og internasjonale arbeidstakerorganisasjoner

er gode eksempler på hvordan norske bedrifter kan arbeide på konsernbasis, jf. boks 3.6.

Samtidig er det viktig å vise forståelse for at norske erfaringer og praksis i mange sammenhenger ikke uten videre kan overføres til andre land. Det er viktig at bedriftene er åpne for og respekterer kulturelle forskjeller og verdier og ser hvordan elementer i norsk virksomhetspraksis lar seg innpasse i andre land.

Systematisk arbeid med samfunnsansvar utgjør en viktig del av framtidsrettede bedrifters risikostyring og forretningsstrategi. I denne sammenheng vil også rutiner og systemer for varsling om kritikkverdige forhold være viktig. I Norge trådte det 1. januar 2007 i kraft nye regler i arbeidsmiljøloven om ansattes yringsfrihet. Arbeidsgiver skal utarbeide rutiner for intern varsling eller iverksette tiltak som legger forholdene til rette for intern varsling om kritikkverdige forhold i virksomheten.

Norske bedrifter bør opprette varslingsrutiner også for sin virksomhet i utlandet der de ansatte kan melde fra om kritikkverdige forhold eller be om råd og veiledning. Dette kan for eksempel være gjennom å opprette et internt ombud, benytte en ekstern ordning eller legge funksjonen til et eksisterende organ.

3.1.3 Åpenhet og rapportering

Regjeringen mener det er viktig at bedriftene viser åpenhet og gir innsyn i sosiale og miljømessige forhold ved sin virksomhet, jf. kapittel 8.3. Dette bidrar til å skape tillit og gode relasjoner med omverdenen. Det kan være viktig for interessenter å ha kjennskap til hvilke retningslinjer bedriften legger til grunn for sin virksomhet og hvordan disse følges opp i praksis. Dette gjelder aksjonærer, myndigheter, ansatte, kunder, leverandører, samarbeidspartnere og samfunnet for øvrig.

Som en del av åpenheten er det viktig at bedriftene rapporterer om sosiale og miljømessige forhold, enten i egne rapporter eller som en del av den ordinære årsrapporten. Systematisk rapportering kan være et viktig verktøy i å utvikle bedriftens arbeid med samfunnsansvar. Det kan også ha betydning for bedriftens evne til å håndtere risiko.

Rapportering basert på felles standard kan gjøre resultatene lettere sammenlignbare. Global Reporting Initiative (GRI) har utviklet et rammeverk for

rapportering om økonomiske, miljømessige og sosiale forhold. Dette utgjør en anerkjent internasjonal standard for rapportering. GRI er særlig egnet for større bedrifter, men også små og mellomstore bedrifter kan bruke relevante deler av rammeverket på en fleksibel måte, jf. kapittel 6.3. Gjennom revisjon utført av en uavhengig part, kan selskapene styrke troverdigheten til rapporteringen.

3.1.4 Aktsomhet og kunnskapsdeling

Regjeringen mener at bedrifter bør være årvåke og aktivt søke kunnskap om samfunnmessige forhold og utviklingstrekk der de opererer. De bør ha en helhetlig tilnærming som reflekterer de utfordringene og dilemmaene de står overfor i forbindelse med internasjonalt engasjement. Åpenhet og dialog med omverdenen er en forutsetning for å komme fram til gode løsninger. Regjeringen forventer at bedrifter utviser særlig aktsomhet ved virksomhet i sårbare eller konfliktfylte områder, jf. kapittel 4.

Boks 3.1 OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper – Hovedelementer

1. *Begreper og prinsipper:* Retningslinjene er frivillige, har verdensomspennende relevans og reflekterer god praksis for alle bedrifter.
2. *Generelle politiske retningslinjer:* Selskapene bør ta tilbørlig hensyn til den fastlagte politikken i de landene der de driver virksomhet, respektere menneskerettigheter, oppmuntre til lokal kapasitetsbygging og oppmuntre leverandører og underleverandører til å følge retningslinjene.
3. *Offentliggjøring av opplysninger:* Retningslinjene anbefaler jevnlig offentliggjøring av opplysninger om selskapenes virksomhet, oppbygging, økonomiske situasjon og resultater.
4. *Sysselsetting og forholdet til de ansatte:* Selskapene bør respektere de ansattes faglige rettigheter, samarbeide med de ansattes representanter, motarbeide diskriminering og bidra til avskaffelse av barnearbeid og tvangsarbeid.
5. *Miljøvern:* Selskaper bør ta tilbørlig hensyn til behovet for å verne miljøet og folks helse og sikkerhet. De bør opprette et miljøforvaltningssystem og ha beredskapsplaner for å forebygge, dempe og begrense alvorlige miljøskader og helseskader.
6. *Bekjemping av bestikkelser:* Selskapene bør ikke tilby, love, gi eller kreve bestikkelser eller andre urettmessige fordeler verken direkte eller indirekte for å skaffe seg eller beholde forretninger eller andre utilbørlige fordeler. De skal bidra til bevisstgjøring blant ansatte om selskapets politikk mot bestikkelser.
7. *Forbrukerinteresser:* Bedriftene bør vise god forretnings-, markedsførings- og reklameskikk og bør benytte seg av tiltak for å sikre at varene eller tjenestene de leverer, er sikre og har god kvalitet. De bør gi opplysninger om produkter til forbrukerne og etablere rutiner for å løse forbrukertvister.
8. *Vitenskap og teknologi:* Selskapene skal bidra til å overføre teknologi og kunnskap til vertslandet og bidra til å utvikle den lokale og nasjonale evnen til nyskaping. Dersom det er aktuelt, skal de utføre utviklingsarbeid innen vitenskap og teknologi i vertslandet.
9. *Konkurranse:* Bedriftene skal avstå fra å inngå eller gjennomføre konkurransebegrensende avtaler mellom konkurrenter og gjennomføre all sin virksomhet på en måte som er i samsvar med all gjeldende konkurranselovgivning.
10. *Beskatning:* Bedriftene skal bidra til de offentlige finansene i vertslandene ved å foreta skatteinnbetalinger til rett tid.

Bedriftene bør være aktive i å innhente informasjon, trekke på erfaringer fra andre bedrifter som arbeider systematisk med samfunnsansvar, delta i nettverksarbeid eller søke andre former for overføring av kunnskap og kompetanse. Bedrifter bør likeledes være åpne for å dele sine erfaringer med andre, særlig med mindre bedrifter som har liten utenlandserfaring. Bedriftene kan også ha nytte av å samarbeide med frivillige organisasjoner med kunnskap og erfaring om aktuelle forhold. Bedrifter som ikke er kommet så langt i å integrere samfunnsansvar i sin virksomhet, bør ta kontakt der hvor informasjon, veiledning og kompetanse finnes, jf. kapittel 9.

3.1.5 Innovasjon og samfunnsansvar

Evnen til å omsette gode idéer til nye løsninger har aldri vært viktigere for å oppnå suksess i næringslivet og en positiv samfunnsutvikling. Innovasjon er nøkkelen til bedrifters og lands konkurransevne, verdiskaping og bærekraftige vekst. Innovasjon i næringslivet er også sentralt for å kunne løse mange av utfordringene verden i dag står overfor. Gjennom utvikling av nye produkter og tjenester, teknologi og produksjonsprosesser, organisasjonsformer og forretnings- og samarbeidsmodeller, kan næringslivet bidra til å løse samfunnets utfordringer.

Norske selskapers konkurransefortrinn i dag finnes først og fremst innen produksjon som er basert på natur og naturressurser, er kunnskapsintensiv eller en kombinasjon av disse. Norge har betydelige muligheter til å videreutvikle kunnskapsbaserte næringsmiljøer innenfor blant annet energi, miljø, maritim og marin virksomhet. Grunnet vår posisjon som høykostland og det forhold at



Figur 3.3 Den første kvinnelige solcelleingeniøren i Indias største provins Rajasthan.

Foto: Robert Wallis/Panos Pictures/Felix Features.

Boks 3.2 Renewable Energy Corporation (REC)

Det foregår en betydelig innovasjonsvirksomhet i norske energibedrifter knyttet til utvikling av ny teknologi. I den internasjonale solcelleindustrien er det utviklet to nye produksjonsprosesser for superrensing av silisium. Begge er norske eller norskeide.

Renewable Energy Corporation (REC) er i dag ett av verdens ledende solenergiskaper innen silisium, wafers, solceller og solpaneler. Solkraftverk basert på RECs nyeste paneler, forventes å betale tilbake den energien som gikk med til å lage dem i løpet av cirka ett år. Et viktig bidrag til bærekraftig utvikling er tilgang på miljø- og klimavennlig energi til overkommelige priser for folk verden rundt.

Ved teknologiutvikling og kostnadsreduksjoner kan solenergi raskt bli konkurransedyktig i forhold til mindre bærekraftige energiformer.

naturressursene er begrensede, er det vanskelig for norsk næringsliv på sikt å opprettholde konkurransefortrinn som ikke er basert på kunnskap og innovasjon.

Innovasjon og omstilling er en nøkkel for å håndtere samfunnsutfordringer som miljøproblemer, flere omsorgstrengende og økt globalisering. Regjeringen vil derfor legge til rette for økt innovasjon i både privat og offentlig sektor, og la fram en stortingsmelding om innovasjon i 2008. Meldingen presenterer regjeringens politikk for langsiktig bærekraftig verdiskaping.

Regjeringen forventer at norske bedrifter

- integrerer et bevisst forhold til samfunnsansvar i selskapets styre, ledelse og bedriftskultur
- bygger og utvikler nødvendig kompetanse internt i virksomheten
- setter seg inn i OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper, og følger dem opp i sin virksomhet
- vurderer å slutte seg til FNs Global Compact
- utarbeider og tar i bruk retningslinjer for samfunnsansvar
- følger opp sine retningslinjer i forhold til leveransekjeden gjennom krav, kontrollrutiner og kapasitetsbygging

- tar med seg god virksomhetspraksis fra Norge, herunder modeller for samarbeid i forhold til ansatte og tillitsvalgte
- utvikler sitt samfunnsansvarsarbeid med beste praksis på sitt felt eller innen sin bransje som rettesnor og siktemål
- etablerer mekanismer eller ordninger for varsling om kritikkverdige forhold
- viser åpenhet om økonomiske, sosiale og miljømessige konsekvenser av sin virksomhet
- aktivt søker informasjon og veiledning i forbindelse med internasjonalt engasjement, særlig i utviklingsland

3.2 Næringslivets ansvar på viktige områder

3.2.1 Selskapers forhold til menneskerettighetene

Økt respekt for menneskerettigheter, nasjonalt og internasjonalt, fordrer engasjement fra ulike aktører. Bedriftenes holdninger og atferd er viktig i denne sammenheng. Blant toneangivende bedrifter har det vokst fram en større innsikt i menneskerettighetene og den betydningen en bedret etterlevelse i vertslandet kan ha for bedriftene og deres interessenter.

Menneskerettigheter utgjør et sett med forpliktelser som ikke er rettet mot næringslivet. De er utformet som statens forpliktelser overfor dens borgere og skal ivaretas av offentlige myndigheter. Samtidig kan menneskerettighetene sies å uttrykke noen allmenne moralske forpliktelser som alle samfunnsmedlemmer bør forholde seg til. En slik tankegang er reflektert i FNs Verdenserklæring om menneskerettighetene fra 1948. Verdenserklæringen omhandler sivile og politiske, men også økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Rettighetene har blitt presisert og rettsliggjort gjennom en rekke internasjonale menneskerettighetskonvensjoner.

Verdenserklæringen sier at alle har et selvstendig ansvar i forhold til menneskerettighetene. Menneskerettighetene er derfor relevante for bedrifter og bedriftsledere også, om enn på en annen måte enn for statene. Selskaper kan ivareta dette ved å opptre ansvarlig, uansett hvor de opererer.

I mange land er myndighetene direkte ansvarlige for grove brudd på menneskerettighetene. Det kan være at politiet systematisk bruker tortur eller at opposisjonelle holdes fengslet uten lov og dom. I andre land unnlater myndighetene å håndheve bestemmelser som skal beskytte arbeidstakere

eller forbrukere, for eksempel forbud mot barnearbeid eller bestemmelser om minstelønn.

Selskapene plikter å følge nasjonale lovbestemmelser som omhandler menneskerettigheter i de landene de opererer. Brudd på bestemmelsene vil kunne medføre rettslig ansvar i det aktuelle landet. Spørsmålet er om selskaper har eller kan få et ansvar utover dette. Det gjelder særlig vis-à-vis omgivelsene som selskapene har kontroll over eller utøver innflytelse på. Dette er aktuelle spørsmål i internasjonale fora.

På denne bakgrunn utpekte FNs generalsekretær i 2005 en spesialrepresentant med mandat å utrede spørsmålet om næringslivets ansvar for menneskerettighetene. Spesialrepresentanten har gjennomført brede konsultasjoner og et viktig kartleggings- og utredningsarbeid om disse spørsmålene. En sluttrapport ble levert til FNs menneskerettighetsråd i april 2008. I rapporten skisseres et tredelt rammeverk:

- Statens plikt til å beskytte borgerne sine mot overgrep fra tredjeparter, herunder selskaper
- Bedrifters ansvar for å respektere menneskerettighetene
- Ofrenes muligheter for oppreisning og erstatning gjennom å få påklaget menneskerettighetsbrudd

Mandatet til spesialrepresentanten ble fornyet i juni 2008 for å operasjonalisere dette rammeverket og komme med konkrete anbefalinger. Spesialrepresentantens videre arbeid ventes å danne grunnlaget for den internasjonale debatten de neste

Boks 3.3 Sentrale menneskerettighetskonvensjoner

FNs internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter
 FNs internasjonale konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter
 FNs Torturkonvensjon
 FNs Rasediskrimineringskonvensjon
 FNs Kvinnediskrimineringskonvensjon
 FNs Barnekonvensjon
 FNs Konvensjon om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne
 Den europeiske menneskerettighetskonvensjon
 Den europeiske sosialpakt
 Europarådets torturkonvensjon
 ILOs kjernekonvensjoner

Boks 3.4 NHOs sjekkliste for bedrifter som satser internasjonalt

NHO har i samarbeid med Amnesty International utarbeidet en sjekkliste som kan anvendes ved selskapers vurderinger i forbindelse med internasjonalt engasjement. Sjekklisten tar utgangspunkt i FNs Verdenserklæring for menneskerettigheter og gir bedrifter konkret veiledning om hvordan hensynet til sentrale menneskerettigheter kan ivaretas i praksis, blant annet:

- Har selskapet interne retningslinjer som forbyr diskriminering på grunnlag av rase, hudfarge, kjønn, språk, religion, politisk oppfatning m.v.?
- Har selskapet interne retningslinjer som sikrer de ansatte trygge og sunne arbeidsforhold, og blir reglene etterlevet?
- Har selskapet interne prosedyrer som hindrer slavearbeid, tvungent barnarbeid eller tvangsarbeid utført av fanger?
- Har selskapet retningslinjer som sikrer de ansattes rett til å inngå kollektive avtaler, inklusive retten til å streike?

årene, jf. kapittel 7.1. Norge er en pådriver i dette arbeidet.

3.2.2 Bedrifters ansvar for anstendig arbeidsliv

Selv om hovedansvaret for regulering av et anstendig arbeidsliv ligger på myndighetene i det enkelte land, har næringslivet et selvstendig ansvar for arbeidsvilkår i sin virksomhet. Bedrifters forpliktelser til å respektere og fremme menneskerettigheter inkluderer å skape et anstendig arbeidsliv, hvor grunnleggende arbeidsstandarder respekteres og arbeidstakerne gis en lønn man kan leve av.

Bedriftene forutsettes å ha kunnskap om nasjonal lovgivning og internasjonale konvensjoner om arbeidsvilkår. ILOs konvensjoner står her sentralt. Bedriftene bør vurdere om det er tilstrekkelig å overholde regelverket i de landene bedriften opererer i. Det bør som et minimum kreves at arbeidstakerrettigheter og arbeidsvilkår er i overensstemmelse med ILOs kjernekonvensjoner.

ILOs åtte kjernekonvensjoner regnes som grunnleggende på arbeidslivets område. Disse dekker de såkalte grunnleggende prinsipper og rettigheter i arbeidslivet: retten til å organisere seg



Figur 3.4 Barn som arbeider på en mursteinsfabrikk i Peru på Verdensdagen mot barnarbeid, juni 2008.

Foto: EPA/PACO CHUQUIURE/Scanpix.

og retten til kollektive forhandlinger (herunder streikeretten), eliminasjon av alle former for tvangs- og slavearbeid, avskaffelse av barnarbeid og eliminasjon av alle former for diskriminering i arbeidslivet.

Retten til lik lønn for likt arbeid og arbeid av lik verdi er nedfelt i ILO-konvensjon nr. 100 og i den norske likestillingsloven. Standarder for ikke-diskriminering handler i tillegg til lønn om ansettelse, forfremmelse og utviklingsmuligheter på jobben.

Boks 3.5 ILOs kjernekonvensjoner

- Konvensjonen om foreningsfrihet og vern av organisasjonsretten, 1948 (Nr. 87).
- Konvensjonen om retten til å organisere seg til å føre kollektive forhandlinger, 1949 (Nr. 98).
- Konvensjonen om tvangsarbeid, 1930 (Nr. 29).
- Konvensjonen om avskaffelse av tvangsarbeid, 1957 (Nr. 105).
- Konvensjon om minstealder for adgang til sysselsetting, 1973 (Nr. 138).
- Konvensjonen om forbud mot og umiddelbare tiltak for å avskaffe de verste former for barnarbeid, 1999 (Nr. 182).
- Konvensjonen om diskriminering i sysselsetting og yrke, 1958 (Nr. 111).
- Konvensjonen om lik lønn for mannlige og kvinnelige arbeidstakere for arbeid av lik verdi, 1951 (Nr. 100)

ILOs trepartserklæring om flernasjonale selskaper (1977) har til formål å oppfordre selskaper, myndigheter og partene i arbeidslivet til å arbeide for gode arbeidsvilkår og sosial dialog på arbeidsplassen. Den fastsetter prinsipper på området selskapssetting, opplæring, arbeidsforhold og forholdet mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. Erklæringen ble revidert i 2000 og oppdatert i 2006 i forhold til andre ILO-instrumenter. ILOs styre har vedtatt å opprette en «help-desk» for næringslivet for informasjon om erklæringen.

Mange norske bedrifter har utviklet retningslinjer som skal sikre at arbeidstakerrettigheter respekteres både i datterselskaper og hos bedriftens underleverandører. Det er viktig at bedriftene også har effektive oppfølgings- og kontrollmekanismer som sikrer at de etterlevs. Mange bedrifter har fortsatt behov for å etablere gode retningslinjer og praksis på dette området, ikke minst når det gjelder å påvirke sine underleverandører til å respektere egne ansattes rettigheter. Dette kan for eksempel gjøres ved å innta klausuler i kontrakter med underleverandører.

Boks 3.6 Globale rammeavtaler

Flere selskaper har inngått globale rammeavtaler med fagbevegelsen, som skal gjelde for selskapets drift over hele verden. Rammeavtalene inngås i hovedsak mellom de globale yrkesinternasjonale og konsernene. Til sammen er det i dag inngått et femtitalls avtaler som dekker mer enn 4,2 millioner arbeidstakere.

Avtalene bygger i hovedsak på og refererer direkte til ILOs kjernekonvensjoner. Respekt for faglige rettigheter er et sentralt element i avtalene. I tillegg etablerer de gjerne et minimum av beskyttelse når det gjelder helse, sikkerhet, arbeidsmiljø, lønn og arbeidstid. Det er også lagt inn mekanismer for overvåking og oppfølging av avtalene. Noen få avtaler forplikter selskapene til å inngå tilsvarende avtaler med underleverandørene.

Norske Skog har inngått en avtale med den faglige internasjonale for ansatte i kjemisk industri, ICEM. Avtalen regulerer minimumsstandarder for arbeidsvilkår, helse og sikkerhet, og menneskerettigheter. Blant norske bedrifter har også Aker ASA, Statoil-Hydro og Veidekke inngått denne typen avtaler.

3.2.3 Bedrifters ansvar for miljø

Regjeringen betrakter næringslivets medvirkning som avgjørende for å møte utfordringene knyttet til klima, biologisk mangfold og miljøgifter. Bedrifter som evner å ligge i forkant av utviklingen i forhold til innovasjon og miljøvennlig ressursanvendelse, kan få både økonomiske og markedsmessige fortrinn. Næringslivets miljøansvar har utviklet seg fra hovedsaklig å legge vekt på å unngå skader til å integrere miljø og ressursbruk i styringssystemer for utvikling av bedriftens produkter, økonomi og omdømme.

Gjennom internasjonale konvensjoner og avtaler som er gjennomført i nasjonale lover og regelverk, er næringslivet pålagt å følge en rekke krav som begrenser de negative miljømessige virkningene av deres virksomhet. Internasjonale miljøavtaler innarbeides løpende i nasjonal lovgivning og er dermed del av det regelverket bedrifter allerede må forholde seg til i de landene som har påtatt seg forpliktelser.

Ved siden av den løpende utviklingen av nasjonale og internasjonale miljøkrav til næringslivet, bør bedriftene også ta offensive grep for å redusere sin negative miljøpåvirkning ut over det som følger av slike krav. Å ligge i forkant kan bidra til kostnadsreduksjoner, bedre strategisk utgangspunkt for virksomheten på lang sikt og til nye markedsmuligheter. Dette gjør at næringslivet bør ha en betydelig egenmotivasjon til å integrere miljøperspektivet sterkere i sin virksomhet.

Næringslivet kan bidra til å redusere miljøutfordringene gjennom mer miljøvennlig og ressurseffektiv drift i egen virksomhet. Bedriftene kan bidra

Boks 3.7 Carbon Disclosure Project (CDP)

CDP er en uavhengig organisasjon som samler inn og publiserer informasjon om bedrifters utslipp av drivhusgasser, og annen informasjon knyttet til bedrifters håndtering av klimagasser. Totalt 1 300 av verdens største selskaper besvarte CDPs spørreskjema i 2007.

CDP etablerte i 2007 et pilotprosjekt om leveransekjederapportering. Siktemålet er å etablere en standardisert tilnærming til leveransekjederapportering på CO₂-utslipp. Norske virksomheter som er med i prosjektet er blant annet Aker Yards, DnB Nor, Hafslund, Marine Harvest Group, Norsk Hydro, Orkla, REC Group, Schibsted, Statoil-Hydro, Storebrand og Norges Bank.

gjennom innovasjon til å utvikle prosesser eller teknologi for å redusere bruken av knappe ressurser og redusere miljøskadelige utslipp. Bedriftene kan også bidra med nye og mer miljøvennlige produkter og tjenester til erstatning for eksisterende. Samarbeid i leveransekjeden og krav til høye miljømessige standarder hos bedriftens samarbeidspartnere, kan også være viktige bidrag. De mest avanserte bedriftene gjennomfører nå livsløpsanalyser for sine produkter og innfører rutiner med krav til underleverandørene.

Klimaendringene reiser nye utfordringer hvor både myndigheter og næringsliv har et felles ansvar. Myndighetene fastlegger rammeverk som fremmer nyskaping og kostnadseffektive løsninger. Næringslivet kan bidra med løsninger gjennom å utvikle ny teknologi og ved å ta i bruk det beste av tilgjengelig teknologi. Det er viktig å øke bevisstheten i den enkelte bedrift om hvordan bedriften, direkte og indirekte, påvirker klimaet og hvordan den kan iverksette tiltak i virksomheten.

3.2.4 Bedrifters ansvar for å bekjempe korrupsjon

Korrupsjon er et alvorlig hinder for sosial og økonomisk utvikling i mange deler av verden. Verdens samlede bistand er liten sammenliknet med penger som forsvinner ut av fattige land som følge av korrupsjon og skatteunndragelse. Offentlig korrupsjon og urettmessig berikelse av beslutningstakere undergraver demokratiske prosesser og beslutninger fattet ut fra fellesskapets interesser. Verdifulle ressurser går tapt og den offentlige styringen svekkes.

Det er ulike former for korrupsjon, fra korrupsjon knyttet til store prosjekter med betydelige kapitalstrømmer, til smøring og tilretteleggelsespenger («facilitation payments»). Det er en nær sammenheng mellom korrupsjon og annen internasjonal kriminalitet og ulovlige kapitalstrømmer.

Norge har, i likhet med mange andre land, påtatt seg en rekke internasjonale forpliktelser til å bekjempe korrupsjon. Disse forpliktelsene danner rammevilkårene for næringslivet i og utenfor Norge.

Lov- og regelverket i Norge knyttet til korrupsjon har blitt skjerpet i de senere årene. Særlig er dette kommet til uttrykk ved endringer i straffeloven. Etter norsk lov er alle former for korrupsjon forbudt. Forbudet gjelder fullt ut også for norske statsborgere og personer hjemmehørende i Norge som er engasjert i virksomheter i utlandet. Også såkalte tilretteleggelsespenger, «facilitation payments», det vil si å betale for å få utført en tjeneste



Figur 3.5

Illustrasjonsfoto: Jocelyn Carlin/Panos/Felix Features

man har krav på uten ekstra betaling, er å anse som korrupsjon. Kjernen i lovforbudet er at det må dreie seg om en «utilbørlig» fordel.

Også når man opererer i utlandet, legges norsk lov til grunn av norske domstoler. Samtidig er kultur og tradisjon i det aktuelle land et element i utilbørlighetsvurderingen. Bedriftene kan også pådra seg straffeansvar under utenlandsk lovgivning i tillegg til den norske. Man må altså overholde både stedlig og norsk lovgivning.

Straffeloven har tre paragrafer som er særlig viktige i kampen mot korrupsjon. Disse er § 276 a om korrupsjon, § 276 b om grov korrupsjon og § 276 c om påvirkningshandel, jf. boks 3.8. Korrupsjon straffes med fengsel i inntil tre år. Strafferammen for grov korrupsjon er fengsel inntil ti år. Medvirkning straffes på samme måte.

Endringer innført i Skadeerstatningsloven av 1. mars 2008, gir også et erstatningsansvar ved korrupsjon. For at arbeidsgiver skal unngå erstatningsansvar for korrupsjon foretatt av medarbeider, kreves det at arbeidsgiver har truffet alle rimelige forhåndsregler for å forebygge dette.

Stadig flere andre land skjerper sitt regelverk mot korrupsjon, blant annet som følge av FNs konvensjon mot korrupsjon, Europarådets strafferettslige konvensjon mot korrupsjon og OECDs konvensjon mot bestikkelser. Det betyr at verden beveger seg i retning av en global standard. For norske bedrifter som opererer i et internasjonalt marked betyr det at en vil møte tilsvarende lovgivning som den norske i stadig flere andre land. Dette bidrar også til å gi næringslivet mer likeverdige konkurransevilkår.

Samtidig er norske myndigheter klar over at ikke alle land håndhever en standard for korrupsjon på høyde med de internasjonale konvensjo-

Boks 3.8 Straffelovens bestemmelser mot korrupsjon

§ 276a. Korrupsjon

For korrupsjon straffes den som

- a) – for seg eller andre krever, mottar eller aksepterer et tilbud om en utilbørlig fordel i anledning av stilling, verv eller oppdrag, eller
- b) – gir eller tilbyr noen en utilbørlig fordel i anledning av stilling, verv eller oppdrag.

Med stilling, verv eller oppdrag i første ledd menes også stilling, verv eller oppdrag i utlandet.

Straffen for korrupsjon er bøter eller fengsel inntil 3 år. Medvirkning straffes på samme måte.

§ 276b. Grov korrupsjon

Grov korrupsjon straffes med fengsel inntil 10 år. Medvirkning straffes på samme måte.

Ved avgjørelsen av om korrupsjonen er grov skal det blant annet legges vekt på om handlingen er forøvd av eller overfor en offentlig tjenestemann eller noen annen ved brudd på den særlige tillit som følger med hans stilling, verv eller

oppdrag, om den har betydelig økonomisk fordel, om det forelå risiko for betydelig skade av økonomisk eller annen art, eller om det er registrert uriktige regnskapsopplysninger, utarbeidet uriktig regnskapsdokumentasjon eller uriktig årsregnskap.

§ 276c. Påvirkningshandel

For påvirkningshandel straffes den som

- a) – for seg eller andre krever, mottar eller aksepterer et tilbud om en utilbørlig fordel for å påvirke utføringen av stilling, verv eller oppdrag, eller
- b) – gir eller tilbyr noen en utilbørlig fordel for å påvirke utføringen av stilling, verv eller oppdrag.

Med stilling, verv eller oppdrag i første ledd menes også stilling, verv eller oppdrag i utlandet.

Straffen for påvirkningshandel er bøter eller fengsel i inntil 3 år. Medvirkning straffes på samme måte.

nene, og at det kan ta tid før dette skjer. Næringslivet bør derfor i overskuelig fremtid forberede seg på krevende situasjoner når det gjelder korrupsjon i land hvor dette er utbredt.

Myndighetene og næringslivet har et felles ansvar for å motvirke korrupsjon. Det er også et felles ansvar å bidra til størst mulig grad av åpenhet om pengestrømmer, særlig knyttet til virksomhet i utviklingsland.

De fleste store norske selskapene med internasjonal virksomhet har utviklet interne retningslinjer og rutiner for å motvirke korrupsjon. Utfordringen er å gjennomføre og følge opp disse i praksis.

Regjeringen

- forventer at selskapene respekterer grunnleggende menneskerettigheter i all sin virksomhet, herunder barns, kvinners og urfolks rettigheter, slik de framkommer i internasjonale konvensjoner
- forventer at selskapene legger ILOs kjernekonvensjoner om organisasjonsfrihet, avskaf-

felse av tvangsarbeid, barnarbeid og diskriminering, til grunn for sin virksomhet

- forventer at selskapene har HMS-standarder som ivaretar arbeidstakernes sikkerhet og helse
- oppfordrer partene i arbeidslivet til å arbeide aktivt for globale konsernavtaler for å sikre arbeidstakeres rettigheter
- forventer at selskap som opererer i land der det ikke er universelle rettigheter som organisasjonsrett og forhandlingsrett søker å etablere andre ordninger for at ansattes synspunkter kan høres
- forventer at selskapene ivaretar miljøhensyn og bidrar til en bærekraftig utvikling gjennom blant annet utvikling og bruk av miljøvennlig teknologi
- forventer at selskapene aktivt motarbeider korrupsjon gjennom etablerte varslingsordninger, interne retningslinjer og informasjonsarbeid
- forventer at selskapene utviser størst mulig grad av åpenhet knyttet til pengestrømmer

Boks 3.9 Bekjempelse av korrupsjon

Utenriksdepartementet tilbyr en informasjonsportal, «business anti-corruption portal», med verktøy for antikorrupsjonsarbeid i bedrifter. Brosjyren, «Si nei til korrupsjon – det lønner seg!», er spredt til norske bedrifter gjennom utenriksstasjonene og det øvrige virkemiddelapparatet. Brosjyren inneholder informasjon om straffeloven og en sjekklister for bekjempelse av korrupsjon:

- Undersøk grundig korrupsjonsrisikoen i forhold til de aktuelle markeder.
- Gjør alle ansatte kjent med relevante lovbestemmelser som gjelder for korrupsjon, både hjemme og i de land bedriften opererer.
- Innfør etiske retningslinjer, regelmessige internkontroller og rutiner for å avdekke uregelmessigheter.
- Vurder å etablere et eget kontaktpunkt, gjerne utenfor bedriften, hvor ansatte kan henvende seg vedrørende mistanker om korrupsjon.
- Sørg for at dine ansatte, mellommenn og agenter regelmessig følges opp med tiltak som kan redusere risiko for korrupsjon.
- Ha et særlig blikk på stillinger hvor inneha-ver kan komme under sterkt press for å gi eller motta bestikkelser. Jobbrotasjon eller andre tiltak som reduserer faren for korrupsjon bør vurderes.
- Kontroller referanser for ansatte, agenter og partnere som representerer foretaket og, så langt mulig, følg løpende med i deres virksomhet.
- Krev at ansatte, mellommenn og agenter inngår avtaler om å overholde firmaets regler for å motarbeide korrupsjon.
- Hold en høy etisk standard og unngå uheldige koblinger som kan reise tvil om habilitet.
- For å komme ut av en vanskelig situasjon: Fokuser på den felles interesse dere har i å gjennomføre samarbeidet på en åpen og lovlig måte. Mistanker om korrupsjon kan få svært negative konsekvenser.
- Om nødvendig, søk råd hos faglig ekspertise.

3.3 Rekkevidden av bedrifters ansvar

Bedrifter bør ha et bevisst forhold til problemstillinger som berører eller er en følge av deres virksomhet og som ligger innenfor deres «innflytelsessfære». I Norge er det en utbredt holdning at bedriftene har et ansvar overfor sine ansatte, og at de er en del av og må ta et ansvar for det samfunnet de er en del av. Bedriftens virksomhet har økonomiske, miljømessige og sosiale konsekvenser som det er rimelig at de tar ansvar for. Hvor langt ansvaret rekker er imidlertid ikke alltid klart.

FNs spesialrepresentant for menneskerettigheter og næringslivet sier at utgangspunktet for bedrifters ansvar må være en vurdering om bedriften har opptrådt på en aktsom måte – at den har utvist «due diligence». For en bedrift kan konseptet om «due diligence» operasjonaliseres gjennom ulike steg. Det kan hjelpe bedriften å bli klar over, forebygge og møte de negative konsekvensene av sin virksomhet. FNs spesialrepresentant sier i sin rapport fra april 2008 at en slik «due diligence»-prosess bør omfatte fire områder når det gjelder menneskerettigheter:

- Bedriften bør ha retningslinjer vedrørende menneskerettigheter
- Bedriften bør utføre en konsekvensutredning av sin virksomhet
- Retningslinjene om menneskerettigheter bør integreres i hele bedriften
- Bedriften bør ha et system for å overvåke og revidere bedriftens prestasjoner på området.

Tilsvarende prosesser er aktuelle også for de øvrige delene av samfunnsansvarsbegrepet. Akt-somhetsvurderingene knytter seg gjerne til begrepene «innflytelsessfære» og «medvirkningsansvar». Det er derfor naturlig å se nærmere på disse begrepene.

Bedrifters innflytelsessfære

I spørsmålet om rekkevidden av selskapers ansvar er det naturlig å ta utgangspunkt i de forholdene selskapet har innflytelse over. Klarest er ansvaret når det gjelder forhold der selskapet har en bestemmende innflytelse og kontroll. Outsourcing av funksjoner og oppdrag til andre, kan gi bedrif-

tene et tilsvarende ansvar fordi dette kan betraktes som en del av bedriftens egen virksomhet.

Bedriftens ansvar innebærer at ansatte tilbys vilkår som minst følger de internasjonale minstepandardene. Bedriften forutsettes å kartlegge risikoen for tvangsarbeid, barnarbeid og diskriminering på arbeidsplassen og ta nødvendige forholdsregler for å minimere denne. Organisasjonsfrihet, ytringsfrihet og religionsfrihet er også rettigheter bedriften bør respektere.

Bedriften har også direkte innflytelse over egne kontraktsforhold og miljømessige konsekvenser av egen virksomhet. Ved å legge til rette for god bedriftskultur, gode rutiner for helse, miljø og sikkerhet (HMS) og overføring av kunnskap og teknologi til egne virksomheter i utlandet og sine underleverandører, kan norske bedrifter bidra til økte standarder.

Normalt vil en bedrift med internasjonal virksomhet også ha betydelig innflytelse på – om ikke kontroll over – forhold knyttet til selskapets omgivelser, for eksempel lokalmiljø og kontraktsparter. Ved å stille kontraktsvilkår og etterprøve at ledene i verdikjeden gir sine ansatte anstendige arbeidsforhold og tilfredsstillende sentrale miljøkrav, tar bedriftene ansvar for sine omgivelser. Også overfor andre grupper kan bedriften ha et ansvar. Et eksempel her er hvis bedriften kjøper sikkerhetstjenester av lokale sikkerhetsstyrker der den opererer.

Jo lenger man fjerner seg fra kjernevirksomheten, jo svakere blir argumentet for at bedriften har avgjørende innflytelse. Selskaper og selskapsrepresentanter kan ønske eller se seg tjent med å ta klar stilling mot grove overgrep. Samtidig vil noen vertsland kunne reagere negativt dersom et selskap blander seg inn i menneskerettighetsspørsmål i landet, særlig hvis disse har politisk karakter. Et selskap bør uansett holde seg informert om hovedtrekkene i utviklingen i det landet det opererer i, herunder menneskerettighetssituasjonen.

Enkelte bedrifter ønsker å bidra til humanitære tiltak utenfor sin egen innflytelsessfære. Noen bedrifters engasjement knytter seg til økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, eksempelvis gjennom bistandsprosjekter for helse, veiutbygging, utdanning eller idrett. Det er også eksempler på bedrifter som bidrar med støtte til å fremme sivile og politiske rettigheter.

Medvirkningsansvar

Bedrifter skal sikre at de ikke medvirker til uetisk atferd. De etiske retningslinjene til Statens Pensjonsfond – utland sier også at fondet ikke skal

foreta investeringer som utgjør en uakseptabel risiko for at fondet «medvirker til» grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene. NOU 2003:22 «Forvaltning for fremtiden – forslag til etiske retningslinjer for Statens petroleumsfond» redegjør for hva som legges i dette, blant annet med støtte i rekkevidden av medvirkningsansvaret i norsk rett:

«For å medvirke til en handling må handlingen kunne forventes av investoren. Det må være en form for systematikk eller årsakssammenheng mellom selskapets virksomhet og handlingene en ikke ønsker å medvirke til. Investeringer i et selskap kan ikke regnes som medvirkning til handlinger man umulig kunne forvente eller kjenne til eller forhold som heller ikke selskapet en investerer i har nevneverdig kontroll over.»

Internasjonalt er det ikke noen klar definisjon av begrepet, men medvirkningsansvar blir i økende grad vektlagt av investorer og frivillige organisasjoner. FNs spesialrepresentant for menneskerettigheter og næringslivet har sett nærmere på blant annet dette i forhold til menneskerettigheter. I følge spesialrepresentanten omfatter begrepet medvirkning indirekte involvering av bedrifter i menneskerettighetsbrudd der skaden er utført av en annen aktør, inkludert myndighetene og ikke-statlige aktører. Det har både en rettslig og ikke-rettslig betydning. Den rettslige betydningen er særlig relevant i forbindelse med internasjonal kriminalitet, der medvirkning kan bestå i å oppfordre til eller gi praktisk assistanse som har betydning for gjennomføringen av lovbruddet. Den internasjonale kommisjonen av jurister (ICJ) publiserte september 2008 et omfattende arbeid om slikt medvirkningsansvar.

NOU 2003:22 «Forvaltning for fremtiden – forslag til etiske retningslinjer for Statens petroleumsfond» gir eksempel på en relevant problemstilling vedrørende medvirkningsansvar:

«Særlige problemer reiser seg ved selskaper som har virksomhet i stater hvor det skjer alvorlige brudd på menneskerettigheter. Slike brudd kan skje i tilknytning til selskapenes virksomhet for eksempel ved bruk av sikkerhetsstyrker som begår overgrep for å beskytte selskapets eiendom og anlegg, deportasjon av befolkning og miljødeleggelser for å legge til rette for selskapets prosjekter eller arrestasjon og forfølgelse av arbeidstakere som søker å framme faglige rettigheter. Bare hvis handlingene er foretatt direkte for å beskytte selskapets eiendom eller investeringer, og selskapet ikke har truffet rimelige tiltak for å hindre over-

grepene, kan det være snakk om medvirkning.»

Et nært samarbeid med myndighetene i land med mangelfullt styresett, stiller bedrifter overfor krav om særlig årvåkenhet og god håndtering av utfordrende dilemmaer. Dette gjelder særlig dersom bedriftene kan mistenkes for å ha fordel av myndighetenes opptreden eller hvis samarbeidet bidrar til å legitimere myndighetene.

Enkelte land, blant annet USA, har definert et medvirkningsansvar i nasjonal lovgivning og gitt domstolene vid juridiksjonsadgang til å ta stilling til påstander om brudd på menneskerettighetene i forbindelse med virksomhet i utlandet.

Gjennom aktsom opptreden, eksempelvis på grunnlag av risikoanalyser, kan bedrifter unngå medvirkning til menneskerettighetsbrudd og andre negative konsekvenser av deres virksomhet. Risikoanalyser bør benyttes ikke bare i forhold til egne aktiviteter, men også i forhold til forretningspartnere. Det finnes flere verktøy, både generelle og bransjespesifikke, som bedrifter kan anvende i denne prosessen. Et eksempel er Human Rights Compliance Assessment (HRCA) som Dansk senter for menneskerettigheter har utviklet.

3.4 Samfunnsansvar i leveransekjeden

Samfunnsansvar i leveransekjeden er et felt i rask utvikling med økt oppmerksomhet og betydning. Outsourcing og store endringer i den internasjonale arbeidsdelingen fører til at stadig flere innsatsfaktorer til næringslivet og offentlig sektor og ferdigvarene som omsettes i varehandelen, kommer fra land hvor myndighetenes overvåking av



Figur 3.6 Tekstilproduksjon i Kina. Bruk av munnbind eller støvmasker er et enkelt og nødvendig vernetiltak for tekstilarbeidere.

Foto: Initiativ for etisk handel (IEH).

arbeidslivet og vern av arbeidstakeres rettigheter er mangelfull. Det er økende interesse for at varer og tjenester som importeres til Norge, skal være produsert under tilfredsstillende arbeids- og lønnsvilkår, der forhold som barns og kvinners rettigheter og miljøhensyn ivaretas.

Forhold i leveransekjeden angår i dag alle bedrifter med produksjon i eller leverandører fra land der eksisterende lovgivning enten er mangelfull sammenliknet med internasjonalt aksepterte standarder, eller ikke blir håndhevet. Samarbeid i bransjeforeninger eller med konkurrerende bedrifter kan være nødvendig for å sikre leveransekjeden mot brudd på menneske- og arbeidstakerrettigheter og sikre en miljømessig forsvarlig virksomhet.

3.4.1 Hvor langt går ansvaret?

Samfunnsansvarlige bedrifter påtar seg et ansvar for at alle ledd i verdikjeden tilfredsstiller bedriftens standarder, så langt det er mulig. Pr. i dag er det ikke realistisk at import fra eller delproduksjon i alle land skal kunne skje uten risiko for direkte og indirekte medvirkning til brudd på internasjonalt anerkjente normer og regler. I praksis er det ofte både praktiske og økonomiske begrensninger for hvor langt bakover i verdikjeden det er mulig for den enkelte bedrift eller innkjøpsorganisasjon å kunne kvalitetssikre sine leverandører. Det er sjelden mulig for bedriften å kontrollere alle prosesser helt fra produksjon av råmaterialer til og med avfallsfasen for produktet. Hvor man skal trekke en eventuell grense kan være uklart.

Det mest nærliggende kriteriet å legge til grunn som en minimumsstandard, er å si at bedriftens ansvar omfatter det den direkte kan påvirke som innkjøper og selger, gjennom kontrakt eller på annen måte. Ved å la leverandørene bli gjenstand for krav og oppfølging i forhold til arbeids- og miljøforhold i egen produksjon og for å følge opp sine underleverandører, kan de ansvarliggjøres.

De utfordringene man står overfor vil variere mellom bedrifter og produkter. Viktigere enn å trekke avgrensninger er det derfor at bedriften gjør seg kjent med risikoen for brudd på menneske- og arbeidstakerrettigheter eller negativ miljøpåvirkning i ulike deler av produksjonsprosene og i framstilling av innsatsvarer. Slik sett er det å innføre etiske retningslinjer i leveransekjeden et risikostyringsverktøy.

Hovedtendensen i forskning og dokumentert praksis, peker så langt i én retning: det finnes både utviklings- og inntjeningsmuligheter i å stille krav til samfunnsansvar i leveransekjeder. Nøkkelfaktorer er systematisk forbedringsarbeid og kompetan-

Boks 3.10 Samarbeid med leverandører i Stormberg

Stormberg er en sports- og tekstilgrossist. Bedriften arbeider for å integrere samfunnsansvar i virksomheten hjemme og ute, både i forhold til de ansatte og miljøet.

Utvikling og design av turtøy foregår i Norge, mens produksjonen foregår ved flere fabrikker i Kina. Selskapet har utarbeidet etiske retningslinjer som blant annet innebærer at alle leverandører må respektere forhold som ordnede lønns- og arbeidsvilkår, retten til å kunne fagorganisere seg og retten til å inngå tariffavtaler. Retningslinjene henges opp på kinesisk på samlingssteder i fabrikkene.

Stormberg gjennomfører inspeksjoner av fabrikkene med ujevne mellomrom og delvis uanmeldt. En bedriftsprofil om forholdene ved fabrikkene gir grunnlag for hvordan Stormberg kan følge opp hver enkelt fabrikk, og hva de bør legge ekstra merke til ved kontroller og inspeksjoner. I tillegg har kontrollørene en observasjonsliste de går igjennom, og de foretar intervju med arbeidere på fabrikkene.

sebygging i leveransekjeden over tid. Ved å være tidlig ute med tilpasning til kommende reguleringer, til langsiktig markedsutvikling og ikke minst til å imøtekomme markedsforventninger, kan bedriftene skaffe seg konkurransefortrinn.

Den offentlige debatten om leveransekjeder har hittil primært dreiet seg om behovet for å stille minstekrav til underleverandører. Mange forbrukere stiller større krav og vektlegger etiske hensyn i sine innkjøp. Størst mulig åpenhet omkring produksjon i utlandet er derfor viktig for forbrukernes valg. Regjeringen ser det som viktig at forbrukere og deres organisasjoner får tilgang til informasjon slik at det blir mulig å tilpasse eget forbruk til egen overbevisning.

3.4.2 Hvordan stille etiske krav i leveransekjeden?

Å ta ansvar for leveransekjeden innebærer at virksomhetene ikke bare stiller krav til sine leverandører, men også utvikler et samarbeid med dem om hvordan de kan oppfylle sine forpliktelser. Samar-

beidet innebærer et konkret og langsiktig forbedringsarbeid. Oppfølging av leverandører krever langsiktig og vedvarende innsats. Ingen vil kunne arbeide like tett sammen med alle sine leverandører til en hver tid. Ett sted kan imidlertid alle starte.

Gjennom tett samarbeid som også innebærer fysisk tilstedeværelse hos leverandørene, kan bedriften observere og registrere hvordan leverandørene følger opp sine forpliktelser. Slikt samarbeid bidrar også til økt oppmerksomhet om leverandørenes forpliktelser i deres virksomheter og til kunnskaps- og erfaringsoverføring til leverandørbedriftene. Norske virksomheter kan for eksempel bringe med seg kompetanse til sine leverandører når det gjelder HMS, miljøhåndtering og sosial dialog på arbeidsplassen og vise hvordan forbedrede arbeidsforhold kan øke produktivitet og kvalitet.

Et naturlig første skritt er å utarbeide gode etiske retningslinjer (*Code of Conduct*) som minst er i tråd med internasjonale konvensjoner og standarder. Det finnes videre *sektor- og bransjespesifikke standarder* tilsvarende Codes of Conduct, for eksempel for tekstilindustrien. Slike retningslinjer kan brukes til å kommunisere forventninger til leverandører både når det gjelder etiske retningslinjer og miljø.

For at etiske retningslinjer skal virke etter hensikten og tilfredsstillende ansattes og andre interessenters forventninger, viser nyere forskning⁴ og etablert god praksis betydningen av at

- retningslinjene er utformet i tråd med internasjonale standarder for arbeidstakerrettigheter, menneskerettigheter og miljøhensyn, slik at krav til leverandører blir så standardiserte som mulig selv om de kommer fra ulike aktører⁵
- kravene til leverandører først og fremst er i tråd med gjeldende nasjonal lovgivning, og dernest i tråd med internasjonale anerkjente standarder dersom relevant lovgivning ikke eksisterer eller er mangelfull
- krav og overvåking av etterfølgelse blir kombinert med kompetansebygging og gjensidig kunnskapsutveksling
- kontroll, overvåking og kompetansebygging, der det lar seg gjennomføre, utføres av aktører med solid lokal forankring og kulturell forståelse

⁴ "The ETI code of labour practice: Do workers really benefit?" Institute of Development Studies 2006.

⁵ FNs Menneskerettighetserklæring og Barnekonvensjonen, ILOs kjernekonvensjoner, og andre sentrale ILO konvensjoner og dokumenter, som omhandler spørsmål som HMS, arbeidstid og retten til en lønn man kan leve av.

- gjennomføringen av etiske retningslinjer skjer på grunnlag av en integrert tilnærming til samfunnsansvar med forankring i ledelsen og styret

Initiativ for etisk handel (IEH) er et norsk kompetansesenter som arbeider for å styrke oppslutningen om samfunnsansvar i leveransekjeden. IEH bistår private og offentlige medlemmer med kunnskap, metoder og verktøy i arbeidet med å stille krav til anstendige arbeidsforhold og miljøhensyn i leveransekjedene.

For å sikre at leverandører oppfyller krav til arbeidstakerrettigheter kan kunder oppfordre disse til sertifisering. SA 8000 er den mest anerkjente bransjeuavhengige sertifiseringsstandarden. Den er hovedsakelig beregnet på produsenter, og fungerer som et sertifikat for at arbeidstakerrettigheter er ivaretatt hos den sertifiserte produsenten. Bruk av slike standarder er tids- og

ressursbesparende for både kunde og produsent. I tillegg finnes det tredjepartsertifiserte miljøledelsessystemer som ISO 14001, EUs frivillige standard EMAS (The Eco-Management and Audit Scheme) og den norske miljøsertifiseringsordningen Miljøfyrtårn, jf. kapittel 6.4.

Merking av produkter er en annen måte å dokumentere at produkter er produsert i samsvar med sosiale eller miljømessige standarder. Eksempler på slik produktmerking er Svanen, EU-blomsten, EUs merke for økologiske produkter, Fair-Trade Max Havelaar, Miljøproduktdeklarasjoner (ISO 14025), Forest Stewardship Council (FSC) og Marine Stewardship Council (MSC).

Produktmerking er et virkemiddel for at forbrukere kan skaffe seg informasjon om produkters etiske og miljømessige standard. Bedrifter kan også velge å gi denne informasjonen på andre måter. Det er uansett viktig at forbrukerne ikke blir villedet av påstander om produktene som er uriktige, upresise eller svakt dokumentert. De nordiske forbrukerombudene har i samarbeid utarbeidet en veiledning om bruk av etiske og miljørelaterte påstander i markedsføringen fra februar 2005. Forbrukerombudet har også egne retningslinjer på dette området fra juni 2003. Retningslinjene bygger på markedsføringsloven. De krever at budskapet i markedsføringen må fremføres tydelig og balansert, helhetsinntrykket av markedsføringen må være riktig og basere seg på fakta og alle påstander må kunne dokumenteres. Retningslinjene vil antakelig kunne videreføres etter den nye markedsføringsloven som vil tre i kraft våren 2009.

Boks 3.11 Initiativ for etisk handel (IEH)

IEH ble stiftet av Kirkens Nødhjelp, LO, HSH og Coop Norge i 2000 for å arbeide spesielt med samfunnsansvar i leveransekjeden. IEH hadde om lag 95 medlemmer pr. november 2008. I sitt arbeid har IEH to hovedmålsetninger:

1. Styrke oppslutningen om etisk handel
2. Styrke medlemmenes arbeid med etisk handel

IEH driver organisasjonen informasjonsarbeid om betydningen av forbedrede arbeids- og miljøforhold globalt. Dessuten arbeider IEH for å styrke medlemmenes arbeid med etisk handel, gjennom kunnskap og verktøy.

Medlemmene forplikter seg til å arbeide med forbedring av arbeids- og miljøforhold i egen leveransekjede. Om forpliktelsen blir oppfylt måles gjennom årlig rapportering. Forbedringsarbeidet skjer på bakgrunn av:

- Informasjon om arbeids- og miljøforhold i produksjonsland
- Verktøy og framgangsmåter
- Risikokartlegging og -håndtering
- Opplæringsmuligheter og rådgivning
- Samarbeid mellom bedrifter, myndigheter, interesseorganisasjoner, fagbevegelse, forskningsinstitusjoner og frivillige organisasjoner, lokalt og internasjonalt
- Kompetansebygging i internasjonale nettverk

3.4.3 Nærmere om grønnere leveransekjeder

De siste årene har miljøstyring i leveransekjeder blitt en stadig viktigere del av bedrifters miljøstrategi. Dette har delvis sammenheng med økt oppmerksomhet fra sluttbrukerne og institusjonelle investorer. Mens det tidligere primært var behovet for risikominimering som begrunnet bedriftenes miljøstrategier, er det etter hvert også en økende erkjennelse av at et aktivt miljøansvar kan være bedriftsøkonomisk lønnsomt. Miljøvennlig produksjon viser seg ofte å være billigere og virksomheter som har innført miljøledelsessystemer har ofte bedre styring enn de som ikke har dette.

Produktdesign, produksjon og materialbruk og transport/logistikk er sentrale områder hvor bedriftene gjennom bevisste valg kan påvirke sin miljøprofil. For de fleste handler arbeidet med grønnere leveransekjeder om å forbedre allerede eksisterende strukturer.

Gjennom livssyklusanalyser kan bedrifter få kunnskap om og dokumentere produktens totale miljøpåvirkning, både i produksjon, bruk, etterbruk og avfall. Klimaregnskap, eller karbonfotavtrykk, medfører bevisstgjøring om og dokumentasjon av en bedrifts påvirkning av klimaet.

God ivaretagelse av miljøhensyn skjer gjennom bevisste valg på ulike stadier i virksomhetenes forretnings- og innkjøpsprosesser. Eksempler på slike beslutningspunkter kan være:

- Valg av forretningsidé
- Valg av miljøprofil
- Spesifikasjon av behovet som skal tilfredsstilles gjennom kjøpet
- Utforming av anbudsinnbydelse
- Inngåelse av kontrakt
- Oppfølging av leveransen
- Partnerskap eller ad hoc-kjøp

Gjennom et systematisk arbeid med å kartlegge og analysere sin leveransekjede, interne, eksterne og landspesifikke utfordringer og hvilke områder som bør prioriteres, får man et grunnlag for utvikling av en miljøstrategi og en «grønn» innkjøpsstrategi. Ett strategisk valg vil være om man skal velge en intern tilnærming eller søker partnerskap med andre. Strategien må definere interne ansvarsområder, roller og arbeidsdeling og hvordan miljøaspektet skal inkluderes i bedriftens innkjøpskriterier og leverandørstyring. Det må tas stilling til hvordan kommunikasjonen med leverandørene skal være og om man trenger støttefunksjoner og opplæringstilbud for egne ansatte og sine leverandører. Det bør også utvikles insentivsystemer og systemer for overvåking og evaluering.

Regjeringen

- mener at samfunnsansvarlige bedrifter bør påse at leddene i verdikjeden tilfredsstiller bedriftens standarder, så langt det er mulig
- oppfordrer norske bedrifter til å stille sosiale og miljømessige krav til sine leverandører og forretningspartnere
- oppfordrer norske bedrifter til å utvikle systemer for å følge opp at leverandøren følger internasjonalt anerkjente retningslinjer
- oppfordrer bedriftene til å bidra til kapasitets- og kompetansebygging i leveransekjeden

3.5 Investeringer og kapitalforvaltning

Det har den senere tid og særlig i lys av finanskrisen blitt rettet økende kritisk oppmerksomhet mot

delene av finansforetakenes virksomhet, blant annet når det gjelder finansiell rådgivning og utvikling, markedsføring og salg av avanserte spareprodukter. Kritikken går blant annet ut på at man har underkommunisert risikoen og oversolgt de reelle avkastningsmulighetene. Kredittilsynet har i flere tilfeller påpekt at selskaper gjennom sin finansielle rådgivning og markedsføringen av slike produkter har brutt god forretningsskikk.

Finansinstitusjonene og verdipapirforetakene gir råd og selger tjenester som kan få betydelige konsekvenser for kjøperne. I kontakten med forbrukerne vil finansinstitusjonene og verdipapirforetaket være den profesjonelle part. På denne bakgrunn er salg av forsikringsprodukter, lån og rådgivning om finansielle instrumenter underlagt konsesjon. Konsesjonshaver har en særlig omsorgsplikt overfor forbrukere ved salg av finansielle instrumenter, låneprodukter og forsikringsprodukter.

På den annen side har toneangivende institusjoner i finansnæringen de senere årene engasjert seg aktivt i forhold til samfunnsansvar. Dette gjelder først og fremst investorer og forvaltere som i økende grad vektlegger etiske standarder som kriterium for sine investerings- og salgsbeslutninger. Noen banker og forsikringsselskaper har også blitt mer opptatt av å sikre at deres utlåns- og forsikringskunder har tilfredsstillende standarder når det gjelder samfunnsansvar.

3.5.1 Samfunnsansvarlige investeringer

Den økte vektleggingen av bedrifters samfunnsansvar blant kapitalmarkedets aktører, kan blant annet forklares med økt forståelse blant profesjonelle investorer for den betydning miljørelaterte og sosiale spørsmål kan ha for verditilvirkningen. Investorene blir også holdt ansvarlige for andre forhold enn den finansielle avkastningen. Samfunnet forventer i økende grad at investorer tar etiske hensyn når de investerer egne og kundenes midler. Dette har ført til at flere norske finansinstitusjoner har innført kriterier for samfunnsansvar som grunnlag for sine investeringer.

Fra et investor- eller forvalterståsted har begrepet samfunnsansvarlige investeringer (Socially Responsible Investments – SRI) blitt brukt som betegnelse på investeringer med finansiell avkastning som formål, men som samtidig tar hensyn til etiske og miljømessige krav. Et stadig mer vanlig brukt begrep er Responsible Investment (RI), som er knyttet til innarbeiding av hensyn til miljø, sosiale forhold og god selskapsstyring i forvaltningsarbeidet. Dette er faktorer som kan ha økonomisk virkning på lang sikt.

Samfunnsansvarlige investeringer er ikke noe nytt blant investorer. Da metodistkirken i USA tidlig på 1900-tallet begynte å investere i aksjemarkedet, unngikk man å investere i selskap forbundet med alkohol eller pengespill. I Norge ble interessen vekket på slutten av 1980-tallet. Etter hvert gikk samfunnsansvarlige investeringer fra å være en liten nisje til å bli anerkjent av den vanlige investor. Andre deler av finansnæringen har etter hvert tatt initiativ til å møte utfordringer og muligheter knyttet til samfunnsansvar i forbindelse med utlåns- og investeringsvirksomheten sin.

Det er utviklet betydelig faglig kompetanse på området og flere selskap har utviklet sine egne analyseverktøy. Noen selskaper kvalifiserer til internasjonale bærekraftsindekser som Dow Jones Sustainability World Index og FTSE4 Good Index. Disse indeksene måler prestasjonene til større selskaper som arbeider etter kriterier for samfunnsansvarlig atferd.

Det finnes flere ulike tilnærminger når det gjelder hvilke krav finansinstitusjoner stiller til ikke-finansielle forhold i selskapene de investerer i. Tre metoder er mye brukt, enten enkeltvis eller i kombinasjon:

Uttrekk (negativ screening) går ut på at finansinstitusjonene unngår å investere i de verste selskapene ved å definere kriterier for hva de ikke ønsker å investere i. Som regel er kriteriene knyttet til hva som produseres, for eksempel landminer, klasevåpen, atomvåpen og tobakk. Kriteriene kan også knyttes til hvordan selskapet driver sin virksomhet, for eksempel om det står bak alvorlige brudd på menneskerettigheter, korrupsjon eller alvorlig miljøskade. Denne metoden benyttes ofte i fond som har en etisk minimumsstandard, som for eksempel i Statens Pensjonsfond – Utland (SPU). Noen kapitalforvaltere offentliggjør de selskapene de trekker seg ut av og mener at offentliggjøring bidrar til økt press på bedriftene.

I en annen tilnærming innenfor samfunnsansvarlige investeringer, ofte kalt «*best i klassen*» (*positiv screening*), gjøres en sammenlikning for å velge de beste investeringene. Metoden består i at selskap innenfor samme bransje rangeres basert på sin innsats innenfor samfunnsansvar. Her vurderes blant annet selskapenes miljøstyringssystemer, tiltak for å begrense korrupsjon, prinsipper for eierstyring og selskapsledelse, ansattes vilkår, og retningslinjer knyttet til arbeidstaker- og menneskerettigheter. Deretter kan investoren velge å kun investere i de beste selskapene innenfor hver sektor. De selskapene som befinner seg i denne kategorien, kan dermed være aktuelle for investeringer i et «best i klassen» fond. Dette vil bli regnet som

et fond med svært strenge krav til samfunnsansvar. Alternativt kan de samme analysene og de samme kriteriene brukes til å ekskludere de dårligste selskapene innenfor hver sektor.

En tredje metode innenfor samfunnsansvarlige investeringer er *aktivt eierskap*. Gjennom dialog med selskaper, som man i utgangspunktet er kritiske til, eller ved å opptre på selskapenes generalforsamlinger, kan investorer søke å påvirke selskapene i ønsket retning. Det finnes flere eksempler på at internasjonalt press på denne måten har bidratt til at selskaper foretar endringer i sin virksomhet. Noen framholder at det endog kan være mer virkningsfullt om man øker investeringer i selskap som man stiller seg kritisk til, for gjennom aktivt eierskap å ha mulighet til å påvirke selskapene i ønsket retning.

I tillegg er det en rekke kapitalforvaltere som tilbyr investeringer i spesialiserte fond. Dette kan være investeringer knyttet til særskilte temaer som for eksempel fornybar energi og miljøteknologi. Investeringer i slike fond innebærer en høyere risiko enn brede indeksfond, men kan samtidig gi investorer som ønsker å investere innenfor disse temaene mulighet til å spre sine investeringer på en kostnadseffektiv måte.

Det er uklart i hvilken grad bedrifter eller organisasjoner utenom finansnæringen legger til grunn samfunnsansvar som et kriterium for sin egen kapi-

Boks 3.12 FNs prinsipper for ansvarlige investeringer

- Vi vil integrere spørsmål om miljømessige og sosiale forhold og god selskapsstyring i våre investeringsanalyser og beslutningsprosesser.
- Vi vil være aktive eiere og integrere spørsmål om miljømessige og sosiale forhold og god selskapsstyring i vår eierskapspolitikk og praksis.
- Vi vil søke nødvendig åpenhet omkring spørsmål om miljømessige og sosiale forhold og god selskapsstyring i selskapene vi investerer i.
- Vi vil fremme aksept og gjennomføring av prinsippene blant investorer.
- Vi vil samarbeide for å øke vår effektivitet i gjennomføringen av prinsippene.
- Hver av oss vil rapportere om våre aktiviteter og framgang i gjennomføringen av prinsippene.

talforvaltning. Det forventes at også disse vil vise økt oppmerksomhet når det gjelder samfunnsansvar.

En rekke finansinstitusjoner har sluttet seg til *FNs prinsipper for ansvarlige investeringer (UNPRI)*. Etter initiativ fra FN's generalsekretær var det i 2005–2006 en prosess der representanter for verdens ledende investorer, i samråd med representanter for finansnæringen, myndigheter, det sivile samfunn og kunnskapsmiljø, utarbeidet seks prinsipper for ansvarlige investeringer. Prinsippene danner et rammeverk som reflekterer kjerneverdien til store investorer, basert på langsiktig investeringshorisont og ofte betydelig diversifiserte porteføljer. På norsk side har DnB NOR, KLP, Nordea, Norges Bank på vegne av Statens Pensjonsfond-Utland og Storebrand sluttet seg til prinsippene.

Innenfor bankvirksomhet har samfunnsansvar også fått økt betydning. I forbindelse med kredittgivingen har flere institusjoner utviklet egne analyseverktøy basert på kriterier for samfunnsansvar. Dette brukes som en del av risikostyringen for å redusere den forretningsmessige risikoen. Den internasjonale standarden for ansvarlig kredittgiving, som hovedsakelig gjelder prosjektfinansiering, kalles Equator Principles, jf. boks 3.13. Selskapene anvender også ofte egne retningslinjer for sin kredittgiving og for sine porteføljelinvesteringer.

Bærekraftig verdiskaping er et nytt investorsamarbeid lansert av de tolv største institusjonelle investorene i Norge. Gjennom samarbeidet har disse investorene gjennomført en spørreundersøkelse blant selskapene som inngår i Oslo Børs hovedindeks. Resultatene av undersøkelsen ble presentert i desember 2008. Målet med initiativet er å påvirke norske børsnoterte selskaper til en bærekraftig utvikling og langsiktig verdiskaping. Til sammen representerer investorene som støtter prosjektet en forvaltningskapital på NOK 2 700 mrd., hvorav NOK 1 000 mrd. er direkte investert i det norske markedet.

Regjeringen

- oppfordrer den private finanssektoren til økt vektlegging av samfunnsansvar som en viktig dimensjon i institusjonenes helhetlige virksomhet
- vil oppmuntre alle deler av finansnæringen til økt åpenhet om sine investeringer

Boks 3.13 Equator Principles

Equator Principles er et sett av frivillige retningslinjer for prosjektfinansiering, som i stor grad er basert på retningslinjer fra Verdensbankens organ for prosjektsamarbeid med næringslivet, International Finance Corporation (IFC). Ti ledende internasjonale finansinstitusjoner, under ledelse av Citibank, etablerte prinsippene i 2003.

Institusjonene som bruker Equator Principles erklærer at de kun finansierer prosjekter som skal gjennomføres på en sosial og miljømessig ansvarlig måte. Ved å etablere en slik standard har bankene blitt enige om ikke å konkurrere om miljømessige og samfunnsmessige forhold.

I henhold til rammeverket, forplikter bankene seg til å kreve miljøkonsekvensanalyser, offentlige høringer, og generell prosjektledelse som er i tråd med ulike minstestandarder innenfor miljø, menneskerettigheter og arbeidsvilkår. Omtrent 60 finansinstitusjoner la pr. desember 2008 til grunn prinsippene for sin prosjektfinansiering. I Norge har DnB Nor og Nordea sluttet seg til prinsippene.

3.6 Ansvar og muligheter

Det ligger betydelige muligheter for internasjonalt orienterte bedrifter til å styrke sin konkurranseposisjon gjennom samfunnsansvarlig opptreden. Gjennom et godt verdigrunnlag og integrering av samfunnsansvar i sin virksomhetsstyring, har bedriftene et godt utgangspunkt for å identifisere og utnytte nye markedsmuligheter.

Systematisk arbeid med samfunnsansvar har først og fremst skjedd i store bedrifter med et omfattende internasjonalt engasjement. Hovedtyngden av norsk næringsliv består av små og mellomstore bedrifter. Mindre bedrifter har ofte verken ressurser eller kompetanse til å arbeide like systematisk og grundig med samfunnsansvar som større bedrifter. Rådgivnings- og veiledningstiltak rettet mot mindre bedrifter behandles i kapittel 9.

Regjeringen mener at alle bedrifter har et ansvar som går ut over å skape økonomiske verdier. Alle bedrifter kan gjennom samfunnsansvarlig opptreden bidra til å fremme sosiale og miljømessige verdier, samtidig som de styrker sin langsiktige konkurranseevne.

4 Næringslivets internasjonale engasjement – utfordringer og dilemmaer



Figur 4.1

Økende internasjonalisering fører til at norsk næringsliv i større grad enn tidligere opererer i land hvor respekten for menneskerettighetene er liten. Arbeidsforholdene kan være kritikkverdige. Det brukes barn i produksjonen. Det foregår diskriminering i arbeidslivet på grunn av kjønn, tro eller etnisk bakgrunn. Det tas ikke tilstrekkelig hensyn til miljøet og det kan være utstrakt korrupsjon. Dette henger ofte sammen med mangelfull lovgivning, håndheving og sanksjonering.

Dette reiser i mange tilfeller fundamentale spørsmål for bedriften. Skal man engasjere seg eller skal man la være? Hvilke krav og forventninger er det rimelig å stille til min bedrift og hvordan skal vi leve opp til disse? Hvor går grensen mellom de krav som realistisk kan stilles til oss og de som heller må rettes mot myndighetene i vertslandet eller i Norge? Hvordan kan vi balansere ulike forventninger opp mot hverandre? Hvordan skal vi opptre når konkurrentene ikke setter like strenge krav til sin virksomhet?

Det finnes ikke entydige svar på slike spørsmål. Standardene som settes er ikke statiske – samfunnets og selskapers verdier endres over tid. Kravene kan også variere fra land til land, fra bransje til bransje og fra selskap til selskap. I dagens samfunn vil norske bedrifter bli vurdert ikke bare ut fra økonomiske resultater, men også ut fra de virkningene – positive og negative – deres aktiviteter har for lokalsamfunn og nærmiljø. Dette åpner for en dialog med aktuelle interessenter, både i Norge og lokalt.

Det er Regjeringens syn at norske bedrifter også bør engasjere seg i land der politiske normer og verdier avviker fra våre og der de vil møte etiske utfordringer. Det er da viktig at den enkelte bedrift er bevisst de utfordringene og dilemmaene den står overfor.

Mange bedrifter har en aktiv holdning til disse spørsmålene. De forsøker å kartlegge de utfordringene som knytter seg til eksisterende eller potensielle prosjekter. Systematiske landanalyser, konsekvensutredninger og konsultasjoner med interessenter, kan bidra til at bedriftene er bedre rustet til å møte utfordringene. Dilemmatrening kan også forberede bedriftene på å håndtere vanskelige situasjoner.

4.1 Engasjere seg eller holde seg borte?

Spørsmålet om hvorvidt et selskap skal engasjere seg i konfliktfylte områder eller prosjekter har sjelden entydige svar. Om man bør trekke seg ut dersom man allerede er tilstede, er heller ikke opplagt. Det er ikke slik at man kan si at det beste er å la være å engasjere seg eller trekke seg ut av et land fordi landet er udemokratisk eller korrupt. Man kan heller ikke uten videre si at det beste er at man bør være tilstede i slike land, eller i områder med konflikt, fordi det uansett vil ha en positiv påvirkning på situasjonen og de lokale forholdene. Det vil alltid måtte gjøres avveininger knyttet til

Boks 4.1 Vurderinger knyttet til menneskerettigheter

StatoilHydro gjennomfører systematiske risikovurderinger av alle land hvor selskapet er har eller ønsker å gjøre forretning, og alle prosjekter som er under utvikling eller i operasjon. Vurderingene omfatter også menneskerettigheter, med følgende hovedelementer:

- eksisterende risiko innen menneskerettigheter i landet hvor selskapet har virksomhet eller vurderer å investere
- vurdering av partnere og andre tredjeparter som selskapet skal inngå samarbeid med
- konsekvensanalyser av prosjektet, med særlig vekt på påvirkning på lokalsamfunn og miljø, arbeidsstandarder hos leverandører og eventuelle sikkerhetstiltak

den aktuelle situasjonen, landet, arten av bedriftens virksomhet og forventninger til fremtidig utvikling.

Siden det ikke finnes noe enkelt svar på hva som er selskapers rolle, vil spørsmålet om hvorvidt det er problematisk at norske selskaper engasjerer seg i land med svakt styresett, hvor korrupsjonen gjennomsyrrer samfunnet og miljøregelverket eller håndhevingen er fraværende, fortsatt bestå.

Det er lite sannsynlig at en ensidig norsk beslutning om at næringslivet ikke bør engasjere seg i et land av politiske grunner, vil ha særlig virkning på forholdene i landet. Å la være å engasjere seg vil som regel verken tjene befolkningen eller den økonomiske og politiske utviklingen. Ofte kan isolasjon gjøre mer skade enn gagn, med det resultat at sivilbefolkningen blir skadelidende. Dersom det internasjonale næringslivsnærværet faller bort, reduseres tilfanget av informasjon og kunnskap om lokale sosiale og humanitære forhold og muligheten for å utøve et samlet internasjonalt politisk press.

En konsekvens av en ensidig beslutning om at norske selskaper ikke skal engasjere seg i slike land av prinsipielle grunner, kan være at norsk olje- og gassindustri må begrense sine internasjonale aktiviteter betydelig. Da vil man ikke utnytte mulighetene for spredning av teknologi og industrielt engasjement og mulighetene for økonomisk utvikling. Alternativet til at norske selskaper ikke engasjerer seg, er normalt at selskaper fra andre land tar plassen. Det kan være selskaper som tar

samfunnsansvar i langt mindre grad enn Regjeringen forventer av norske selskaper.

Regjeringen ønsker ikke å politisere norske bedrifters internasjonale engasjement, enten det gjelder anbefalinger av tilstedeværelse i enkelte land og regioner fremfor andre, regulering av tilstedeværelsen, eller gjennom utøvelsen av eierskap. Dette kan sammenliknes med å ta et politisk valg om å selge en vare til et land og ikke til et annet, om å velge én pris til et land og en annen pris til et annet, eller om å koble salg av varen mot andre interesser nasjonen vil oppnå.

Det er ikke offentlige myndigheters oppgave å regulere den enkelte bedrifts forretningsmessige valg. Bedriften må selv ta stilling til hvor og hvordan den vil engasjere seg. Samfunnsansvar må være en del av vurderingen, både når selskapet vurderer å gå inn og når engasjementet er etablert.

Spørsmålet kan reises hvorvidt bedrifter bør påpeke menneskerettighetsbrudd eller grove miljøovertridelser begått av landets myndigheter. Dette vil i mange tilfeller ligge utenfor bedriftens innflytelsessfære. Bedriftene må selv finne den

Boks 4.2 Endringer i bedriftene

Gjennom de senere tiår er norsk næringslivs evne til å håndtere komplekse utfordringer på den globale arena blitt satt på prøve ved flere anledninger. For eksempel var et prosjektsamarbeid mellom Hydro og lokale og internasjonale partnere om å etablere bauksittutvinning i den indiske delstaten Orissa (Utkal Alumina) gjenstand for betydelig oppmerksomhet i norsk og internasjonal offentlighet. Til tross for prosjektets strategiske viktighet, besluttet selskapet i 2001 å trekke seg ut av Utkal Alumina.

Siden Hydro gikk inn i Utkal-prosjektet tidlig på 1990-tallet hadde det skjedd en betydelig utvikling i det internasjonale sivile samfunns forventninger, med større oppmerksomhet og strengere krav til private selskapers ansvar for menneskerettigheter og miljø. Hydro var derfor ikke alene om å møte et endret syn på selskapers samfunnsmessige rolle og ansvar. Et spørsmål fra Kirkens Nødhjelp vedrørende selskapets menneskerettighetspolicy under Hydros generalforsamling medvirket til at Hydro utarbeidet en særskilt policy omkring samfunnsansvar som ble nedfelt i selskapets styrende dokumenter.

mest hensiktsmessige måten å engasjere seg i slike spørsmål.

Selskaper som investerer langsiktig, er opptatt av politisk stabilitet i vertslandet. Stabilitet og forutsigbarhet kan forekomme i to vidt forskjellige typer politiske systemer. Det kan være gjennom velfungerende demokratier eller gjennom udemokratiske regimer med sterk myndighetskontroll og liten respekt for menneske- og arbeidstakerrettigheter. Skal man forholde seg passiv til myndighetenes eller andres brutt på rettigheter?

Norske myndigheter forventer ikke at selskapene er de fremste talerør for menneskerettigheter eller miljø overfor lokale myndigheter. Dette er primært roller norske myndigheter og sivilsamfunnets organisasjoner bør ivareta. Når uakseptable forhold oppstår, er dette først og fremst en sak for norske myndigheter å ta opp i bilaterale eller multilaterale sammenhenger. Dette er likevel ikke til hinder for et aktivt engasjement fra bedriftene dersom de ser muligheter for det. Norske bedrifter kan for eksempel bistå norske myndigheter ved å påpeke negative forhold de blir kjent med gjennom sin virksomhet. Dette kan styrke myndighetenes grunnlag for å ta opp slike forhold med myndighetene i de aktuelle landene.

Et eksempel på en slik avveining ble foretatt av Statoil i 2004. I et brev til selskapet ga Amnesty uttrykk for sterk bekymring for menneskerettighetssituasjonen i Iran og ønsket at Statoil skulle ta dette opp med iranske myndigheter. Statoil svarte at selskapet påtar seg ansvaret for respekt for menneskerettigheter innenfor egen virksomhet, men at det ikke har noen legitim rolle når det gjelder å ta opp spørsmål om menneskerettigheter med et lands myndigheter. Det ble vist til at dette må være norske og andre lands myndigheters eller internasjonale organisasjoners oppgave.

Selv om norsk syn er at økonomisk engasjement generelt er ønskelig fordi det kan bidra positivt, vil det fra tid til annen likevel være særskilte forhold som taler for at norske selskaper bør avstå fra økonomisk engasjement i gitte land eller områder. Det kan gjelde næringslivsaktivitet i områder der det er konflikt eller der den humanitære og menneskerettslige situasjonen må karakteriseres som særlig alvorlig.

Regjeringens linje er å følge FN-sporet og bredt internasjonalt samarbeid. Norge har derfor lenge ment at eventuelle sanksjoner bør være bredt forankret og helst vedtatt i FNs sikkerhetsråd. Eksempler på dette er de tidligere sanksjonene mot handel med diamanter fra Sierra Leone og Liberia og gjeldende sanksjoner mot handel med rådiamanter fra Elfenbenskysten. Regjeringen

Boks 4.3 Norfunds investering i møbelfabrikk i Vietnam

Norske myndigheter oppfordrer norske bedrifter til ikke å handle med eller investere i Burma. Problemstillingen er mer utfordrende når det er spørsmål om selskapers underleverandører.

Norfund har investert i et Sørøst-Asia-fond som har investert i en vietnamesisk møbelfabrikk. Fabrikken importerer omlag ti prosent av sine råvarer (tropisk tømmer) fra Burma. Det er grunn til å anta at denne importen både gir inntjening til det sittende regimet i Burma og at den kan bidra til å avskoge viktige områder med negative konsekvenser blant annet for biologisk mangfold.

Norfund krever at deres fondsforvaltere har klare retningslinjer for sosiale og miljømessige forhold. Forvalteren inngikk derfor en avtale med bedriften om full utfasing i løpet av fem år av alle råvarer som var uønsket, inkludert Burma-teak, samt overgang til tømmer som er miljøsertifisert. World Wide Fund for Nature (WWF) har vært en ressurs for bedriften i dette arbeidet. Norfund får årlig rapport fra sine forvaltere om overholdelse av de miljømessige og sosiale kontraktskravene.

mener det ikke er ønskelig å utvikle et særnorsk system som innebærer at norske selskaper skal avstå fra å handle med eller investere i problematiske land eller områder. Det er i dag to unntak fra denne hovedregelen. Det gjelder næringslivets økonomiske engasjement i forhold til den uavklarte situasjonen for Vest Sahara og situasjonen i Burma.

Regjeringen

- forutsetter at alle relevante forhold knyttet til næringslivets samfunnsansvar vurderes nøye før en bedrift etablerer seg eller inngår økonomisk engasjement i andre land
- ser det som sitt særlige ansvar å gi informasjon om aktuelle humanitære, miljømessige og menneskerettslige forhold av betydning for norske bedrifters virksomhet, men mener det er norske bedrifters selvstendige ansvar å ta beslutninger om økonomisk engasjement i de enkelte land eller prosjekter

- oppfordrer norske bedrifter til å orientere norske myndigheter om alvorlige menneskerettsbrudd og andre kritikkverdige forhold den blir kjent med gjennom sin virksomhet
- vil i tillegg til å gjennomføre sanksjoner vedtatt av FNs sikkerhetsråd vurdere eventuelle andre sanksjoner med bred internasjonal oppslutning og forventer at norsk næringsliv i slike tilfeller følger opp norske myndigheters holdning.

4.2 Næringslivsengasjement i konfliktområder

Selskapers nærvær i konfliktområder, områder hvor det er krig, hvor krig truer eller i land hvor det er borgerkrig, reiser særlige spørsmål og krever et årvåkent blikk på ansvar og ikke-finansiell risiko hos bedriftene.

Konflikter undergraver effektiv myndighetskontroll. Dette kan utnyttes av økonomiske aktører. Opprørsgeriljaer, våpensmuglere, narkotikakarteller, menneskehandlere, terroristnettverk og andre aktører involvert i organisert kriminalitet, kan utnytte krig og konflikt til å berike seg. Utnyttelse av naturressurser som olje, diamanter, mineraler og tropisk tømmer gir betydelige inntekter som kan brukes til å fremme utvikling og en jevnere fordeling av godene, men de kan også brukes til å finansiere kriminalitet og langvarige konflikter.

Ulovlig handel med naturressurser fra konfliktområder utgjør en stor utfordring for verdenssamfunnet. Folkeretten stiller krav om at forvaltningen av ressurser i konfliktområder skal skje i samsvar med lokalbefolkningens interesser. Ut over slike avgrensede regler er det krevende å komme til enighet om internasjonale tiltak når det er et lands myndigheter som er direkte involvert i konflikten. Det har derfor vært vanskelig å nå internasjonal enighet om en definisjon av «konfliktvarer». Det er likevel vanlig å vektlegge et eller flere av følgende kjennetegn:

- at inntektene brukes til å finansiere konflikt eller er knyttet til en voldelig konflikt
- at militære/opprørere er involvert i utvinningsen av varen
- at deler av transaksjonene forbundet med varen er ulovlige

FN har i økende grad fokusert på disse problemene i forbindelse med fredsoperasjoner og utvikling av sanksjonsregimer. En resolusjon vedtatt av generalforsamlingen i 2000 bidro til et særskilt internasjonalt samarbeid for å redusere flyten av

Boks 4.4 Kimberley-prosessen

Kimberley-prosessen søker å forhindre illegal handel med en verdifull, lett utvinnbar og lett omsettelig vare som finansierer borgerkrig, og som i seg selv er gjenstand for konflikt. Mer enn 70 stater deltar i prosessen for å utvikle et internasjonalt sertifiseringssystem. Hver forsendelse av rådiamanter til og fra en stats territorium skal ledsages av et sertifikat, og deltakende stater må innføre forbud mot rådiamanthandel med land som ikke deltar i Kimberley-prosessen. Landene overvåker hverandre i samarbeid med frivillige organisasjoner, og Norge hadde besøk av et overvåkingsteam i 2007. Norge har nærmest ingen handel med rådiamanter, men støtter prosessen politisk, og har implementert sertifiseringsordningen i norsk rett ved den såkalte Kimberley-forskriften av februar 2004.

Handelen med konfliktdiamanter er redusert fra fire prosent til mindre enn 0,75 prosent av verdenshandelen med diamanter siden prosessen startet i 2000.

konfliktdiamanter. Virkemiddelet var å sertifisere og kontrollere handel med rådiamanter. Denne prosessen refereres til som Kimberley-prosessen, jf. boks 4.4.

Foruten disse begrensede sanksjonsvedtakene, er det få internasjonalt rettslig bindende regler på dette området. Det gjør at det har oppstått et «governance gap» eller «styringsunderskudd». Dette har skapt grobunn for nye partnerskap mellom aktører med tradisjonelt ulike roller. Næringsliv, myndigheter og ulike organisasjoner har kommet sammen for å løse konkrete, avgrensede oppgaver gjennom ordninger basert på frivillighet og samarbeid. Partnerskapene bygger blant annet på erkjennelsen av at det er begrensninger med hensyn til hva som er mulig å oppnå gjennom lover og regler.

4.2.1 Rettesnorer i konfliktområder

I næringslivet er det mange som ønsker å vise en ansvarlig opptreden. Det er imidlertid ingen internasjonalt bindende regler som definerer hva som forventes av dem. Hvordan skal selskaper utøve et ansvarlig engasjement i konfliktområder?

Bedriftens virksomhetsområde kan ha stor betydning for hvilke aktsomhetskrav som bør stilles. Er produksjonen i eller handelen med aktører i landet på noen måte koplet til eller virker støttende til en pågående eller gryende konflikt? I en slik sammenheng er det spesielt viktig å være aktsom dersom kunden er militær eller har forbindelser til forsvarsindustri eller om det er usikkert hvem kunden egentlig er og hva utstyret skal brukes til. Det dreier seg da om å unngå å bidra til å bygge opp under et lands militære evne. Det gjelder langt fra bare forsvarsmateriell eller produkter til militært bruk. Mange sivile produkter kan spille en sentral rolle i en slik sammenheng. Dersom det er tilfellet, kan man raskt nærme seg en situasjon der det kan stilles spørsmål om medvirkning, og i ytterste fall kan man bli holdt rettslig ansvarlig. Norske selskaper må imidlertid forholde seg til særskilte regler om eksportkontroll av forsvarsmateriell og varer som kan brukes både sivilt og militært. Enhver leveranse krever lisens og vurderes nøye.¹

Overgrep begått av sikkerhetsstyrker som beskytter bedriftene har i flere tilfeller ligget til grunn for kritikk som er reist mot bedrifter som opererer i konfliktområder. *Voluntary Principles on Security and Human Rights* er et partnerskapsinitiativ innenfor utvinningsindustrien med prinsipper utarbeidet av myndigheter, selskaper og sivilt samfunn. Norge sluttet seg til prinsippene i 2002 etter at de først ble etablert av Storbritannia og USA i 2000. Norsk Hydro og StatoilHydro deltar i initiativet.

De frivillige prinsippene for sikkerhet og menneskerettigheter regulerer dilemmaer som utvinningsindustriene kan oppleve i forholdet mellom deres legitime behov for sikkerhetstjenester og krav om ivaretagelse av lokalbefolkningens menneskerettigheter. Prinsippene innebærer at bedriften foretar en utvidet risikovurdering av sine operasjoner i konfliktområder, i tillegg til å identifisere sikkerhetsrisikoer i tradisjonell forstand. De skal også blant annet vurdere voldspotensialet i regionen, sikkerhetsstyrkenes praksis i forhold til menneskerettigheter, årsaker til lokale konflikter, og i hvilken grad menneskerettighetskrenkelser følges i det nasjonale rettsystemet.

I henhold til de frivillige prinsippene, bør bedriftene i sitt forhold til lokale sikkerhetsstyrker:

- Ha konsultasjoner om bedriftens menneskerettighetspolicy og bruke sin innflytelse når det

gjelder hva som er nødvendig fysisk maktbruk og når det gjelder respekt for individers rett til blant annet å holde møter

- Kreve at det ikke benyttes personell som tidligere har vært involvert i menneskerettighetskrenkelser
- Støtte kursing i menneskerettigheter og FN-prinsipper når det gjelder politiarbeid og makt- og våpenbruk
- Rapportere menneskerettighetskrenkelser til rette myndighet og følge opp etterforskning og rettsforfølgelse
- Kontrollere bruken av selskapets utstyr

Prinsippene kan gi veiledning utover olje-, gass- og gruvesektorene og kan benyttes utenfor konfliktområder. Egenrapportering står sentralt, men det eksisterer også en form for klagemekanisme der en deltaker kan innlede en prosess mot en annen deltaker for påstått manglende etterlevelse av prinsippene.

OECD-verktøyet *Risk Awareness Tool for Multi-national Enterprises in Weak Governance Zones* viser hvordan OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper kan anvendes i områder med svakt styresett. Det kan være til hjelp for bedriftene med å vurdere og håndtere risikoer og dilemmaer de møter i slike områder. OECDs retningslinjer for *Helping Prevent Violent Conflict* viser blant annet

Boks 4.5 Bedrifter i konfliktområder – ansvarlig engasjement

Sammen med PRIO (International Peace Research Institute Oslo) har NHO utarbeidet heftet «Bedrifter i konfliktområder – ansvarlig engasjement».

Ansvarlig engasjement er et engasjement som inkluderer vurdering av indirekte ansvar og medvirkning. I heftet heter det at

«det er viktig å understreke at å ta samfunnsansvar ikke innebærer at bedrifter bør eller skal ta politikernes rolle, men at det er klart ønskelig at selskaper tar ansvar for virkningene av sin egen aktivitet, det vil si virkninger som ikke ville ha funnet sted uten selskapets tilstedeværelse. Til dette behøves et rammeverk som er tilstrekkelig generelt til å motvirke vilkårlighet, og tilstrekkelig elastisk til å ta høyde for de spesielle forholdene som er forskjellige fra område til område, fra situasjon til situasjon – og ikke minst, over tid.»

¹ Det gjøres nærmere rede for lov, forskrifter og praksis for handel med forsvarsmateriell i en egen stortingsmelding som utarbeides årlig.

Boks 4.6 Aktsomhet i konfliktområder

Forskningsstiftelsen FAFO og International Alert har utført et arbeid om selskapers risiko for strafferettslig ansvar i områder med høy risiko for krig og voldshandlinger. «Red flags» ble lansert i mai 2008 og beskriver ni aktiviteter som bør få selskaper til å reagere. Disse «røde flaggene» er advarsler til selskaper om at deres atferd bør endres for å unngå strafferettslig ansvar. Selskaper kan holdes ansvarlig for:

1. Å fordrive folk fra området der de bor.
2. Tvangsarbeid.
3. Håndtering av tvilsomme aktiva.
4. Ulovlige betalinger.
5. Bruk av sikkerhetsstyrker som opptrer voldelig.
6. Handel med varer i strid med internasjonale sanksjoner.
7. Anskaffelse av utstyr og materiell som kan brukes til å drepe mennesker.
8. Adgang til å bruke et selskaps eiendeler til å begå overgrep.
9. Finansiering av internasjonale forbrytelser.

hvordan næringslivet kan spille en viktig rolle i konfliktområder og at det kan være i bedriftens interesse å støtte opp om tiltak som kan forebygge, løse eller unngå å forverre konflikter.

Regjeringen

- oppfordrer norske bedrifter til å utvise stor grad av aktsomhet i konfliktområder. Bedriftene forutsettes å sette seg nøye inn i situasjonen og å unngå å bidra til eskalering av konflikten
- anbefaler at norske bedrifter vurderer å benytte relevante deler av Voluntary Principles on Security and Human Rights
- vil gjøre veiledning vedrørende engasjement i områder med svakt styresett og konfliktområder tilgjengelig for norske bedrifter

4.3 Naturressursbasert virksomhet

Mange problemstillinger, hensyn og handlinger knyttet til bedriftens samfunnsansvar vil gjelde alle

bedrifter som opererer internasjonalt, uavhengig av hvilken sektor de tilhører. Naturressursbasert virksomhet vil oftere måtte forholde seg mer direkte til spørsmål om lokale utslippsforhold eller menneskerettighetssituasjonen, enn for eksempel aktører i finanssektoren og varehandelen.

Naturressursbasert virksomhet omfatter sektorer som olje og gass, vannkraft og annen fornybar energi, fiskeri og havbruk, jordbruk, samt skog og gruvedrift. For disse næringene er effektiv utnyttelse av ressursene avgjørende for å sikre økonomisk overskudd, og for flere av dem er også god forvaltning av de biologiske ressursene en forutsetning for langsiktig økonomisk drift.

4.3.1 Lokalsamfunn og urfolks rettigheter

Næringsaktivitet innenfor naturressursbasert virksomhet møter også særskilte utfordringer i forhold til lokalsamfunnet. Aktiviteten kan berøre store landområder med behov for forflytning av mennesker eller andre inngrep i lokalbefolkningens levemåte og rettigheter.

Urfolks avhengighet av naturen og dens ressurser innebærer at strenge miljøhensyn og overholdelse av urfolks rettigheter er vesentlig i forbindelse med naturressursbasert virksomhet i slike folkegruppers leveområder. Det har vært flere saker hvor norske næringslivsinteresser har kommet i konflikt med urfolkgruppers bruk av naturen. Det er i den forbindelse sentralt at berørte grupper reelt blir konsultert og hørt ved tiltak som kan påvirke deres interesser.

Store folkegrupper er avhengige av skog og skogprodukter for sitt livsopphold. Samtidig er trevirke en internasjonal handelsvare med stor økonomisk verdi, som hovedsaklig omsettes uten han-



Figur 4.2 Oljerørledning gjennom en landsby i Nigeria.

Foto: George Osodi/Panos Pictures/Felix Features.

delshindringer. Norske interesser som forvalter eller utnytter skog i andre land, må ta et særskilt ansvar for at virksomheten skjer i tråd med internasjonal rett, at den baseres på etiske standarder og at hensynene til en langsiktig ressursforvaltning blir ivaretatt.

Avklaring av rettigheter og etablering av systemer for leie eller andre former for tilgang til skog eller andre arealbaserte naturressurser, vil kunne bidra til at lokalbefolkningen mer effektivt kan hevde og forvalte sine rettigheter knyttet til eieendom og bruken av disse. Det vil også kunne bidra til sikring av urfolksgruppers og kvinners deltakelse og rettigheter.

4.3.2 Åpenhet i utvinningsindustrien – EITI

Mange utviklingsland er rike på mineral- og petroleumsressurser. Det er krevende for et land å håndtere utnyttelse av disse ressursene på en måte som sikrer at de kommer befolkningen til gode. Institusjoner og regelverk er av varierende kvalitet. Det må derfor stilles særlige krav til selskapers deltakelse i utvinningen av naturressurser.

Olje og gass gir betydelige inntekter. Pengestrømmene fra utvinningsselskapene til myndighetene holdes ofte hemmelige. Land med store naturressurser er derfor særlig utsatt for korrupsjon. Konsekvensen er at inntektene fra ressursene ikke bidrar til bærekraftig økonomisk og sosial utvikling. I mange tilfeller kan det også virke destabiliserende og skape grobunn for sosial uro og konflikt – et fenomen kjent som «naturressursenes forbannelse». Inntekter unndratt demokratisk kontroll kan finansiere væpnede konflikter som igjen hindrer utvikling. Dette viser hvor viktig det er for land som har naturressurser å utvikle effektive og gode rammeverk som kan bidra til at ressursene kommer landet og landets innbyggere til gode. Det viser også hvor viktig det er at bedriftene er bevisste og aktsomme.

I løpet av de siste årene har flere organisasjoner oppfordret oljeselskapene til å utvide horisonten for samfunnsansvar til også å dekke nasjonale utfordringer som er knyttet til utviklingen av petroleumssektoren. Undersøkelser viser at oljerike utviklingsland sakker akterut i forhold til andre utviklingsland på de sosiale og humanitære samfunnsområdene. Stikkordene er korrupsjon og mangelfull institusjonell utvikling, uklarhet i forbindelse med statsbudsjettering og nasjonalregnskap, bruk av oljepenger til militærformål i stedet for sosiale formål og gjentatte brudd på menneskerettighetene. Noen frivillige organisasjoner går så langt som til å klandre oljeselskapene for slike mis-

forhold, fordi det er bruken av skattene og avgiftene fra deres virksomhet som ligger til grunn for kritikkverdige forhold.

Det er ikke alltid enkelt for et selskap å møte slike utfordringer alene. Konfidensialitet omkring pengestrømmer har ofte vært kontraktsfestet etter krav fra myndighetene i vertslandet, og bedrifter som har gått foran i å offentliggjøre tallene er blitt møtt med trusler om sanksjoner. I slike tilfeller kan samarbeid og koordinert innsats mellom bedrifter, myndigheter og sivilt samfunn bidra til løsninger.

«Extractives Industries Transparency Initiative» (EITI) er et internasjonalt initiativ som tar sikte på å fremme åpenhet om inntektsstrømmene i utvinningsindustrien. Målet med EITI er at åpenhet omkring ressursinntekter skal bli en global norm, og at en større andel av verdens inntekter fra naturressursene skal fremme sosial og økonomisk utvikling.

Stater, internasjonale selskaper og frivillige organisasjoner deltar i prosessen. Den har resultert i et sett med standarder for åpen rapportering om selskapenes utbetalinger og vertslandenes tilsvarende inntekter fra utvinningsindustrien. Dette skal bidra til å fremme tilstrekkelig åpenhet til at borgerne skal kunne holde sine regjeringer ansvarlige for deres inntekter fra landets naturressurser og stille informerte krav om rettferdig og bærekraftig bruk av disse. I september 2008 vedtok FNs generalforsamling en resolusjon som gav støtte til EITI og som vil bidra til å styrke det normskapende internasjonale arbeidet knyttet til åpenhet om inntektsstrømmer i utvinningsindustrien. Norge var en av pådriverne i arbeidet med resolusjonen.

Nasjonalt eierskap hos de tilsluttede landene er av avgjørende betydning for fremgangsrik implementering. Pr. oktober 2008 er 23 ressursrike utviklingsland i ferd med å implementere EITIs åpenhetskriterier. I tillegg vurderer omtrent 20 nye land å slutte seg til initiativet. Til sammen utgjør dette noe over halvparten av verdens ressursrike stater, definert som land der utvinningen av naturressurser bidrar til mer enn 25 prosent av BNP. Hydro og Statoil har deltatt i EITI-initiativet siden 2003. StatoilHydros betalinger til utenlandske regjeringer som er vertsland for selskapets utvinningsvirksomhet offentliggjøres i selskapets årlige rapporter. EITI støttes politisk av G8-landene og finansieres gjennom bidrag fra blant annet Storbritannia, USA, Tyskland, Canada, Italia og Norge.

Regjeringen støtter aktivt opp om EITI. Fra høsten 2007 ble Norge vertsland for sekretariatet. Som eneste vestlige land har Norge erklært at vi vil gjennomføre EITIs åpenhetskriterier. Dette vil bidra til

å fjerne mistanke om at Vesten har en skjult agenda med sin insistering på åpenhet om inntektsstrømmene fra den strategisk viktige utvinningsindustrien. Norge spiller også en sentral rolle i et EITI-fond i Verdensbanken som støtter opp om landenes gjennomføring av EITI-kriteriene.

I Norge har vi allerede åpenhet om betalingsstrømmer fra oljeselskaper til myndighetene. Implementering av EITIs åpenhetskriterier innebærer imidlertid at selskapene må rapportere innbetalingene sine til en uavhengig enhet. Myndighetene må på sin side videre rapportere til samme enhet de beløp man har mottatt. Det må også opprettes en komité for overvåking av implementeringen av EITI bestående av de ulike interessentene. Det første møte i komitéen ble avholdt i oktober 2008. Her ble det presentert et forslag til hvordan kriteriene skal gjennomføres i Norge og utkast til forskrifter som vil utgjøre rammene for prosessen. Etter at overvåkingskomitéen har gitt sine tilbakemeldinger, vil forskriftene bli sendt på høring.

Regjeringen har som målsetning at hele prosessen med fastsettelse av forskrift, rapportering av betalingsstrømmer og verifisering av resultatene, eller såkalt validering, gjennomføres i løpet av 2009. Stortinget vil bli holdt orientert. Norges implementering av EITI er blitt tatt meget godt i mot internasjonalt.

Det er også etablert andre former for samarbeid eller partnerskap mellom oljeselskaper og multilaterale organisasjoner som Verdensbanken eller regionale utviklingsbanker. Hensikten er å redusere såkalte kollektive handlingsproblemer mellom selskaper og myndigheter i oljeprovins hvor selskaper kan se seg tjent med å nedprioritere samfunnsansvar i frykt for å tape konkurransen om attraktive lisenser.

Regjeringen mener at partnerskapsmodeller mellom myndigheter, næringsliv og sivilt samfunn er viktige for å håndtere utfordringer knyttet til naturressursbasert virksomhet. Partnerskapsinitiativ kan også være nyttig for å styrke åpenhet og ansvar innenfor andre sektorer.

Regjeringen

- forventer at norske bedrifter som er involvert i naturressursutvinning utvikler sitt arbeid med beste praksis for ivaretagelse av sosiale og miljømessige hensyn som rettesnor og siktemål
- forventer at norske bedrifter som er involvert i naturressursutvinning ivaretar urfolks rettigheter

- vil implementere EITIs kriterier, arbeide for at flere land slutter seg til initiativet og bidra til at disse lykkes med sin gjennomføring
- vil arbeide for å utvikle initiativer for åpenhet i andre sektorer
- mener at partnerskapsmodeller mellom myndigheter, sivilsamfunn og næringslivet er viktige for å håndtere utfordringer knyttet til naturressursbasert virksomhet
- oppfordrer norske bedrifter til å delta i relevante partnerskapsinitiativ som tar sikte på å møte sektorvise utfordringer

4.4 Næringslivsengasjement i sårbare naturområder

Utnyttelse av naturressurser er viktig for verdiskaping i mange sektorer, som for eksempel fiskeri, havbruks- og reiselivsnæringene. Naturbasert økonomisk aktivitet er også viktig for utviklingslands økonomiske utvikling og skaper lokale arbeidsplasser. For at slik virksomhet skal være levedyktig over tid er imidlertid disse næringene avhengige av at miljøet og naturressursene forvaltes på en bærekraftig måte. Bærekraftig bruk av naturressursene blir således også en viktig forutsetning for framtidig vekst og velstand, særskilt i utviklingsland.

Vern og beskyttelse av naturmiljøet bør ideelt sett være forankret i internasjonale avtaler og nedfelt i nasjonale regelverk. Men selv om det eksisterer internasjonale avtaler og regelverk som håndheves og sanksjoneres, setter disse på flere miljøområder ofte bare minimumskrav. Selv om det ikke er internasjonal enighet om ambisiøse miljømål eller globale krav til regnskogsforvaltning eller miljøgiftutslipp, bør norske bedrifter ta nødvendige miljøhensyn i sin virksomhet eller stille krav til sine underleverandører. Uten bindende internasjonale krav er viljen hos næringslivet til å ta et frivillig ansvar avgjørende for å løse problemene.

Det finnes mer enn 114 000 vernede områder i verden. Disse dekker om lag 12,9 prosent av jordens landareal. Verneområder etableres av myndighetene for å sikre naturområder. Kunnskap om de enkelte verneområdene er sentralt for å sikre disse verdiene. I samarbeid med Verdens naturvernunion (IUCN) og næringslivet, inkludert blant annet StatoilHydro, har UNEPs World Conservation Monitoring Centre utviklet et nettbasert system for verdens verneområder. Mangel på kunnskap er dermed ikke lenger et hinder for at bedriftene kan ta hensyn til verneområder. Næringslivsaktører bør bestrebe seg på å unngå direkte eller indirekte

negativ påvirkning i verneområder. Dermed bør bedrifter alltid ta slike hensyn ved virksomhet i nye områder.

Ved næringsaktivitet i sårbare naturområder, som større våtmarksområder, myrer, vassdrag eller sjøområder, er det særlig nødvendig å vise stor grad av aktsomhet. Sårbare naturområder er ofte av vital betydning for økosystemers overlevelse, eller kan huse svært verdifulle og sjeldne arter. Økonomisk aktivitet i slike områder kan direkte eller indirekte medføre at den samlede belastningen på miljøet øker. Økonomisk aktivitet kan innebære mer intensiv utnyttelse av arealer og levende ressurser, utbygging av fysisk infrastruktur eller økende industriell aktivitet og transport.

Biologisk mangfold

FN har i sin globale utredning om biologisk mangfold konkludert med at de negative påvirkningene på det biologiske mangfoldet nå øker så dramatisk at det truer fundamentet for en bærekraftig utvikling. Rødlisten til International Union for Conservation of Nature (IUCN) gir oversikt over truede arter i verden. Bedrifter som opererer i sårbare naturområder bør ta hensyn til mulige negative konsekvenser for artsmangfold med utgangspunkt i IUCNs oversikt.

Innenfor petroleumsvirksomhet og gruvevirksomhet er ofte naturinngrepene så store at det krever særskilt aktsomhet når slik virksomhet planlegges.

Inngrep i forbindelse med utbygging av vannkraft kan også ha store virkninger. Endret vannføringsmønster kan påvirke livet og artsmangfoldet i vassdrag. Uttak av vann til kraftproduksjon kan også komme i konkurranse med annen bruk av



Figur 4.3 Tropisk regnskog hogges for å gi plass til plantasjedrift i Indonesia.

Foto: Paul Lowe/Panos Pictures/Felix Features.

vannet til vanning og drikkevann, og det kan påvirke reiseliv og andre næringer.

Reiseliv er en av verdens største næringer. Turistvirksomhet i sårbare naturområder kan slite på terrenget og forstyrre dyrelivet. På den annen side kan nært samarbeid mellom reiselivsbedrifter og verneinteresser kunne gi et stabilt inntektsgrunnlag som gir begge parter bedre fremtidsmuligheter.

FNs miljøprogram, UNEP, arbeider sammen med reiselivsnæringen, frivillige organisasjoner og interesserte land for en mer bærekraftig reiselivsnæring basert på bedre kystzoneplanlegging, mindre klimapåvirkning og kanalisering av midler til beskyttelse av naturområder. Norske turoperatører kan ved å støtte opp om dette arbeidet medvirke til at utbygging og drift bidrar positivt til vertslandets utvikling.

I mange tilfeller er det ikke mulig å unngå skade på naturmiljøet i forbindelse med næringsvirksomhet. Det er utviklet mekanismer for å kompensere for slike effekter og redusere den totale skadevirkningen. Slike mekanismer omtales som «biodiversity offsets». Ved å sikre god langsiktig forvaltning i andre relevante områder kan man unngå tap av biologisk mangfold i en større arealmessig sammenheng. Stadig flere selskaper ser at slike mekanismer bidrar til å redusere deres økologiske fotavtrykk, og at det gir bedre samhandling med myndigheter og andre berørte parter. Prosjektet BBOP (Business and Biodiversity Offsets Program) er et bredt sammensatt partnerskap som arbeider med dette i praktiske prosjekter.

Ideelt sett vil nasjonale myndigheter stille krav om at det blir gjennomført konsekvensanalyser ved større økonomiske prosjekter som påvirker naturmiljøet, spesielt i sårbare naturområder. Men i en del land, og særskilt land med svakt styresett, vil det ofte ikke bli stilt krav om dette. Det betyr at det i realiteten ofte vil være opp til bedriftene selv om de vil gjennomføre slike analyser. Ved økonomisk aktivitet under slike forutsetninger finnes det flere typer verktøy som bedriftene kan benytte seg av for å beskytte naturmiljøet. Det mest utbredte er miljøkonsekvensanalyse eller miljø- og samfunnsmessig konsekvensanalyse. Det finnes også verktøy for særskilte sektorer på avgrensede miljøfelter. Et eksempel på dette er *The Natural Value Initiative*, et internasjonalt samarbeid fremmet av UNEP Finance Initiative mellom finansinstitusjoner, frivillige organisasjoner og handelshøyskoler for å utvikle en metode for beskyttelse av biologisk mangfold.

Næringslivets bruk av genressurser

Partsmøtet for FNs konvensjon om biologisk mangfold (CBD) vedtok i 2002 enstemmig internasjonale retningslinjer – de såkalte Bonn Guidelines – om tilgang til genressurser og rettferdig fordeling av utbyttet som stammer fra bruken av slike ressurser. Retningslinjene er frivillige, men vil kunne danne grunnlag for nasjonal lovgivning og bilaterale avtaler mellom land og selskaper.

Målet med retningslinjene er å veilede brukere og leverandører av genressurser. De inneholder en prosedyre for forhåndssamtykke ved uttak av genressurser. Det skal søkes om slikt samtykke og det forutsettes at urfolk og lokalsamfunn involveres i beslutningsprosessen når tradisjonell kunnskap kreves. Med ryggdekning i CBD og Bonn Guidelines vil landene også kunne stille strengere krav til utenlandske selskaper som leter etter genressurser, såkalt bioprospektering.

Retningslinjene konkretiserer konvensjonens bestemmelser om rettferdig fordeling av resultatene fra forskning og utvikling og andre fordeler basert på utnyttelse av genressurser. Slik fordeling skal baseres på nærmere avtalte vilkår. En mer rettferdig fordeling av utbyttet fra produkter fremstilt av genressurser vil kunne bidra til å styrke utviklingslandenes vilje til å bevare biologisk mangfold.

Det pågår for tiden forhandlinger om et nytt internasjonalt regime for tilgang til genressurser og rettferdig fordeling under konvensjonen om biologisk mangfold. Dette regimet vil blant annet bygge videre på Bonn Guidelines. Målet er å slutføre forhandlingene i 2010.

Regjeringen

- forventer at selskapene foretar nødvendige risikovurderinger og konsekvensanalyser ved etablering av virksomhet i sårbare naturområder og økosystemer
- forventer at norske bedrifter tar tilbørlig hensyn til truede arter og etablerte verneområder i sin virksomhet, for eksempel med utgangspunkt i IUCNs rødliste for truede arter og oversikter over verneområder

4.5 Behov for aktsomhet

Økonomisk aktivitet i land preget av svakt styresett, mangelfullt lovverk, mangelfull rettssikkerhet eller utstrakt korrupsjon, stiller bedrifter overfor særskilte utfordringer og dilemmaer. Det finnes ingen absolutte svar på hvordan de skal håndtere disse utfordringene. Bedriftene må derfor utvikle sin kunnskap om nasjonale og lokale forhold. Andre bedrifter, næringslivets og arbeidslivets organisasjoner, utenriksstasjoner, og frivillige organisasjoner er viktige kunnskapskilder.

Det er viktig å ha en systematisk tilnærming når man står ovenfor vanskelige valg. Konsekvensanalyser og risikovurderinger kan redusere usikkerhet og gi bedriften bedre beslutningsgrunnlag. Dilemmatrening kan være med på å bevisstgjøre bedriftens ansatte og forberede dem for håndteringen av konkrete situasjoner. Likevel vil aldri en bedrift kunne få full oversikt over alle tenkelige konsekvenser av sin virksomhet. Det er derfor av stor betydning at virksomheten og de ansatte har et godt verdigrunnlag som utgangspunkt for sine vurderinger og handlinger.

Selv om den enkelte bedrift selv må gjøre de endelige vurderingene og valgene knyttet til egen virksomhet, kan utfordringene også møtes i samarbeid med andre aktører. Samfunnsmessige problemer som korrupsjon er ofte av et slikt omfang at det krever felles innsats av ulike aktører. Frivillige prinsipper og partnerskapsinitiativ, slik som EITI, er eksempler på hvordan bedrifter, sivil samfunn og myndigheter kan samarbeide om å møte sektorvise utfordringer.

Utfordringene er komplekse, men næringslivets handel med og investeringer i utviklingsland er avgjørende for landenes og lokalsamfunnenes økonomiske og sosiale utvikling.

5 Næringslivets samfunnsansvar i et utviklingsperspektiv



Figur 5.1

Bistand alene skaper ikke varig utvikling. Økonomisk vekst er en forutsetning. Et aktivt og dynamisk næringsliv danner grunnstammen i den verdiskapingen som må til for å bekjempe fattigdom og nå FNs tusenårsmål. Næringsutvikling skaper arbeidsplasser og bidrar til finansiering av infrastruktur og sosiale tjenester. Bistand er og vil fortsatt være viktig, spesielt i de fattigste landene. Men uten økonomisk aktivitet og verdiskaping i de enkelte utviklingsland, blir det umulig å realisere tusenårsmålene.

Regjeringens syn er at økonomisk engasjement i utviklingsland er positivt, ikke bare fordi det kan bidra til verdiskaping og økonomisk vekst, men også fordi det kan fremme politisk og sosial utvikling. Norske bedrifter kan også bidra til å styrke universelle verdier og normer, slik disse kommer til uttrykk gjennom arbeidet i FN og OECD. Dette forutsetter at bedriftene opererer i tråd med disse normene og sine egne etiske verdier uavhengig av hvor i verden de er etablert.

5.1 Investeringer i utviklingsland

Direkteinvesteringer er et av de viktigste bidragene til utvikling av fattige land. I en større studie viser OECD at direkteinvesteringer bidrar til teknologioverføring, kunnskaps- og kompetanseutvikling, handelsmessig integrasjon og utvikling av et mer konkurransedyktig næringsliv. OECD peker også på at alle disse effektene bidrar til øko-

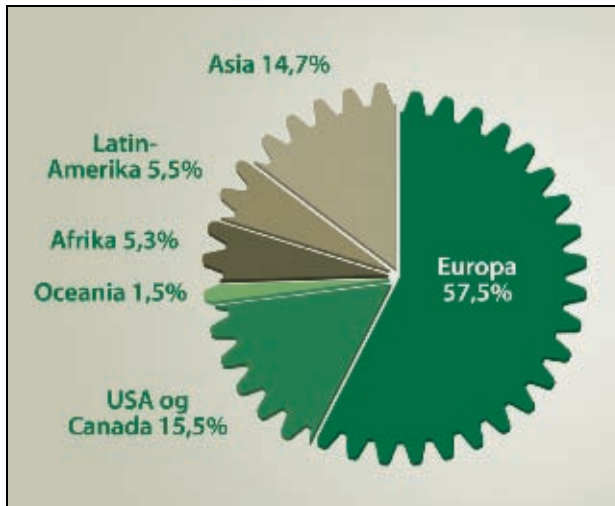
nomisk vekst, som er det viktigste virkemidlet for å bekjempe fattigdom.

UNCTAD har gjort en analyse av flernasjonale selskapers medvirkning i utvikling av utvinningsindustrien (olje, gass og mineraler). Analysen tar for seg hvilke betingelser som må være oppfylt for at direkte investeringer skal bidra til utvikling. Den viser at lavinntektsland som er lite utviklet med hensyn til kompetanse og produksjonsevne, kan dra størst nytte av kapital, kunnskap, teknologi og ferdigheter som flernasjonale selskaper kan tilføre.¹

Det har de siste par tiårene vært en kraftig økning i private kapitalstrømmer til utviklingslandene. Kapitalstrømmene er imidlertid ulikt fordelt. De har bidratt til økonomisk vekst i mange land, mens andre land er blitt marginalisert. Afrika får i dag bare tre prosent av globale utenlandske investeringer – det meste til olje og gass. De minst utviklede landene får to prosent (2005).

Norske investeringer utgjør en svært liten del av de samlede utenlandske investeringene i utviklingsland. De fleste norske investeringene er innenfor olje, gass, skipsfart og miljø. Dette er områder der Norge har tung kompetanse og en solid bedriftsbase. Det er viktig å bygge videre på områdene der norske bedrifter har kompetanse, samtidig som andre bedrifter trekkes med. Nesten 60 prosent av norske direkteinvesteringer i utlandet skjer i Europa. Rundt 25 prosent er investeringer i

¹ UNCTAD World Investment Report 2007.



Figur 5.2 Norske direkteinvesteringer i utlandet (2006).

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Asia, Afrika og Latin-Amerika. Norske selskapers engasjement er svært lavt i de fattigste landene, og er konsentrert til få land.

Norske myndigheter oppfordrer til økte norske investeringer i fattige land, inklusive de minst utviklede land (MUL), for på den måten å bidra til økonomisk vekst. Det er særlig behov for betydelige enkeltinvesteringer som setter i gang næringsvirksomhet lokalt. Det gir arbeidsinntekter, valutainntekter og skatteinntekter for landet.

Det kan oppfattes som et paradoks at det er store forventninger til norske bedrifters samfunnsansvar i utviklingsland, samtidig som deres investeringer og engasjement i utgangspunktet er svært lavt. Det lave investeringsnivået fra norsk næringsliv i de fattigste landene kan delvis skyldes at slike investeringer ofte er forbundet med svært høy risiko. Forventningene til bedrifters samfunnsansvar kan også oppleves som noe som øker risikoen for ikke å kunne leve opp til eget verdigrunnlag og egne etiske retningslinjer og for tap av omdømme. Mange bedrifter unngår å gå inn i slike markeder fordi de mener de ikke klarer å leve opp til egne og andre norske interessenters forventninger.

Statens investeringsfond for næringsvirksomhet i utviklingsland (Norfund) er et viktig redskap for å etablere levedyktig og lønnsom virksomhet i fattige land. Norfund bidrar med risikovillig investeringskapital og kunnskap i samarbeid med private aktører. På denne måten representerer Norfund statens interesser innen flere områder for næringslivsrettet samarbeid mellom det offentlige og private interesser knyttet til investeringer i utviklingsland. Norad og GIEK forvalter også støtteord-

ninger som skal stimulere til investeringer i utviklingsland og fremme samarbeid mellom næringsliv og myndigheter, jf. kapittel 9.

5.2 Hva kan bedriftene gjøre?

Utviklingslandene ønsker bidrag til utvikling gjennom samarbeid med utenlandsk næringsliv og søker samtidig tilgang til teknologi, kapital og markeder. En økonomisk bærekraftig næringsvirksomhet forutsetter at bedriften genererer overskudd som kan forrente investert kapital og bidra til nyinvesteringer og utvidet økonomisk virksomhet. Selv om effektene av direkte investeringer er store og positive, knytter det seg også utfordringer

Boks 5.1 Utbygging av kraftverk

Statkraft Norfund Power Invest (SN Power) har sammen med andre norske investorer flertallseierskap i Khimti kraftverket i Nepal. Sammen med norske bistandsmyndigheter har de norske aktørene satset på å utvikle området rundt kraftverket. 4 300 husholdninger har fått tilgang til elektrisitet fra et småkraftverk som drives av et lokalt kooperativ. Vannforsyning og annen infrastruktur er forbedret og tiltak for å fremme etablering av småbedrifter er satt i verk. Virksomhetens skole og helseklinikk brukes av lokalbefolkningen i tillegg til egne ansatte. Norske investors deltakelse i prosjektet har gjort det mulig å nå et område av landet der myndighetene vanskelig kunne arbeide, på grunn av konflikten med maoistene.

SN Powers engasjement i vannkraftprosjektet Allain Duhangan i India er et eksempel på de interessekonflikter som kan oppstå mellom næringsutvikling og standarder for helse, miljø og sikkerhet (HMS). Prosjektet gjennomføres av et joint venture-selskap, der SN Power har en andel. Det er klart at SN Power som minoritetseier har hatt utilstrekkelige styringsmuligheter overfor den lokale prosjektledelsen for å gjennomføre kontraktsfestede HMS-standarder og forebygge ytterligere dødsulykker ved anleggene. De 12 dødsulykkene aktualiserer spørsmålet om forutsetningene for at norsk næringsliv skal kunne bidra i utviklingsland. En lærdom å trekke er at enighet om slike standardhevninger må være sikret – og gjensidig forstått – før oppstart.

Boks 5.2 Norfund og tiltak mot HIV/AIDS

Erfaringer viser at det lønner seg for bedrifter å bruke ressurser på å tilby opplæring, frivillig testing og støtte til behandling av personer som er rammet av HIV/AIDS. Konsekvensen av å la være er at bedriftene vil miste verdifulle arbeidstakere.

Fondsforvaltningsselskapet Aureos vil med støtte fra Norfund innføre et program blant annet med opplæring og behandling av de ansatte når det gjelder HIV/AIDS i 15 bedrifter i sin portefølje. Programmet vil omfatte rundt 8 000 ansatte i Øst-Afrika og vil senere bli utvidet til også å omfatte malaria og tuberkulose.

til slike investeringer. Det finnes mange eksempler på at multinasjonale selskaper ikke har vært opp tatt av utviklingsperspektivet når de har investert i utviklingsland.

Ved sin tilstedeværelse og sitt bidrag til verdiskaping lokalt kan norske bedrifter bidra til en økonomisk utvikling som gir redusert fattigdom og mindre avhengighet av bistand. De kan bidra til å formidle norske erfaringer med blant annet arbeidsmiljøstandarder og samarbeid med de ansatte. De kan skape gode arbeidsplasser der likestilling mellom kjønnene og ulike etniske grupper integreres. Det kan ikke underslås at det kan være betydelige utfordringer knyttet til innføring av standarder og rutiner for helse, miljø og sikkerhet og andre tiltak. Med vedvarende innsats og oppfølging fra det investerende foretaket er det gode forutsetninger for å lykkes.

Privat sektor kan ofte bidra med kreative og innovative løsninger. Ved å utvikle nye måter å drive forretningsvirksomhet på, kan privat sektor bidra til en positiv utvikling. Det kan for eksempel skje gjennom bedre tilgang på varer og tjenester for lokalsamfunn og befolkningsgrupper, som igjen kan fremme utvikling av et lokalt næringsliv og bidra til å bevare miljøet.

Gjennom å benytte lokal arbeidskraft og lokale leverandører i den utstrekning det er mulig, kan internasjonal næringsvirksomhet bidra til kompetanseheving, skape økonomiske muligheter og slik direkte redusere fattigdom. Nært samarbeid med relevante institusjoner i lokalsamfunnet kan også bidra til å styrke disse og til å skape bedre rammebetingelsene for det lokale næringslivet. Det er

Boks 5.3 Nidar Bergene og World Cocoa Foundation

De to millioner kakaogårdene i Vest-Afrika er preget av analfabetisme og dårlig infrastruktur. Dermed er det ikke mulig å løse problemene med fattigdom og barnarbeid over natten. Men det er mulig å forbedre kakaobøndernes levekår.

Nidar er engasjert i bransjeorganisasjonen World Cocoa Foundation (WCF)s arbeid for å bedre de sosiale forholdene på kakaogårdene i Vest-Afrika, i samarbeid med ILO og flere frivillige organisasjoner. Arbeidet omfatter planteforskning, opplæring, dyrkingskontroll og myndighetspåvirking.

24 000 kakaobønder har fått opplæring i hvordan de kan øke avlingene og få bedre priser på «Farmers' Field Schools». De blir også bevisst hvilket ansvar de har for å gi barn skolegang og trygge oppvekstvilkår. 200 000 personer har deltatt på andre opplæringstiltak. Bøndene som har fått opplæring øker sin inntekt med mellom 15 og 55 prosent.

ønskelig at næringslivet på et tidlig stadium lytter til og inkluderer lokale interessenters syn, særlig når det gjelder sårbare grupper.

På den annen side kan krav om lokalt innhold også by på utfordringer. Bedrifter kan oppleve et forventningspress for å fylle lokale behov som i andre sammenhenger ses som et offentlig ansvar. Dette gjelder for eksempel utbygging av infrastruktur som er nødvendig for bedriftens virksomhet, men som også kommer lokalsamfunnet til gode. Det kan gjelde veiutbygging, vannforsyning eller helsetiltak. Det kan da også være snakk om utbygging av infrastruktur som er nødvendig av nasjonale hensyn og for bedriftens virksomhet, men som går på tvers av lokalsamfunnets interesser.

Bedrifter har ulike typer kompetanse og teknologi som kan være nyttig i spesifikke utviklingstiltak. Et eksempel er helseindustrien, som har en viktig rolle når det gjelder utvikling av nye medisiner og utstyr for forebygging og behandling av sykdommer som malaria, HIV/AIDS og tuberkulose. En velfungerende transportsektor er avgjørende for effektiv distribusjon av varer til befolkning og næringsliv. Kompetanse på pumpe-teknikk kan anvendes på vannforsyning. Bedriftene kan yte viktige bidrag basert på sin kompetanse, gjerne i sam-



Figur 5.3 Lokalsamfunn utarbeider sine egne resolusjonstekster for å forhindre barnearbeid i Elfenbenskysten.

Foto: Winrock International.

arbeid med utviklingsaktører og lokale myndigheter.²

Ved utnyttelse av naturressurser som lokalsamfunnet har et «eierskap» til, slik som vannkraft, er det i samsvar med norsk politikk at utbygger bidrar på en måte som sikrer at lokalsamfunnet får en ekstra utviklingseffekt. Khimti kraftverket i Nepal er et eksempel på utbyggingsprosjekt som har gitt positive virkninger til lokalsamfunnet, jf. boks 5.2.

Bedrifter kan bidra til utvikling gjennom tiltak som er nært knyttet til deres kjernevirksomhet. Det er mer sannsynlig at tiltak som er relatert til bedriftens strategi, vil være langsiktige. Samtidig er det mange eksempler på at støtte til tiltak for lokalsamfunnet som ligger utenfor bedriftens kjernevirksomhet, kan være viktig for lokalsamfunnets utvikling og samtidig sikre bedriften lokal legitimitet.

Næringslivet har en særlig rolle å spille i utviklingslandene fordi de er viktige aktører med hensyn til å løse klimarelaterte problemer. Utviklingsland har både behov for, og en legitim rett til, økt energitilgang. Norske bedrifter kan gjennom innovasjon og teknologioverføring bidra til mer miljøvennlige energiløsninger i slike land.

Ren energi er et område hvor det ligger godt til rette for et større engasjement fra norske bedrifter. SN Power Invest og Statkraft har allerede betydelige investeringer i utviklingsland, og Trønder Energi er i ferd med å bygge sitt første kraftverk i

² Kolstad, Wiig, Larsen (2008), Hvordan gjøre gode ting bedre? Norske bedrifters CSR-aktiviteter i utviklingsland. CMI Report 2008:4.

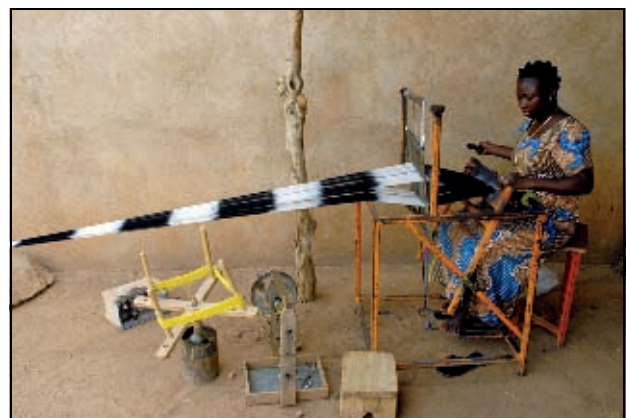
Uganda. Flere regionale energiselskaper vurderer mulighetene for etablering i utviklingsland og det pågår arbeid med å styrke SN Powers engasjement i Afrika. Ved deltagelse fra flere norske aktører vil Norge kunne bidra med kapital til investering for renere energi.

Regjeringens tiltaksplan «Initiativ for ren energi i utvikling» (2008) peker på muligheter når det gjelder energieffektivisering, solenergi, vannkraft, vindkraft, jordvarme og andre fornybare energiformer. Samarbeid med norske bedrifter kan bidra til overføring av teknologi, erfaring og kompetanse knyttet til planlegging, bygging og drift.

5.3 Partnerskap for utvikling

Partnerskap mellom myndigheter, sivil samfunn og privat næringsliv kan bidra til å styrke de positive utviklingseffektene av internasjonal næringsvirksomhet i utviklingsland. Flere multilaterale institusjoner arbeider for å støtte utviklingen av internasjonal forretningsvirksomhet for å fremme utvikling og bekjempe fattigdom. Et eksempel er UNDP som gjennom samarbeid med private bedrifter bidrar til å identifisere markedsmuligheter og forretningsmodeller for næringslivet i utviklingsland.

Det er en forutsetning for gode og langsiktige partnerskap at prosjektene er forankret hos lokale myndigheter. Det er også viktig at de involverte partene fra privat sektor ser en relevans og en strategisk betydning av partnerskapet i forhold til sin egen virksomhet og sine egne mål. Gjennom et samarbeid som kombinerer bedriftenes finansielle



Figur 5.4 Mikrofinans har vist seg å være en vellykket strategi for kvinners deltagelse i økonomien.

Foto: Aubrey Wade/Panos Pictures /Felix Features.

Boks 5.4 Utvikling av landbruk i Tanzania

Tanzaniansk landbruk er preget av mange små bruk med lite mekanisert drift, til dels primitive produksjonsmetoder og risiko for utarming av jordsmonnet. Yara International ASA, Norfund, Norad, Rockefeller Foundation, Rabobank, Agricultural Council of Tanzania og tanzanianske myndigheter har inngått et bredt partnerskap for å forbedre livssituasjonen for småbønder i Tanzania. Partnerskapet bidrar med kompetanseheving av lokale institusjoner, opplæringsarbeid og en kredittlinje som sikrer bønder tilgang til små lån for kjøp av innsatsvarer.

og tekniske kompetanse med frivillige organisasjoners innsikt i utviklingsspørsmål, kan man oppnå bedre utviklingseffekt av næringslivets engasjement. Lokalt næringsliv vil også være en naturlig samarbeidspartner.

Et tettere samarbeid mellom det offentlige bistandsapparatet og private bedrifter kan gjøre bistanden mer effektiv. Ved å bruke bistandsmidler til å tilrettelegge for private investeringer, kan en redusere risikoen i slike investeringer og utløse større midler til kommersielle investeringer i utviklingsland fra private aktører. Gjennom et slikt samarbeid gis det også rom for en forsterket og konkret dialog om bedriftenes samfunnsansvar. Dette kan for eksempel gjelde i forbindelse med utbygging av vannkraft. I slike prosjekter vil miljøhensyn, sosialt ansvar ovenfor lokalsamfunnet og berørte grupper, arbeidsmiljø og egne utviklingsprogrammer for de distriktene som blir berørt, være vesentlig for en vellykket utbygging.

Norsk næringsliv besitter verdifull kompetanse på en rekke felter som er sentrale for å skape ny virksomhet og lønnsom næringsutvikling – også i utviklingslandene. Eksempler på partnerskap med norske bedrifter finnes blant annet i arbeid for å forbedre verdikjeder i landbruket i Afrika og innenfor mikrofinans.

Flere parter, både private og offentlige, har samarbeidet om å opprette et norsk mikrofinansinitiativ. Det norske mikrofinansinitiativet (NMI) ble lansert i juni 2008. Ved å kombinere kapital og kompetanse fra private aktører med bistandskapital og utviklingsfaglig kompetanse, vil NMI bidra til å styrke tilgangen på mikrokreditt. Private investorer som har gått i bresjen for dette initiativet er Ferd, DnB NOR, Storebrand og KLP. Norfund

bidrar med femti prosent av investeringskapitalen og Norad bidrar med faglig bistand.

Partnerskap er et sentralt tema i det næringslivsforumet som miljø- og utviklingsministeren etablerte våren 2008 med representanter fra næringslivet, næringsorganisasjonene og LO i den hensikt å drive arbeidet med næringsutvikling i utviklingslandene fremover.

5.4 Institusjons- og kapasitetsbygging

I mange utviklingsland er de institusjonelle forutsetningene for å skape gode og forutsigbare rammevilkår for næringslivet svake. Svakt styresett og manglende rettsikkerhet bidrar ofte til utstrakt korrupsjon. Dette hemmer innenlandske investeringer og bidrar til at landene har vansker med å tiltrekke seg utenlandske investeringer. Svake institusjonelle rammer kan også utnyttes for å beskytte monopolistiske posisjoner. Det kan føre til at markedene understøtter eksisterende eliter og bidrar til å opprettholde sosial ulikhet og eksklusjon.

Næringsutvikling har sammenheng med faktorer som fordeling, rettigheter, sosiale og miljømessige forhold, andel av avkastningen som blir igjen i utviklingslandet og bruk av offentlige midler. Ansvarlig makroøkonomisk politikk, herunder en balansert og forutsigbar skatte- og avgiftspolitik, er derfor et viktig fundament for utviklingen av næringslivet. God makroøkonomisk politikk har betydning for verdiskapingen generelt og for handlingsrommet for næringslivet spesielt. Norge er aktiv deltaker i dialogen mellom samarbeidsland og givere om makroøkonomisk politikk og reformer.



Figur 5.5 Utdanning av arbeidere i Vietnam gjennom Rogaland Training and Education Centre.

Foto: Ole Imsland.

Boks 5.5 Olje for Utvikling

Olje for Utvikling ble opprettet i 2005 for å bistå utviklingsland med forvaltningen av petroleumsressurser. Målet er å bygge opp kompetanse og kapasitet hos offentlige myndigheter og tilrettelegge for utvikling av et helhetlig rammeverk for å unngå «naturressursenes forbannelse». Initiativet bidrar til bærekraftig økonomisk vekst og til å fremme velferd i befolkningen som helhet. Utvikling av godt styresett er en rød tråd gjennom initiativet og kommer til uttrykk gjennom arbeidet med ressursforvaltning, finansforvaltning og miljøforvaltning. Dette innebærer assistanse til å utvikle lover og forskrifter for sektoren, teknisk kunnskapsoverføring, samt bevisstgjøring om miljøkonsekvenser og inntektsforvaltning. Olje for Utvikling har i dag prosjekter i 25 land.

Regjeringens strategi for støtte til næringsutvikling i utviklingslandene legger stor vekt på de fattigste landene i Afrika og på en klar mottakerorientering. Samtidig skal støtte til næringsutvikling fremmes på en slik måte at hensynet til menneskerettigheter, miljøspørsmål, urfolksgrupper og kvinne- og likestillingsspørsmål blir ivarettatt på en tilfredsstillende måte. Tiltak som støttes, skal sikre at faglige rettigheter og andre menneskerettigheter ivaretas, blant annet gjennom at vedtatte internasjonale konvensjoner overholdes og følges opp i det nasjonale arbeidet. Tiltakene skal også bidra til en bevisstgjøring om betydningen av bekjempelse av barnarbeid og å sikre at samarbeidspartnere og leverandører ikke benytter barnarbeidere, jf. kapittel 9.

Gjennom bilateralt samarbeid er norske myndigheter med som rådgivere i utformingen av nasjonale rammeverk og kapasitetsbygging som tilrettelegger for næringsutvikling. Innenfor utviklingssamarbeidet prioriterer Norge støtte til offentlig institusjonsbygging blant annet for å bekjempe korrupsjon. Dette vil kunne gi økte muligheter for nasjonale og internasjonale bedrifter til å konkurrere på like vilkår i land med mangelfullt regelverk og uforutsigbar praksis.

Regjeringen

- oppfordrer næringslivet til å øke sine investeringer i utviklingsland og inviterer til strate-

- giske partnerskap for å redusere risikoen i og styrke utviklingseffekten av slike investeringer
- vil inkludere samarbeid om samfunnsansvar som en vesentlig komponent i partnerskap mellom offentlige og private aktører i utviklingsland
- forventer at norske selskaper som driver virksomhet i utviklingsland ivaretar sitt samfunnsansvar og tar med seg god virksomhetspraksis fra sin drift i Norge
- understreker betydningen av at privat sektors engasjement bidrar til oppbygging av lokale partnere og lokalt eierskap, overføring av kunnskap og langsiktighet
- oppfordrer norske bedrifter til aktivt å rekruttere lokalt, fremme lokale leveranser og samarbeide med lokale bedrifter som kontraktører og leverandører der slike finnes, for å utvikle bærekraftige og konkurransedyktige lokale bedrifter
- vil bruke det nye næringslivsforumet til å drøfte mulighetene for partnerskap og andre virkemidler for næringsutvikling i utviklingsland

5.5 Ansvarlig næringsliv – nøkkel til utvikling

Gjennom kunnskap, erfaring, tilstedeværelse og innflytelse kan næringslivet være en del av løsningen på mange av utfordringene utviklingslandene står overfor. Ved investeringer, åpenhet og god forretningsførsel kan norske og andre flernasjonale selskaper bidra til styrking av utviklingslandenes egen økonomi og eget næringsliv. På denne måten kan en si at utvikling er bra for «business» og «business» er bra for utvikling.

Det er imidlertid ikke nødvendigvis samsvar mellom næringslivets virksomhet og de reelle lokale behovene. Derfor er det nødvendig med dialog og utveksling av erfaringer og kunnskap mellom næringslivet og myndigheter eller organisasjoner som har erfaring med utviklingsarbeid, og mellom næringslivet og lokale myndigheter og samfunnsgrupper.

Norge arbeider for at utviklingslandene slutter seg til internasjonale konvensjoner og iverksetter og håndhever disse nasjonalt. Dette bidrar til å øke standardene for næringsvirksomhet i disse landene. Men fortsatt vil det være en rekke hensyn som ikke kan ivaretas uten en videreutvikling av det internasjonale rammeverket for næringslivet. Norge deltar derfor aktivt i arbeidet for å styrke internasjonale retningslinjer for næringslivets samfunnsansvar.

Boks 5.6 FNs tusenårsmål og eksempler på næringslivets bidrag

En rapport fra FNs utviklingsprogram (UNDP), «Creating Value for All: Strategies for Doing Business with the Poor» (juli 2008), gir eksempler på hvordan bedrifter kan bidra til FNs tusenårsmål og den globale utviklingen.

1. *Utrydde ekstrem fattigdom og sult*

Fremmer verdiskaping og er hovedbidragsyter til offentlige inntekter.

Skaper arbeidsplasser og tilgang på nødvendige varer og tjenester.

2. *Oppnå tilgang til grunnskoleutdanning for alle*

Har en viktig rolle i innsatsen for å takle barnearbeid på arbeidsplassen.

Fremmer skolegang for ansattes barn og investerer i utdanning.

3. *Fremme likestilling og styrke kvinners posisjon*

Styrker kvinners økonomiske evne som entreprenører, ansatte og produsenter.

Bidrar til og investerer i lederutvikling for kvinner.

4. *Redusere barnedødelighet*

Tilbyr rimelige helseprodukter og helsetjenester.

Fremmer barns rettigheter og saker som angår barn.

5. *Bedre mødres helse*

Tilbyr rimelige helseprodukter og helsetjenester.

Bedrer kvinners arbeidsforhold og yrkes-helse.

6. *Bekjempe HIV/AIDS, malaria og andre sykdommer*

Tilbyr rimelige helseprodukter, helsetjenester og innovative løsninger.

Gjennomfører HIV/AIDS-programmer på arbeidsplassen med fokus på opplysning, forebygging og behandling.

7. *Sikre miljømessig bærekraft*

Har betydelig innvirkning på miljøet og investerer i økende grad i nye produkter og forretningsprosesser for å minske denne innvirkningen.

8. *Utvikle et globalt partnerskap for utvikling*

Er en viktig partner til støtte for investeringer og et åpent handels- og finanssystem.

Er en avgjørende partner i arbeidet for å støtte sysselsetting blant unge og gjøre ny teknologi tilgjengelig.

6 Internasjonale rammeverk for næringslivets samfunnsansvar



Figur 6.1

Globaliseringen innebærer at næringslivet blir stadig mer internasjonalt rettet. Det stiller økte krav til næringslivets samfunnsansvar. Dette er noe av bakgrunnen for det internasjonale arbeidet for å etablere normgivende og mer forpliktende rammeverk for næringslivet, både i OECD, FN og andre organisasjoner. Rammeverket omfatter dels internasjonale konvensjoner som myndighetene er forpliktet til å følge opp og dels frivillige instrumenter for næringslivet.

Regjeringen er en pådriver for å styrke internasjonale retningslinjer og for å utvikle regionale og globale standarder som gir næringslivet mest mulig like rammevilkår. Gjennom egne initiativ og støtte til andre skal Norge være blant de fremste landene på disse områdene. Videre arbeider Regjeringen for å styrke kontrollen med at retningslinjer og standarder blir fulgt.

OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper gir detaljerte anbefalinger til bedriftene som opererer i eller fra OECD land, med en unik oppfølgingsmekanisme i form av nasjonale kontaktpunkter. FNs Global Compact er et globalt initiativ for bedrifter med bred deltakelse fra utviklingsland. Global Reporting Initiative (GRI) fremmer åpenhet og gir veiledning for rapportering vedrørende bedrifters og organisasjoners økonomiske, sosiale og miljømessige resultater.

Utbredte og anerkjente internasjonale standarder og instrumenter kan veilede og tydeliggjøre næringslivets engasjement på området. Ved tilslutning til de samme internasjonale retningslinjene kan bedriftene dele erfaringer og lettere oppfylle

forventningene myndigheter, ansatte og samfunnet for øvrig stiller til næringslivet. Det gjør det enklere å måle og sammenligne resultater. Ved at flest mulig bedrifter legger internasjonale retningslinjer til grunn for sin virksomhet, kan det bidra til å skape like konkurransevilkår, en «level playing field», i næringslivet.

6.1 OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper

OECD utarbeidet allerede i 1976 retningslinjer for flernasjonale selskapers virksomhet. Organisasjonen har dermed vært en foregangsinstusjon når det gjelder samfunnsansvar i næringslivet. OECDs retningslinjer er det eneste multilateralt anerkjente rammeverket for samfunnsansvar som myndighetene er forpliktet til å fremme. Retningslinjene er anbefalinger fra regjeringene til de flernasjonale selskapene. De er en fyldig ramme av frivillige prinsipper for ansvarlig forretningsdrift som samsvarer med gjeldende lover og konvensjoner.

Retningslinjene er en del av *OECDs erklæring om internasjonale investeringer og flernasjonale selskaper (1976)*. Formålet med erklæringen er å bedre klimaet for utenlandske investeringer og fremme flernasjonale selskapers bidrag til økonomiske, sosiale og miljømessige framskritt. Utgangspunktet for retningslinjene er at de flernasjonale selskapene medvirker til bærekraftig utvikling når handel og investeringer foregår innenfor en ramme av åpne markeder som forener

konkurransen og hensiktsmessig regulering. Retningslinjene ble sist revidert i 2000.

Retningslinjene omfatter ILOs kjernekonvensjoner om avskaffelse av tvangs- og barnarbeid. Selskaper oppmuntres til å styrke sitt miljøarbeid blant annet med målstyring, forbedret informasjon og bedre planlegging. Retningslinjene anbefaler styrket menneskerettighetsvern, bekjempelse av korrupsjon og forbrukervern. Partnere og underleverandører blir oppfordret til å legge retningslinjene til grunn for sin virksomhet. Videre blir små og mellomstore bedrifter oppfordret til å rette seg etter retningslinjene.

OECDs retningslinjer er frivillige, og myndighetene kan ikke ilegge sanksjoner mot brudd på retningslinjene. Derimot er medlemslandene forpliktet til å opprette nasjonale kontaktpunkt som er det sentrale organet for en effektiv gjennomføring av retningslinjene.

En styrke ved retningslinjene er at de støttes både av arbeidsgivernes og arbeidstakernes orga-

nisasjoner, som er aktive medspillere i arbeidet med å informere om retningslinjene. Næringslivets og fagforeningenes OECD-komiteer, BIAC (Business and Industry Advisory Committee) og TUAC (Trade Union Advisory Committee) tar del i oppfølging av retningslinjene. Retningslinjene følges opp i OECDs investeringskomité. OECD Watch, som er et internasjonalt nettverk bestående av mer enn 65 frivillige organisasjoner hvor blant annet norske ForUM (Forum for utvikling og miljø) er med, følger arbeidet og utviklingen av retningslinjene.

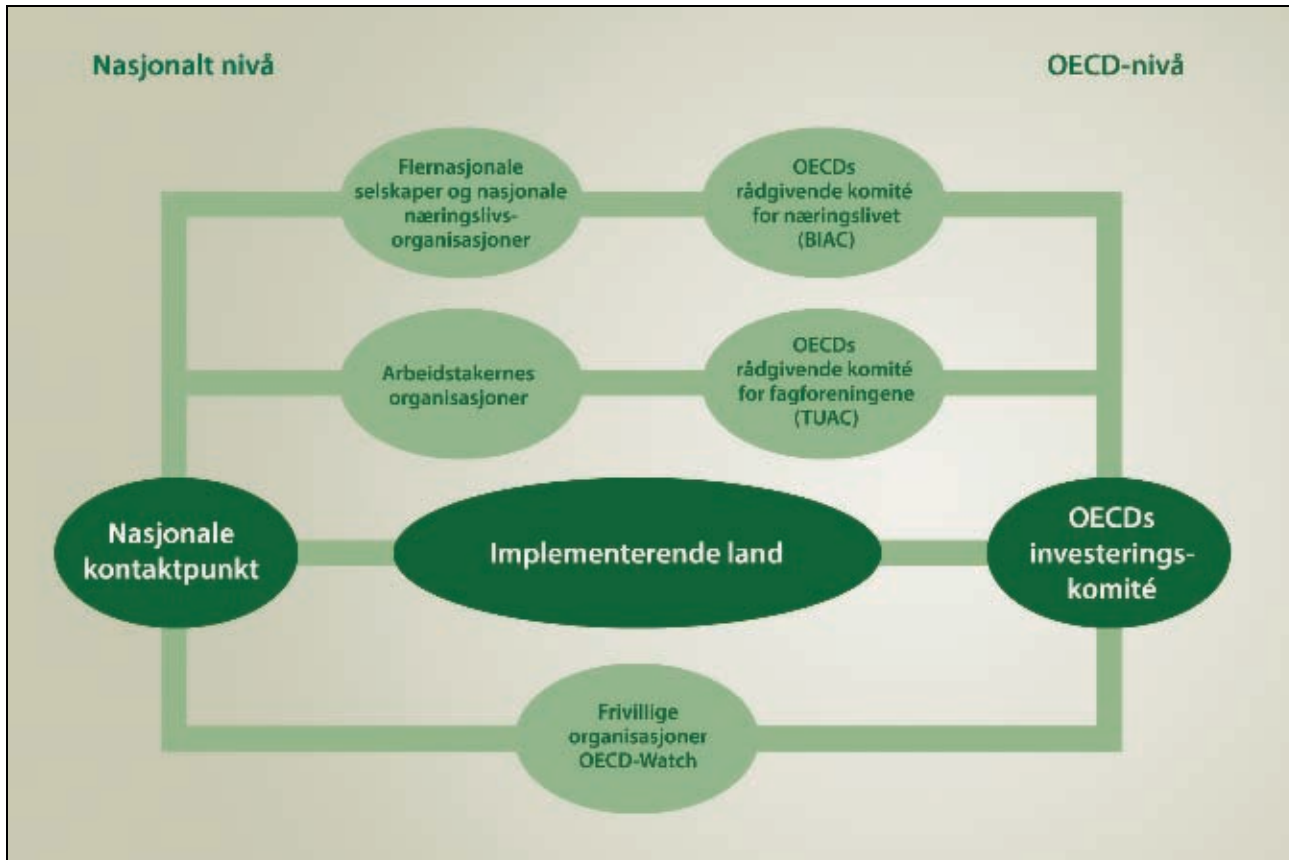
I tillegg til OECDs 30 medlemsland har ti observatørland sluttet seg til retningslinjene.¹ Til sammen omfatter dette land der de fleste flernasjonale selskapene har sine hovedkontor og vesentlige deler av sin virksomhet. Omlag 85 prosent av de utenlandske investeringsstrømmene går til land som er tilsluttet retningslinjene.

¹ De ti observatørlandene er: Argentina, Brasil, Chile, Egypt, Estland, Israel, Latvia, Litauen, Romania og Slovenia.

Boks 6.1 Generelle politiske retningslinjer (Kapittel II) OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper

Selskapene bør ta tilbørlig hensyn til den fastlagte politikken i de landene der de driver virksomhet, og ta hensyn til andre interessenters synspunkt. I denne sammenhengen bør selskapene:

1. bidra til økonomisk, sosial og miljømessig framgang med sikte på å skape en bærekraftig utvikling
2. respektere menneskerettighetene til dem som berøres av virksomheten deres, i samsvar med vertsregjeringens internasjonale forpliktelser
3. oppmuntre til lokal kapasitetsbygging gjennom nært samarbeid med lokalsamfunnet, herunder næringsinteresser, og utvikle selskapets virksomhet på hjemme- og utemarkeder, i samsvar med behovet for sunn handelspraksis
4. oppmuntre til oppbygging av menneskelig kapital, særlig ved å skape muligheter for arbeid og ved å legge til rette for opplæringsmuligheter for arbeidstakere
5. avstå fra å søke eller godta unntak som ikke er nevnt i lover eller forskrifter om blant annet miljø, helse, sikkerhet, arbeidsforhold, beskatning, økonomiske oppmuntringer eller andre forhold
6. støtte og opprettholde gode prinsipper for foretaksledelse og utvikle og følge en god praksis med hensyn til foretaksledelse
7. utvikle og følge effektive, frivillige praksisformer og ledelsessystemer som fremmer et forhold bygd på tiltro og gjensidig tillit mellom selskapene og samfunnene der de driver virksomhet
8. fremme bevissthet om, og overholdelse av, selskapets politikk blant arbeidstakerne ved behørig formidling av denne politikken, blant annet i opplæringsprogrammer
9. avstå fra diskriminerende eller disiplinære tiltak mot arbeidstakere som i god tro gir opplysninger til ledelsen eller til vedkommende offentlige myndigheter om forhold som er i strid med lover, retningslinjene eller selskapets politikk
10. oppmuntre, der det er praktisk mulig, forretningspartnere, herunder leverandører og underleverandører, til å følge prinsipper for forretningsførsel som er i samsvar med retningslinjene
11. avstå fra enhver upassende innblanding i lokal politisk virksomhet



Figur 6.2 Institusjoner engasjert i oppfølgingen av OECDs retningslinjer

6.1.1 Nasjonale kontaktpunkt

Sentralt i oppfølgingen av retningslinjene står de nasjonale kontaktpunktene. Gjennom disse kan selskaper som opererer i eller fra tilsluttede land, klages inn for brudd på retningslinjene. Kontaktpunktet er ingen juridisk instans, men kan vurdere hvorvidt et selskap har brutt retningslinjene eller ikke. Siktemålet er å løse saker eller konflikter vedrørende retningslinjene gjennom diskusjon med partene. De nasjonale kontaktpunktene kan dermed bidra til å gjøre bedriftene mer bevisst sitt ansvar og øke retningslinjenes legitimitet.

Kontaktpunktet skal besvare henvendelser, gjøre retningslinjene kjent og avgi årsrapport om sin virksomhet til OECDs investeringskomité. Det avholdes også årlige møter der de nasjonale kontaktpunktene deler sine erfaringer i arbeidet med å fremme retningslinjene.

Kjernekrteriene som skal ligge til grunn for kontaktpunktens arbeid er synlighet, tilgjengelighet, åpenhet og ansvarlighet. Myndighetene skal spille en aktiv rolle i arbeidet med å informere om kontaktpunktet og fremme retningslinjene. Åpenhet bidrar til å gjøre det nasjonale kontaktpunktet

mer ansvarlig og øker allmennhetens tillit. Resultatet av kontaktpunktets vurderinger skal derfor være åpne med mindre hensynet til en effektiv gjennomføring av retningslinjene tilsier at de bør være fortrolige.

Flere forhold er avgjørende når kontaktpunktet vurderer saker som er oppe til behandling. Det gjelder blant annet hvordan saken står i forhold til nasjonal lov, hvordan tilsvarende saker er behandlet tidligere og om behandlingen av saken bidrar til gjennomføring av retningslinjene. Behandles saken videre, vil kontaktpunktet forsøke å løse konflikten gjennom diskusjoner med partene. Dette kan også inkludere konsultasjoner med andre lands kontaktpunkter eller OECDs investeringskomité. Vanligvis ender saken med en uttalelse fra kontaktpunktet. Partene har i slike tilfeller muligheten til å forfølge saken videre gjennom BIAC og TUAC.

OECD offentliggjør saker reist i nasjonale kontaktpunkt og uttalelser i disse sakene. Siden revisjonen av retningslinjene i 2000 har de nasjonale kontaktpunktene mottatt 181 klager, hvorav 131 saker er blitt behandlet.²

² OECD Annual Meeting of National Contact Points (2007).

6.1.2 Norges kontaktpunkt

Norges kontaktpunkt er et samarbeidsorgan sammensatt av representanter fra Utenriksdepartementet, Nærings- og handelsdepartementet, LO og NHO. Tre klager har hittil vært oppe til behandling i det norske kontaktpunktet. Sakene har omhandlet Gards kontrakter for indonesiske og filippinske sjøfolk (2002), Aker-Kværners virksomhet på Guantanamo Bay (2005) og Nordeas finansiering av en papirmassefabrikk i Uruguay (2007).

Saksbehandlingen i det norske kontaktpunktet har fungert godt i de tre sakene utvalget har hatt til behandling. Sammensetningen av kontaktpunktet gjenspeiler det norske trepartssamarbeidet. Imidlertid er verken OECDs retningslinjer eller det nasjonale kontaktpunktet godt nok kjent. Spørreundersøkelsen som ble gjennomført på oppdrag fra Utenriksdepartementet i 2008, jf. kapittel 1, viste at bare et fåtall av norske mellomstore og store bedrifter med internasjonal virksomhet kjenner til retningslinjene.

Boks 6.2 Saker behandlet i det nasjonale kontaktpunktet

Gard-saken

Det Internasjonale Transportarbeiderforbundet (ITF) hevdet at det norske forsikringsselskapet Gard brøt OECDs retningslinjer. Bakgrunnen var at sjøfolk fra Filippinene og Indonesia må undertegne en standardkontrakt som fritar reder for alt ansvar ved skade eller ulykke utover det som fremkommer i kontrakten.

Det nasjonale kontaktpunktet innhentet opplysninger i saken blant annet gjennom den norske ambassaden. Det viste seg at nasjonale arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjoner på Filippinene hadde inngått avtale om forholdet. Filippinsk høyesterett hadde i en tilsvarende sak avgjort at slike avtaler ikke er ulovlige.

Det nasjonale kontaktpunktet konkluderte med at Gard ikke brøt med OECDs retningslinjer, da selskapet holdt seg innenfor vanlig praksis der arbeidsforholdet fant sted.

Aker-Kværner saken

Forum for utvikling og miljø (ForUM) hevdet at Aker Kværner gjennom sitt heleide amerikanske datterselskap Kværner Process Services Inc. (KPSI) brøt med OECDs retningslinjers kapittel 2 punkt 2 om respekt for menneskerettighetene ved at de ytet assistanse til fengselet på Guantanamo Bay. Fengselet var etablert for å huse fanger mistenkt for terrorisme, og ble kritisert for at fangene ikke var underlagt rettighetsfestede krav til rettsikkerhet.

Saken gjaldt spørsmålet om Aker Kværner hadde medvirket til, eller profitert på, at det ble begått menneskerettighetsbrudd. Det er en etisk vurdering av dette forholdet som er bakgrunnen for OECD-retningslinjenes punkt om menneskerettighetene.

Aker Kværner/KPSI var primært engasjert i driften av basen, men bidro til vedlikehold av drifts- og forsyningsmessige funksjoner som er felles for fengselet og basen. Kontaktpunktet mente at den virksomhet selskapet utøvde, i hvert fall delvis, må kunne sies å ha berørt innsatte ved fengselet. Driften av fengselet er avhengig av vedlikehold av infrastruktur av den type som gjelder her.

Kontaktpunktet understreket at norske selskaper kontinuerlig bør vurdere sine engasjementer i forhold til menneskerettighetene. Situasjonen på Guantanamo tilsa særlige krav til årvåkenhet. Kontaktpunktet oppfordret også selskapet til å utarbeide etiske retningslinjer og til å anvende disse i alle land der Aker Kværner har aktivitet.

Nordea-saken

Spørsmålet i Nordea-saken har i stor grad vært om banker og finansieringsinstitusjoner kan stilles til ansvar for aktivitetene til bedrifter som de låner ut penger til. Saken gjaldt hvorvidt Nordea har et selvstendig ansvar som delfinansør og leverandør av finansielle tjenester til det finske selskapet Botnia i forbindelse med dets etablering av en papirmassefabrikk i Uruguay.

I saksbehandlingen hadde kontaktpunktene i Norge og Sverige flere møter med partene i saken og innhentet fakta fra ambassader, fagdepartement og Verdensbanken. De svenske og norske nasjonale kontaktpunktene konkluderte med at de ikke fant grunnlag for anklagene som var fremført om brudd på OECDs retningslinjer fra Nordeas side. Kontaktpunktet benyttet tilfellet til å oppfordre Nordea og andre aktører i finanssektoren til å utvise størst mulig åpenhet med informasjon.

Norske bedrifter har uttrykt behov for klargjøring og presisering av hva som kreves for å oppfylle retningslinjene. I tillegg anbefaler næringslivet at retningslinjene gjøres mer brukervennlige. Det er gitt uttrykk for at kontaktpunktets virkemåte og saksprosedyrer er uklare.

Norske myndigheter vil arbeide for å gjøre retningslinjenes innhold og kontaktpunktets virkemåte og saksprosedyre bedre kjent. Det vil bli utarbeidet veiledere og nettbasert informasjon om retningslinjene.

6.1.3 Erfaringer og forbedringsmuligheter

Det er stor variasjon innen OECD i hvordan kontaktpunktet er sammensatt og organisert. I noen medlemsland er kontaktpunktet sammensatt av både myndighetsrepresentanter og representanter fra relevante frivillige organisasjoner, mens i andre land er kun myndighetene representert. Nederland har nylig etablert en ny modell der myndighetene ikke er representert i kontaktpunktet, bare næringslivet, academia og det sivile samfunn. Norge, Sverige og Danmark bygger sitt kontaktpunkt på en trepartsstruktur tuftet på trepartssamarbeidet som har solide tradisjoner i de nordiske landene. I Sverige er også sivilsamfunnet representert i kontaktpunktet.

Boks 6.3 OECD Watch «Model National Contact Point»

OECD Watch ga i 2008 ut en håndbok, «Model National Contact Point», med blant annet følgende anbefalinger til kontaktpunktene:

- Det er nødvendig med kompetansebygging og tilstrekkelige ressurser slik at de nasjonale kontaktpunktene kan fungere etter sin hensikt.
- Kontaktpunktene bør utarbeide en strategi for å fremme retningslinjene, avholde seminarer og årlige konsultasjoner med ulike interessenter og aktivt benytte ambassader og handelskontorer for å fremme retningslinjene.
- Saker bør behandles innen en hensiktsmessig tidsramme og helst innenfor tolv måneder.
- Prosedyrer bør være åpne ved at kontaktpunktet informerer partene og behandler dem på en rettfærdig måte gjennom hele saksprosedyren.

Flere medlemsland har påpekt behovet for å få bedre oversikt over hvilke saker som kommer inn til de nasjonale kontaktpunktene. I dag finnes det for eksempel ikke noe fullgodt system som fanger opp om et datterselskap som opererer i et annet land enn morselskapet, blir brakt inn for kontaktpunktet i datterselskapets land. Et morselskap i Norge kan være helt uvitende om at et datterselskap er involvert i sak under behandling i et annet lands kontaktpunkt, såfremt ikke angjeldende kontaktpunkt har informert kontaktpunktet i Norge om saken. Norge vil aktivt støtte initiativ i OECD som kan sikre bedre informasjonsflyt mellom nasjonale kontaktpunkt i slike saker.

En utfordring i OECD er å fremme prinsippene i land som ikke er tilsluttet retningslinjene. Flere medlemsland ser også dette som en viktig oppgave, og har på eget initiativ oversatt retningslinjene til andre språk.

For å være relevante og å jour med den globale utviklingen må retningslinjene jevnlig oppdateres. Det er over åtte år siden retningslinjene sist ble revidert og det har skjedd viktig utvikling på området siden den gang. Tiden synes med andre ord å være moden for å oppdatere OECDs retningslinjer. I dag favner retningslinjene bredt, men har likevel ikke klare formuleringer på enkelte områder. Når det gjelder retningslinjenes punkt om menneskerettighetene, kan det for eksempel være behov for en nærmere presisering av hensyn til lokalsamfunn og urfolks rettigheter. I lys av den senere tids utvikling er det også behov for oppdatering av retningslinjene når det gjelder miljø og klima. Dette kan gjøres i form av nye tillegg til teksten. Norge har arbeidet aktivt for at retningslinjene oppdateres på nevnte områder. Med andre medlemslands støtte er saken kommet på OECDs investeringskomité's arbeidsprogram i 2009–10.

Regjeringen

- vil styrke kontaktpunktets saksprosedyre og skape større åpenhet om kontaktpunktets virkemåte
- mener kontaktpunktets treparts-karakter har stor betydning for organets arbeid og gjennomslagskraft
- vil tilføre det norske kontaktpunktet økte ressurser og oppfordrer til bruk av uavhengig rådgivning og ekspertise
- vil arbeide for å øke kunnskap og veiledning om retningslinjene blant annet gjennom kontaktpunktet og virkemiddelapparatet

- deltar aktivt i arbeidet i OECD med å revidere retningslinjene på områder som menneskerettigheter og miljø/klima
- vil arbeide for å utvide kretsen av land som slutter seg til OECDs retningslinjer

6.2 FNs Global Compact

Global Compact er FNs initiativ for samarbeid med næringslivet om en bærekraftig utvikling. Initiativet ble tatt av FNs daværende generalsekretær Kofi Annan i 1999 for å bringe næringslivet mer direkte inn i utviklingsarbeidet. Ved lanseringen under World Economic Forums møte begrunnet Annan initiativet som følger:

«Jeg foreslår at dere, næringslivsledere samlet i Davos, og vi, de Forente Nasjoner, tar initiativ til et «Global Compact» av felles verdier og prinsipper, som vil gi det globale markedet et menneskelig ansikt.»

Idéen bak Global Compact er at bedriftene slutter seg til ti grunnleggende prinsipper. Disse går ut på at bedriftene skal støtte og respektere de internasjonale menneskerettighetene og sentrale arbeidstakerrettigheter, fremme miljøansvar og motarbeide korrupsjon. Prinsippene er basert på FNs Verdenserklæring om menneskerettighetene, ILOs kjernekonvensjoner, Rio-prinsippene om miljø og utvikling og FN-konvensjonen mot korrupsjon.

Bedriftene innarbeider de ti prinsippene i sin forretningsstrategi og gjennomfører dem i sin daglige drift.

Gjennom forankring i FN og sitt brede virkeområde er Global Compact det mest universelle rammeverket for samfunnsansvar. Prinsippene utgjør en internasjonal «soft law» standard for næringslivets arbeid med samfunnsansvar. Initiativet bør kunne få stor utbredelse både i Norge og verden for øvrig, ikke minst i utviklingsland.

Global Compact er i dag verdens største frivillige initiativ for samfunnsansvar. Omlag 4 000 bedrifter fra mer enn 120 land er tilsluttet. I tillegg kommer arbeidsgiver- og arbeidstakerorganisasjoner og frivillige organisasjoner. Totalt antall medlemmer er ved utgangen av 2008 om lag 5 200. 26 norske bedrifter og organisasjoner er tilsluttet Global Compact.

Boks 6.4 FNs Global Compact – ti prinsipper

Menneskerettigheter

1. prinsipp: Bedrifter skal støtte og respektere vernet om internasjonalt anerkjente menneskerettigheter, og
2. prinsipp: sikre seg at de ikke medvirker til menneskerettighetsbrudd

Arbeidsstandarder

3. prinsipp: Bedrifter skal overholde organisasjonsfriheten og den reelle anerkjennelse av retten til kollektive forhandlinger,
4. prinsipp: sette en stopper for alle former for tvangsarbeid,
5. prinsipp: reelt bringe barnearbeid til opphør og
6. prinsipp: sette en stopper for diskriminering i forhold til ansettelse og yrke

Miljø

7. prinsipp: Bedrifter skal støtte et føre-var-prinsipp i forhold til miljøutfordringer,
8. prinsipp: ta initiativ for å fremme økt ansvarlighet i forhold til miljøet og
9. prinsipp: oppmuntre til utvikling og spredning av miljøvennlig teknologi

Anti-korrupsjon

10. prinsipp: Bedrifter skal motarbeide alle former for korrupsjon, inkludert utpressing og bestikkelser

6.2.1 Hvordan arbeider Global Compact?

Nettverksarbeidet om konkrete problemstillinger står sentralt i virksomheten til Global Compact. Lokale og regionale nettverk er opprettet for dialog og erfaringsdeling blant tilsluttede bedrifter over hele verden. Siden 2000 har bedriftene i Norge, Sverige, Danmark, Finland og Island hatt et nordisk nettverk. Det møtes to ganger i året og diskuterer praktiske erfaringer og dilemmaer knyttet til prinsippene. NHO var kontaktpunkt for det nordiske nettverket fra 2005 til 2007 da Dansk Industri overtok denne funksjonen.

Global Compact har hovedkontor i New York. Kontoret samarbeider med andre FN-organer, blant annet den internasjonale arbeidsorganisasjo-

nen (ILO), Høykommissæren for menneskerettigheter, FNs utviklingsprogram, UNDP og FNs miljøprogram, UNEP. Global Compacts styre består av representanter fra næringsliv, arbeidstakere, sivilt samfunn og FN. FNs generalsekretær er styrets leder.

Global Compact har utviklet en rekke verktøy for å vise hvordan bedriftene kan anvende prinsippene. *Caring for the Climate* er en plattform for bedrifter som ønsker å utvise ledelse på klimaområdet. The *CEO Water Mandate* er et initiativ for å øke bedrifters engasjement i forhold til den globale vannkrisen.

Global Compact finansieres delvis gjennom bidrag fra næringslivet til stiftelsen Global Compact Foundation. Hovedstøtten er imidlertid fra medlemsland til et eget Global Compact Trust Fund. De største bidragsyterne til dette er Sverige, Norge, Danmark, Nederland, Tyskland, Frankrike, Sveits og Italia. Nettverket arbeider med å øke støtten fra land i sør og vekstøkonomier som Brasil, Russland, India og Kina.

6.2.2 Hva innebærer tilslutning til Global Compact?

En bedrift slutter seg til nettverket ved at toppledsen skriver brev til FNs generalsekretær med underretning om at bedriften vil integrere de ti prinsippene i sin daglige virksomhet. Bedriftene skal rapportere årlig til Global Compact i en såkalt *Communication on Progress (COP)*. Rapporteringen kan inngå i årsberetningen eller en egen bærekraftsrapport. I tillegg forventes bedriften å bidra til å fremme Global Compact utad.

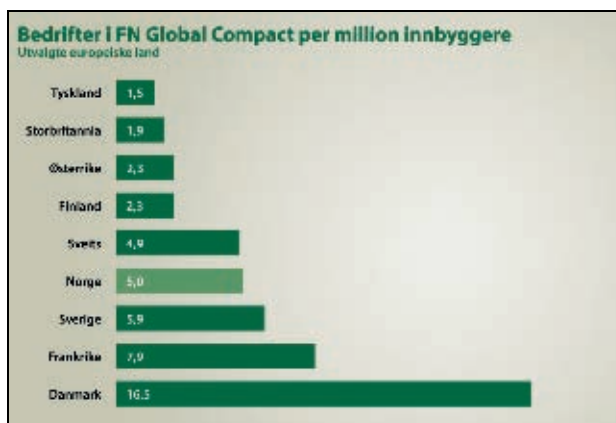
Global Compact blir kritisert for manglende oppfølgingsmekanismer og rapportering. Det påpekes at prinsippene kun er politiske forpliktelser som ikke kan håndheves rettslig. Frivillige

organisasjoner hevder at mange bedrifter blir medlemmer for å unngå at det innføres mer forpliktende ansvarsmekanismer og regelverk.

I 2007 utarbeidet bare i underkant av 50 prosent av medlemmene en COP-rapport. For at omverdenen skal ha tillit Global Compact og medlemsbedriftene er det avgjørende at de dokumenterer at de opptrer anstendig. Global Compact-kontoret reagerer nå systematisk på manglende rapportering. Bedrifter som ikke har rapportert på tre år blir strøket fra medlemslisten. I januar 2008 ble 394 bedrifter fjernet fra listen av denne grunn. Konsernsjefene i 78 selskaper fikk skriftlig advarsel for manglende rapportering. Selskaper som leverer særdeles gode rapporter, får positiv tilbakemelding.

Global Compact har aldri vært ment å skulle være et forpliktende instrument der brudd på prinsippene kan møtes med rettslige sanksjoner. Formålet med Global Compact har vært å skape et FN-forankret internasjonalt bedriftsnettverk for å fremme arbeidet med samfunnsansvar i praksis. Det er samtidig nødvendig å arbeide parallelt for andre og mer forpliktende rammeverk.

Det er fortsatt en utfordring å få næringslivet til å se den praktiske nytteverdien av Global Compact og å få flere bedrifter til å slutte seg til. Det er gjennom økt oppslutning om og konkret arbeid med de ti prinsippene at næringslivet kan gjøre Global Compact til en viktig faktor i den globale utviklingen.



Figur 6.3 Bedrifter i FNs Global Compact.

Boks 6.5 Hva forventes av deltakere i FNs Global Compact?

- Forpliktelse fra ledelsen og styret
- Brev fra daglig leder til FNs Generalsekretær
- Villighet til kontinuerlig å forbedre bedriftspraksis
- Sette seg strategiske og operasjonelle mål, måle resultater og kommunisere internt og eksternt
- Åpenhet i forhold til dialog og læring rundt utfordringer
- Deltagelse på møter og seminarer lokalt og globalt, dialog med interessenter
- Årlig rapportering: Communication on Progress (COP)

Kilde: FNs Global compact

Boks 6.6 Lederne i G8-landenes erklæring ved møte i Heiligendamm i 2007

«Vi understreker særlig FNs Global Compact som et viktig initiativ når det gjelder bedrifters samfunnsansvar, og vi inviterer selskaper fra G8-landene, fremvoksende nasjoner og utviklingsland til å delta aktivt i Global Compact og arbeide for at initiativet når ut til hele verden.

For å styrke frivillighetsaspektet ved bedrifters samfunnsansvar oppmuntrer vi til økt åpenhet i private selskaper om hva de har utrettet på dette området, og til en avklaring omkring de mange standardene og prinsippene en rekke forskjellige offentlige og private aktører har lansert i denne sektoren. Vi oppfordrer til at børsnoterte selskaper i sine årsmeldinger evaluerer hvordan de etterlever normer og prinsipper for samfunnsansvar. Vi ber om at OECD i samarbeid med Global Compact og ILO utarbeider en sammenstilling av de mest relevante standardene for å gjøre de forskjellige normene og prinsippene mer synlige og oversiktlige.»

Regjeringen

- vektlegger arbeidet med å styrke Global Compact som et viktig globalt rammeverk for næringslivets samfunnsansvar og vil fortsette å bidra finansielt til virksomheten
- vil samarbeide med næringslivet for å øke kunnskapen om Global Compact, slik at flere slutter seg til initiativet
- vil gjennom donormøtene drøfte hvordan donorstatene kan medvirke til å styrke og videreutvikle Global Compact

6.3 Global Reporting Initiative

Global Reporting Initiative (GRI) er et frivillig, internasjonalt nettverk bygget på samarbeid mellom bedrifter, arbeidstakerorganisasjoner, investorer, revisorer, frivillige organisasjoner, akademikere og andre interessenter. Nettverket er tilknyttet FN gjennom status som samarbeidende institusjon med FNs miljøprogram UNEP.

Formålet med GRI er at rapportering på den tredelte bunnlinjen, det vil si økonomiske, miljømessige og sosiale resultater, skal bli like utbredt

som vanlig finansiell rapportering er i dag. GRI har utviklet prinsipper og måleindikatorer for slik rapportering og er det mest utbredte internasjonale rammeverket av denne typen. Rammeverket er egnet for bedrifter og organisasjoner fra ulike sektorer. Over 1 000 virksomheter i 60 land benytter seg i dag av GRI.

GRI-nettverket arbeider med utvikling og forbedring av retningslinjene og for å øke bruken av disse. G3-retningslinjene er hjørnesteinen i rammeverket. Disse ble lansert i 2006 og er resultatet av en treårig periode med konsultasjoner med 3 000 representanter for de ulike miljøene.

GRI støttes finansielt av nederlandske, britiske, tyske, svenske og australske myndigheter, EU, større industrikonsern og andre private og offentlige bidragsytere. Norge sluttet seg i 2008 til donorene.

6.3.1 Hva innebærer GRI-rapportering?

GRI-rammeverket beskriver hvorfor, hvordan, og om hva en organisasjon bør rapportere. Elleve prinsipper veileder om rapportenes innhold og kvalitet, og omfatter prinsipper som bærekraft, sammenlignbarhet, tydelighet og pålitelighet. I tillegg til prinsippene skal rapporten opplyse i hvilken grad den stemmer med retningslinjene på et av tre nivåer. Det oppfordres til ekstern verifisering av rapporten, men dette er ikke et krav.

GRI anbefaler videre at rapporteringen redegjør for selskapets visjon og strategi for å bidra til en bærekraftig utvikling, samt om bedriftens profil, virksomhet og interessenter. Rapporten skal beskrive selskapets styringsstruktur og ledelsessystem.

GRI består av over 80 indikatorer for økonomiske, sosiale og miljømessige resultater. Innenfor hvert område definerer GRI kjerneindikatorer som alle selskaper bør rapportere på, samt tilleggsindikatorer som kan utdype rapporteringen.

- De *økonomiske* indikatorene dreier seg om selskapets økonomiske verdiskaping og andre økonomiske virkninger på samfunnet. De dekker rapportering av lønninger, pensjoner og andre ytelser til selskapets ledelse og ansatte, innbetalinger fra kunder og utbetalinger til underleverandører.
- *Miljøindikatorene* forholder seg til selskapets innvirkning på naturen og økosystemet, jord, luft og vann. Indikatorene omfatter miljøvirkninger av selskapets produkter og tjenester, ressursforbruk, forbruk av miljøfarlige stoffer og råvarer, utslipp av klimagasser og andre forurensninger, avfall, kostnader for miljøinveste-

ringer og bøter og straff for brudd på miljølovgivning.

- De *sosiale* indikatorene er gruppert i tre kategorier. Forhold relatert til arbeidstakere, til menneskerettigheter, og til mer generelle samfunnsmessige spørsmål knyttet til forbrukere, lokalsamfunn og andre interessenter. Slik informasjon kan være vanskelig å kvantifisere. Det er derfor gitt mulighet for noen kvalitative beskrivelser.

GRI-rapporter skal utarbeides årlig og gjøres tilgjengelig på internett. Det er frivillig og kostnadsfritt å benytte seg av GRI. Selskapene kan velge om de vil anvende retningslinjene i sin helhet, om de vil bruke deler av dem eller kun bruke dem som en referanse.

GRI-retningslinjene er under stadig utvikling og forbedring. Det er utviklet sektorvise vedlegg som skal supplere kjerneretningslinjene. Rammeverket retter seg også mot små- og mellomstore bedrifter og det er utviklet en veileder for å forenkle rapportering fra disse. GRI har i tillegg utviklet en protokoll for å definere rapporteringsansvar bakover i verdikjeden, og arbeider med verktøy for leverandører. De har også lansert et nettverk for åpenhet i leveransekjeden.

6.3.2 Verdien av rapportering

Åpen rapportering øker oppmerksomheten om økonomiske, sosiale og miljømessige forhold. Det stimulerer bedriftene til økt innsats knyttet til samfunnsansvar og kan bidra til bedre etterlevelse av FN- og OECDs prinsipper og standarder. Global Compact anbefaler bruken av GRI i forberedelsen av årlige «Communication on Progress» til Global Compact. OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper oppfordrer selskapene til å anvende høye kvalitetsstandarder for ikke-finansiell rapportering, herunder for opplysninger om miljømessige og sosiale forhold.

Benyttelse av én mal for rapportering er fordelaktig for bedrifter, myndigheter og organisasjoner da det systematiserer dokumentasjon og gjør den lettere sammenlignbar. GRI-malen er i dag det viktigste verktøyet for internasjonal sammenligning mellom bedrifters resultater.

Større bedrifter i Norge benytter seg av GRI som rapporteringsmal, og ser denne som et nødvendig verktøy for sin virksomhet. Rapporteringen bidrar til å systematisere bedriftens arbeid med samfunnsansvar. Rapporteringsprosessen bidrar også til å øke bevisstheten internt i bedriften om utfordringer og muligheter for forbedring. Det

som måles i bedriften kan styres og det som styres kan man forandre. Dermed er rapportering et nyttig verktøy i bedriftens løpende forbedringsarbeid.

Enkelte i næringslivet hevder at antallet indikatorer og rapportenes omfang fører til redusert brukervennlighet. Andre hevder at GRI-rapportering er kostbart og best tilpasset store, ressurssterke bedrifter. Erfaringene viser at det er viktig at bedriftene bruker det av GRI som er relevant for virksomheten og at de ellers bruker GRI på en fleksibel måte.

Regjeringen

- viser til GRI som et nyttig grunnlag for rapportering om økonomiske, sosiale og miljømessige forhold, særlig for større bedrifter
- vil bidra til styrket informasjon og veiledning om GRI
- vil slutte seg til donorene som støtter GRI, med særlig vekt på å øke GRIs relevans for utviklingsland
- vil støtte GRIs arbeid for utviklingen av rapporteringsverktøy tilpasset små og mellomstore bedrifter

6.4 Standardisering og sertifisering

Felles for de fleste rapporteringsordninger er at de er basert på frivillighet og at de sjelden blir etterprøvet. Det er imidlertid mulig for en bedrift å få en ekstern revisjon av sin rapportering. Gjennom uavhengig sertifisering kan bedrifter synliggjøre sin oppfølging av samfunnsansvaret overfor kunder og andre interessenter. Dette gjelder særlig bedrifter i utviklingsland som har behov for å demonstrere for sine kunder at de har gode standarder i bedriften. Sertifisering kan også være til hjelp til å kartlegge styrker, svakheter og forbedringsmuligheter.

SA 8000 er per i dag den eneste internasjonale sertifiserbare standarden som omfatter internasjonale menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter. Standarden er bygget etter samme lest som de etablerte ISO 9001 og ISO 14001 standardene for styringssystemer innen kvalitet og miljø. AA1000 standardene er maler for dialog med interessenter samt en standard for metode for verifikasjon av rapporter om samfunnsansvar (AA1000as). Det Norske Veritas tilbyr sertifisering av bedrifter etter SA8000 og verifikasjon basert på GRI og AA1000as.

ISO (International Organization for Standardization) besluttet i 2004, i samråd med ulike interessenter, å utarbeide en internasjonal veiledende

standard for organisasjoners samfunnsansvar (Guidance on Social Responsibility), med betegnelsen ISO 26000.

Standarden skal etter planen være ferdig høsten 2010 og skal gjelde alle typer organisasjoner både i utviklingsland og industrialiserte land. Standarden vil inneholde retningslinjer og anbefalinger om hvordan organisasjoner bør utøve sitt samfunnsansvar. Den vil dekke viktige temaer som virksomhetsstyring, menneskerettigheter, arbeidsstandarder, miljø, forbrukerspørsmål og deltagelse fra lokalsamfunn.

Standarden skal være konsistent med andre eksisterende ISO-standarder og henter sitt normative innhold fra relevante internasjonale deklarasjoner, avtaler og konvensjoner utviklet av FN og FN-organisasjoner, herunder ILO. Det vil være frivillig å ta i bruk ISO 26000.

Prosessen med å utarbeide ISO 26000 bidrar allerede til eksisterende arbeid innenfor samfunnsansvar ved:

- utvikling av internasjonal konsensus om begreper og sentrale problemstillinger i forhold til samfunnsansvar, og hva ulike organisasjoner må ta stilling til
- å gi retningslinjer for hvordan generelle prinsipper for samfunnsansvar kan omsettes i konkrete handlinger

- å få frem eksempler på beste praksis, både fra offentlig og privat sektor

Prosessen med utvikling av standarden er antagelig den mest omfattende som noen gang har foregått i ISO-regi. Arbeidet med standarden foregår i en arbeidsgruppe med bred deltagelse fra myndigheter, næringsliv, arbeidstakerorganisasjoner, frivillige organisasjoner, forbrukere, akademia, tjenesteleverandører og andre. Et flertall av de for tiden 84 landene som deltar i arbeidet er utviklingsland. Dette er unikt i ISO-sammenheng. I tillegg deltar også omtrent 40 organisasjoner som OECD, UNCTAD, WHO, ILO, FNs Global Compact, GRI og Consumers International i arbeidet. Standard Norge koordinerer den norske innsatsen og har opprettet en nasjonal speilkomité som diskuterer og gir innspill til den norske delegasjonen.

Arbeidet med å utvikle en ISO-standard er nå i sluttfasen og følges med interesse. Regjeringen ser det som positivt dersom prosessen leder fram til en standard som får global utbredelse. Det er imidlertid fortsatt usikkerhet om hva som kan bli nivået på en slik standard. Med så mange land involvert og krav om konsensus, vil sluttresultatet kunne bli et minste felles multiplum. Hvilken betydning ISO 26000 får vil sannsynligvis variere fra land til land. Den vil i stor grad avhenge av den endelige utformingen av standarden og erfaringer og interesse fra opinionsledere.

Boks 6.7 Sertifiseringsordninger og standarder

SA 8000 er en standard for å sertifisere utøvelsen av samfunnsansvar på ni områder: barnarbeid, tvangsarbeid, helse og sikkerhet, organisasjonsfrihet, diskriminering, disiplinær praksis, arbeidstid, lønn og ledelse. Den er blant annet basert på flere eksisterende menneskerettighetsstandarder inklusive FNs menneskerettighetserklæring, FNs barnekonvensjoner og ILO-konvensjonene.

ISO 14001 er en internasjonal standard for å bygge opp et miljøstyringssystem i en virksomhet. Først kartlegges virksomhetens miljøpåvirkning, for å finne vesentlige miljøpåvirkninger og aktuelle forbedringstiltak. I tråd med analysen utformes en miljøpolitikk og et forbedringsprogram med miljømål og tidsfrister. For å oppnå miljømålene må det innføres et styringssystem, blant annet prosedyrer, rapporteringsrutiner og ansvarsdeling. Virksomheten skal arbeide kontinuerlig med å redusere sin miljøpåvirkning.

Eco-Management and Audit Scheme (EMAS) er en frivillig ordning for miljøregistrering av virksomheter innen EU og EØS. Som ledelsesverktøy er EMAS mest relevant for virksomheter med et europeisk marked. EMAS bygger på ISO 14001, men har utvidet krav på områdene: lovbestemte miljøkrav, miljøprestasjoner, kommunikasjon mot offentligheten og ansattes deltakelse.

Miljøfyrtårn er et norsk, offentlig sertifikat som tar sikte på å heve miljøprestasjonene i næringslivet og i det offentlige; særlig i små og mellomstore bedrifter og virksomheter. Bedrifter og virksomheter som går gjennom en miljøanalyse og deretter oppfyller definerte bransjekrav, sertifiseres som Miljøfyrtårn. Analysen vedrører HMS, innkjøp, avfall, energi, og transport og miljø og klimarapportering. Hittil er mer enn 1 300 offentlige og private virksomheter sertifisert.

Regjeringen

- deltar aktivt i arbeidet med utviklingen av ISO 26000
- mener at prosessen med å utarbeide en internasjonal veiledende standard for samfunnsansvar vil representere et viktig steg videre mot felles internasjonale rammer

6.5 Behovet for internasjonale retningslinjer

Retningslinjene og standardene som beskrives i dette kapitlet er i utgangspunktet frivillige for bedriftene å slutte seg til. Regjeringen har klare forventninger til at norsk næringsliv legger slike retningslinjer og standarder til grunn i sin internasjonale virksomhet.

Regjeringen ser det som svært viktig at det arbeides videre internasjonalt for at rammeverk for samfunnsansvar kan bli mer forpliktende og inneholde oppfølgingsmekanismer. Regjeringen vil være en pådriver for å styrke slike mekanismer i FN og OECD. I forhold til OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper kommer dette til uttrykk gjennom arbeidet for å styrke kontaktpunktets rolle. Flere av initiativene i dette kapitlet inntar dermed en mellomposisjon mellom ren frivillighet og bindende mekanismer, ettersom tilslutning er frivillig, men det følges opp hvorvidt kravene oppfylles.

Slike initiativer karakteriseres derfor gjerne som «soft law»-instrumenter og kan i prinsippet

utvikles videre både med hensyn til klagemekanismer, dokumentasjons- og åpenhetskrav og sanksjoner. Bred utbredelse av slike instrumenter kan gjennom harmonisering av krav berede grunnen for juridiske virkemidler som vil være krevende og konfliktfylt å innføre uten slik harmonisering i forkant.

Regjeringen mener at såkalte «soft-law»-instrumenter har stor betydning for å drive utviklingen fremover. Slike instrumenter kan tydeliggjøre krav og forventninger, og legge opp til en koordinert innsats fra næringsliv, myndigheter og frivillige organisasjoner. Ikke minst kan slike initiativer stimulere til frivillig tilslutning til ordninger for effektiv etterprøving av etterlevelse av kravene. Det er viktig at bedriftene orienterer seg og anvender instrumentene og veiledningen som egner seg best for deres virksomhet.

Regjeringen vil være en pådriver for å konsolidere, videreutvikle og øke oppslutningen omkring de internasjonale rammeverkene som på ulike måter fremmer samfunnsansvar og åpenhet i næringslivet. Regjeringen vil støtte arbeidet med å videreutvikle og få frem synergier mellom de ulike standardene og prinsippene i FN, OECD og ILO.

Regjeringen anser utviklingen av internasjonale rammer for næringslivets virksomhet som den beste løsningen for styring av den globaliserte økonomien og for å møte grunnleggende samfunnsutfordringer. Internasjonale normer og standarder bidrar også til likeverdige konkurransevilkår. I neste kapittel drøftes internasjonale prosesser som kan påvirke rammene for næringslivets virksomhet.

7 Internasjonale initiativ og prosesser for samfunnsansvar



Figur 7.1

Samfunnsansvar innebærer hva bedriftene gjør utover å overholde eksisterende lover og regler i det landet man opererer. Samtidig er det slik at på de fleste områder der bedrifter forventes å ta samfunnsansvar, arbeides det med å utvikle konvensjoner og andre mer bindende mekanismer. Det gjelder særlig menneskerettigheter, arbeidsvilkår, miljø og anti-korrupsjon. Slike prosesser er også relevante for bedrifters samfunnsansvar fordi mer bindende rammeverk endrer bedrifters handlingsrom.

Regjeringen vil være en pådriver i arbeid for mer forpliktende rammeverk for bedrifter gjennom instrumenter som forplikter stater til å regulere næringsvirksomhet i forhold til menneskerettigheter, arbeidsvilkår, miljø og anti-korrupsjon.

Dette arbeidet foregår på ulike arenaer. FNs generalsekretærs spesialrepresentant for menneskerettigheter og næringsliv er sentral i arbeidet med å utrede et rammeverk som vil kunne få direkte betydning for bedriftene. ILO arbeider blant annet i forhold til handlingsplanen *The Decent Work Agenda*. En rekke prosesser foregår på miljøområdet, blant annet når det gjelder et internasjonalt klimaregime etter Kyoto-avtalen. Gjennomføringen av FN-konvensjonen mot korrupsjon er et annet viktig eksempel.

7.1 Nybrottsarbeid i FN om næringsliv og menneskerettigheter

De siste årene har det pågått en diskusjon om bedrifter kan holdes juridisk ansvarlig for brudd på menneskerettigheter. Siden 2003 har FN arbeidet

for å kartlegge næringslivets ansvar for menneskerettigheter, også i forhold til juridisk ansvar. Norge er en pådriver i dette arbeidet.

En arbeidsgruppe under FNs underkommissjon for menneskerettigheter utviklet i 2003 et forslag til «Normer for næringslivets menneskerettighetsansvar», der det ble lagt til grunn at næringslivet hadde juridiske forpliktelser i forhold til menneskerettighetene. Da forslaget ble fremlagt for statene i FNs menneskerettighetskommissjon i 2004, ble det ikke vedtatt. Flere stater mente det ville være uheldig å holde andre enn stater direkte rettslig ansvarlig for menneskerettighetsbrudd, siden det ville svekke det ansvar som statene har påtatt seg. Menneskerettighetskommissjonen presiserte at utkastet ikke ga opphav til rettslige forpliktelser. Flere stater viste samtidig til at utkastet inneholdt nyttige elementer og idéer. Det var på denne bakgrunn at FNs generalsekretær i 2005, med basis i en resolusjon vedtatt av FNs menneskerettighetskommissjon, utpekte en egen spesialrepresentant for menneskerettigheter og næringsliv.

7.1.1 FNs generalsekretærs spesialrepresentant

Arbeidet til FNs generalsekretærs spesialrepresentant for å klargjøre næringslivets menneskerettighetsansvar representerer et nybrottsarbeid. Det er første gang man utreder et rammeverk for å holde andre enn statene ansvarlig for brudd på menneskerettighetene, med bred støtte og medvirkning fra både myndigheter, sivilsamfunnet og næringslivet. For Norge er det viktig at normutvik-

lingen skjer i FN, da det gir både legitimitet til prosessen og viser at FN kan være nyskapende.

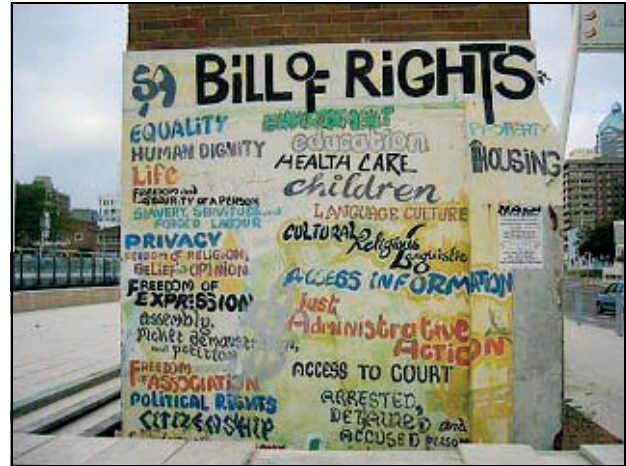
Spesialrepresentantens oppdrag i 2005 var femdelt. Han skulle identifisere og klargjøre standarder for selskapers menneskerettighetsansvar og se nærmere på statens rolle. Derne st skulle han se nærmere på begrep som «medvirkning» og «sfærer av innflytelse». Han fikk også i oppdrag å utvikle materiale og metoder for å utrede bedrifters innvirkning på menneskerettighetene og gi eksempler på beste praksis.

Spesialrepresentanten avholdt en rekke konsultasjoner og gjennomførte undersøkelser som resulterte i flere rapporter. Siden det tidligere utkast til normer ikke samlet bred støtte blant aktørene, konsentrerte spesialrepresentanten seg i stedet om å finne pragmatiske løsninger. En sluttrapport ble levert til FNs menneskerettighetsråd i mai 2008. I rapporten skisseres et tredelt rammeverk med stikkordene «beskytte, respektere og gi oppreisning»:

- Bevisstgjøring blant statene om deres plikt til å beskytte borgerne sine mot overgrep fra tredjeparter, herunder selskaper.
- Bedrifters ansvar for å respektere menneskerettighetene.
- Ofrenes muligheter til å få påklaget menneskerettighetsbrudd og få oppreisning.

Norge har støttet dette arbeidet, både politisk og økonomisk. Norge hadde saksansvaret for behandlingen av rapporten og for forlengelsen av spesialrepresentantens mandat da dette ble behandlet i FNs menneskerettighetsråd i juni 2008. For å sikre bred støtte på tvers av regionene utarbeidet Norge utkast til Menneskerettighetsrådets resolusjon i samarbeid med en kjernegruppe bestående av Argentina, India, Nigeria og Russland. I tillegg etablerte Norge tidlig et tett samarbeid med EU og Canada. Etter en lang forhandlingsprosess vedtok Menneskerettighetsrådet resolusjonen som gir støtte til det konseptuelle rammeverket og ber spesialrepresentanten operasjonalisere dette de neste tre årene gjennom å utvikle:

- Konkrete og praktiske anbefalinger til stater om innholdet i plikten til å beskytte mot menneskerettighetsovergrep fra næringslivsaktører.
- Konkrete retningslinjer til næringslivet om innholdet i ansvaret for å respektere menneskerettigheter (såkalte «guiding principles»).
- Anbefalinger om styrking av tilgangen til effektiv oppreisning for ofre av næringslivsrelaterte menneskerettighetsovergrep.



Figur 7.2 FNs menneskerettighetserklæring på en vegg i Durban, Sør-Afrika.

Foto: Jan Speed. (c) Norad: Bistandsaktuelt.

Flere frivillige organisasjoner har vært pådrivere for arbeidet i FN og har aktivt deltatt i prosessen om forlengelsen av spesialrepresentantens mandat. Mange organisasjoner mener at arbeidet i FN går for langsomt. De har blant annet ønsket at mandatet også skulle inkludere muligheten for landbesøk og til å ta i mot klager. Likevel fikk resolusjonen til slutt bred støtte også fra de frivillige organisasjonene.

Det er viktig med videre medvirkning og deltagelse fra de frivillige organisasjonene. De er de viktigste talerør for ofrene for menneskerettighetsbrudd. I FN-prosessen kan de bidra både med sin kjennskap til lokale forhold og med dokumentasjon på konkrete overgrep. Deltakelsen til de frivillige organisasjonene gir prosessen både relevans og legitimitet.

Med sitt fornyede mandat og med et enstemmig Menneskerettighetsråd i ryggen, har spesialrepresentanten fått en god mulighet til å skape større normativ klarhet på dette området. Et sentralt element i denne sammenheng er å fortsette arbeidet med å konsultere bredt med stater, næringslivet, internasjonale organisasjoner, sivilt samfunn og andre aktører. Sammen kan man arbeide for bedre beskyttelse mot næringslivsrelaterte menneskerettighetsovergrep.

Regjeringen

- vil fortsatt være en pådriver i arbeidet som pågår i FN om næringsliv og menneskerettigheter

- vil følge opp anbefalinger som foreligger fra FNs spesialrepresentant
- vil fortsatt støtte spesialrepresentantens arbeid både politisk og økonomisk
- vil ta konkrete initiativ til konsultasjoner om næringslivets menneskerettighetsansvar og søke å videreutvikle samarbeid med enkelte land
- vil gjennomføre samtaler om næringslivets menneskerettighetsansvar i menneskerettighetsdialogene som Norge fører med Kina, Vietnam og Indonesia
- vil videreføre samarbeidet med frivillige organisasjoner
- vil inkludere informasjon om bedrifters samfunnsansvar i Norges rapport til Menneskerettighetsrådet som del av rapporteringssystemet (Universal Periodic Review) i 2009

7.2 Globale arbeidsstandarder

Anstendige arbeidsvilkår og respekt for arbeidstakernes rettigheter er avgjørende for et rettferdig samfunn. Den internasjonale arbeidsorganisasjo-

nen (ILO) er hovedorganet for utvikling av grunnleggende arbeidsstandarder. Rammeverket for iverksettelse av arbeidstakerrettigheter kommer til uttrykk i ILOs konvensjoner, særlig de såkalte kjernekonvensjonene, jf. boks 3.5.

Norge har deltatt aktivt i ILO siden grunnleggelsen i 1919, og har tradisjonelt vært blant de største frivillige bidragsyterne. Norges bidrag til ILO har i stor grad vært øremerket bekjempelse av barnearbeid. Norge har videre prioritert styrking av partene i arbeidslivet og samarbeidet mellom dem, likestilling og kvinners rettigheter i arbeidslivet, og bekjempelse av andre former for diskriminering.

Når det gjelder den sosiale dimensjonen ved globalisering, påpeker ILO at til tross for at globaliseringen har gitt store økonomiske resultater, har fruktene av den i liten utstrekning kommet de fattige til gode. Dette skyldes at altfor få land har en sosialt rettferdig fordelingspolitikk og at globaliseringen i mange land, ikke har bidratt til å skape nye arbeidsplasser. ILOs svar på denne utfordringen er handlingsplanen «*The Decent Work Agenda*».

Handlingsplanen bygger på at dersom fattigdom skal bekjempes, må folk få et anstendig og



Figur 7.3 Tekstilarbeidere i Bangladesh protesterer mot at flere arbeidere ble drept av politiet under en demonstrasjon hvor de krevde utbetaling av lovfestede feriepenger.

Foto: Fernando Moleres/Panos Pictures/Felix Features.

produktivt arbeid, hvor grunnleggende arbeidsstandarder respekteres og med en lønn man kan leve av. Likestilling er et tverrgående tema i agendaen, som bygger på følgende fire hovedområder:

- Målet om full sysselsetting
- Sosial dialog ved arbeidsplassen og styrking av partene i arbeidslivet og deres rolle i utforming av økonomisk politikk
- Trygderettigheter og standarder i arbeidslivet
- Arbeidstakerrettigheter som uttrykt i ILOs konvensjoner med vekt på kjernekonvensjonene

Et element i agendaen er de såkalte «Decent Work Country Programmes», som ILO følger opp gjennom å få dem best mulig integrert i utviklingslandenes utviklingsstrategier.

Norge deltok ved utarbeidelsen av ILO-erklæringen fra juni 2008, *Social Justice for a Fair Globalization* (Erklæring om Sosial Rettferdighet). Erklæringen peker mot en bedre sammenheng

mellom handelsrelaterte forhold og arbeidstakeres rettigheter, og setter sosial rettferdighet like høyt som økonomisk effektivitet. Erklæringen understreker at brudd på fundamentale prinsipper og rettigheter på arbeidsplassen ikke kan påkalles eller på annen måte brukes som et legitimt komparativt fortrinn og at arbeidsstandarder ikke skal brukes for proteksjonistiske formål.

Erklæringen setter full sysselsetting i sentrum av økonomisk politikk, anbefaler en aktiv sosialpolitikk og tar til orde for dialog mellom partene i arbeidslivet. Den understreker viktigheten av å respektere og beskytte arbeidstakernes grunnleggende rettigheter. Organisasjonsfriheten og retten til kollektive forhandlinger er særlig viktige. Gjennom anstendige arbeidsvilkår kan medlemslandene fremme utvikling og sosial rettferdighet.

I WTO har arbeidsstandarder vært et kontroversielt tema, og det ble ikke inkludert i forhandlingsmandatet til den pågående DOHA-runden. Sekretariatene i ILO og WTO fremla en felles rap-

Boks 7.1 Regjeringens strategi for arbeidstakerrettigheter globalt

1. *Norge skal styrke innsatsen for arbeidstakerrettigheter globalt.* Dette vil skje både gjennom vår politikk overfor ILO og gjennom blant annet utenrikspolitikken, bistandspolitikken, handelspolitikken, eierskapspolitikken og arbeidslivspolitikken. Politikken på dette området skal dessuten samordnes bedre.
2. *Norges politikk overfor ILO gis et løft.* Dette kan skje både ved at det norske økonomiske bidraget til ILO økes, ved at norsk kompetanse om ILO og ILOs arbeid heves, og ved at det legges opp til forsterket kontakt og samarbeid med ILO.
3. *Arbeidet med arbeidstakerrettigheter i andre land oppprioriteres i utenrikspolitikken og bistandspolitikken.* Respekt for arbeidstakeres rettigheter, særlig ILOs åtte kjernekonvensjoner, skal gjøres til et kriterium ved vurdering av hvordan norske bistandsmidler skal prioriteres brukt. Alle som utfører arbeid i forbindelse med bistandsprosjekter bør ha arbeidsvilkår minst i henhold til ILOs åtte kjernekonvensjoner.
4. *Norge skal være en pådriver for å fremme betydningen av anstendige arbeidsvilkår («Decent Work») også i handelspolitikken, herunder i bilaterale handelsavtaler og i avtaler mellom flere land og regioner.*
5. *Ivaretagelse av arbeidstakerrettigheter i andre land skal være et viktig element i regjeringens næringspolitikk og i politikken for å bidra til at norske selskaper tar samfunnsansvar.* Staten som eier forventer at selskapene tar samfunnsansvar. Selskapenes virksomhet må utføres i samsvar med grunnleggende menneskerettigheter, og det må stilles krav til forretningspartnere og leverandører om det samme. Regjeringen forventer at norske selskaper legger ILOs åtte kjernekonvensjoner til grunn for sin virksomhet og har gode HMS-standarder som ivaretar arbeidstakernes sikkerhet og helse. De må også ha oppfølgningssystemer for å følge opp dette i praksis.
6. *Det settes inn en særlig innsats for å styrke kontroll med og håndheving av lover og regler for arbeidslivsstandarder.* Dette kan skje blant annet gjennom utviklingspolitikken, ved innsatsen gjennom ILO og ved at Arbeidstilsynet samarbeider med arbeidstilsyn i andre land.
7. *Norske erfaringer utnyttes for å forbedre arbeidsmiljøovervåkingen i andre land.* Kompetansen i Statens arbeidsmiljøinstitutt (STAMI), med det nyopprettede Nasjonal overvåking av arbeidsmiljø og -helse (NOA), tas i bruk i dette arbeidet.

port om handel og arbeidsliv i februar 2007, som peker på mulige veier for videreutvikling av samarbeidet mellom organisasjonene.

Utenriksdepartementet, i samarbeid med LO og NHO, arrangerte i september 2008 en internasjonal konferanse i Oslo om *Decent Work – a Key to Social Justice for a Fair Globalisation*. Både ILOs og WTOs generaldirektører deltok, sammen med ledere for internasjonal fagbevegelse og globalt næringsliv. Et viktig mål med konferansen var å identifisere hvordan man kan sikre arbeidstakernes interesser i den globaliserte økonomien. Styrking av ILO og bedre sammenheng mellom arbeidet innenfor ILO og WTO, er viktige virkemidler i så måte.

Behovet for økt konsistens i staters interesser og holdninger i ulike internasjonale fora var en sentral utfordring som ble drøftet under konferansen. Gjennom medlemskap i både ILO og WTO påhviler det myndighetene et ansvar for å være konsistente. Under konferansen fremkom forslag om å opprette internasjonale møteplasser for å drøfte hvordan man kan få bedre samsvar i myndighetenes håndtering av arbeidstakerrettigheter og andre viktige spørsmål i internasjonale organisasjoner.

Under Decent Work-konferansen ble også Regjeringens sjupunkts «Strategi for å styrke arbeidstakerrettigheter globalt» presentert, jf. boks 7.1. Den pågående norske debatten har vist behov for en styrket og mer samordnet innsats på ulike politikkområder og i de ulike departementene. Strategien vil komplettere innsatsen mot sosial dumping i Norge. Regjeringen vil ha tett dialog med arbeidslivets parter i det videre arbeidet. Innholdet i strategien vil derfor konkretiseres og utvikles nærmere i den norske ILO-komiteén.

FNs generalforsamling vedtok i høstsesjonen 2008 en resolusjon som støtter ILO-erklæringen *Social Justice for a Fair Globalization*. Resolusjonen som Norge tok initiativ til, ber alle relevante aktører bidra til gjennomføring av erklæringen. Den var et ledd i oppfølgingen av Regjeringens strategi for arbeidstakerrettigheter globalt og et direkte resultat av Decent Work-konferansen i Oslo.

Regjeringen vil arbeide for at ILOs kjernekonvensjoner blir ratifisert av alle land. Norge vil også arbeide for at de nasjonale håndhevingsmekanismene i medlemslandene styrkes. Mange land har ratifisert ILOs grunnleggende konvensjoner og har fastsatt en brukbar arbeidslovgivning, men mangler ressurser til implementering og håndheving. Forhold knyttet til arbeidstakeres rettigheter

tas også opp i Norges menneskerettsdialog med Kina.

Som et første skritt på veien for gjennomføring av strategien, undertegnet Norge i september 2008 en avtale med ILO om 100 millioner kroner i støtte over to år (2008–2009) til arbeidet for anstendige arbeidsvilkår. Halvparten av Norges støtte skal gå til å fremme likestilling og kvinners rettigheter på arbeidsplassen, herunder tiltak mot tvangsarbeid og menneskehandel.

Regjeringen

- ser behovet for en mer samordnet politikk når det gjelder styrking av arbeidstakerrettigheter globalt
- mener at en videre styrking og ivaretagelse av globale arbeidsstandarder og arbeidstakerrettigheter først og fremst bør skje innenfor rammen av ILO
- vil legge sin strategi for å styrke og samordne innsatsen for arbeidstakerrettigheter i andre land til grunn for arbeidet
- påtar seg et særskilt ansvar for å følge og støtte opp ILOs Erklæring om Sosial Rettferdighet
- vil arbeide for at det etableres møteplasser internasjonalt hvor man kan drøfte sammenhengen i arbeidet som foregår innenfor ulike internasjonale organisasjoner, som ILO, WTO og OECD
- vil fremme betydningen av arbeidstakerrettigheter i handelsavtaler

7.3 Miljø- og klimasamarbeid

En av de største utfordringene på miljøområdet er å stanse tapet av naturmangfold. Tap av biologisk mangfold er identifisert som en barriere for å nå FNs tusenårsmaal. Norge har som mål å stanse tapet innen 2010. Konvensjonen om biologisk mangfold (CBD) er det sentrale internasjonale rammeverket rundt arbeidet med dette målet. Konvensjonen har tre mål; vern og bærekraftig bruk av biologisk mangfold samt rettferdig fordeling av utbytte fra bruk av genetiske ressurser. Forringelse av økosystemer og tap av økosystemtjenester innebærer også en risiko for næringsaktører.

I arbeidet med å styrke konvensjonen om biologisk mangfold vil Norge prioritere følgende i perioden fram til neste partsmøte i 2010:

- utvikle et bindende regime i form av en protokoll under CBD for rettferdig tilgang til og rettferdig fordeling av genressurser

- gjennomføre vedtak fra konvensjonen, med særlig fokus på å områdevern både på land og til havs
- styrke kunnskapsgrunnlaget for å sikre naturens mangfold
- gjennomføre rapportering for 2010-målet og utvikle nye mål og strategier for konvensjonen om biologisk mangfold

Når det gjelder helse- og miljøfarlige kjemikalier er situasjonen internasjonalt bekymringsfull. Industriutslippene er kraftig redusert i Norge og andre vestlige land og nivåene av enkelte kjente miljøgifter er på vei ned. Men antallet stoffer med mulige helse- og miljøskadelige virkninger er stort og stoffene transporteres langt gjennom luft- og havstrømmer og i produkter. Det er økende utfordringer fra nye miljøgifter. Samtidig er svak kontroll med avfallsbehandling og utslipp i mange land med rask industrivekst et alvorlig problem.

I regi av ulike FN-organer og andre internasjonale organisasjoner er det i løpet av de siste 25 år forhandlet frem en rekke globale miljøkonvensjoner som blant annet omhandler biologisk mangfold og naturressurser, klima, ozon, miljøgifter, kjemikalier, forurensning og kulturminner. I tillegg til de globale konvensjonene finnes det også regionale konvensjoner, blant annet europeiske.

Klimaendring er den mest grensesprengende utfordringen på miljøområdet. Klimapolitikken berører alle land og alle samfunnssektorer. Det sentrale rammeverket for det internasjonale klimasamarbeidet er FNs klimakonvensjon. Det er her Kyotoprotokollen er forankret og det er også her framtidige, globale klimaavtaler bør forankres. Klimakonvensjonen ble vedtatt i mai 1992. Konvensjonen trådte i kraft 21. mars 1994 og er ratifisert av 192 land.

Kyotoprotokollen under klimakonvensjonen innebærer at industrilandene samlet skal redusere utslippet av drivhusgasser med rundt fem prosent i perioden 2008–2012 sammenliknet med nivået i 1990. Protokollen har et strengt og grundig regelverk for kontroll og sanksjoner. Landene som har påtatt seg kvantitative forpliktelser under Kyotoprotokollen står imidlertid bare for omlag 30 prosent av de globale utslippene av drivhusgasser. Noen av landene som står utenfor (Kina, India og Brasil) har sterk vekst i sine utslipp, mens USA fortsatt står for den største andelen av verdens totale klimagassutslipp.

Kyotoprotokollen har bygget opp regelverk og institusjoner for å legge til rette for gjennomføring av utslippsreducerende tiltak i utviklingsland, gjennom den grønne utviklingsmekanismen (CDM).

Boks 7.2 De viktigste miljøkonvensjonene

Globale konvensjoner og protokoller

- FNs klimakonvensjon (UN-FCCC)
- Kyotoprotokollen under klimakonvensjonen
- Montrealprotokollen om beskyttelse av ozonlaget
- Konvensjonen om biologisk mangfold (CBD)
- Cartagenaprotokollen om biosikkerhet under CBD
- Forørkningskonvensjonen
- Ramsar-konvensjonen om våtmarksområder
- Konvensjonen om trekkende arter (CMS) og CITES konvensjonen som regulerer handel med truede dyre- og plantearter
- UNESCO-konvensjonen om vern av verdens kultur- og naturarv
- Baselkonvensjonen om transport av farlig avfall
- Stockholmskonvensjonen om persistente organiske miljøgifter

Regionale konvensjoner og protokoller

- Konvensjonen om langtransport av luftforurensninger (LRTAP)
- Gøteborgprotokollen under LRTAP
- OSPAR-avtalen om beskyttelse av det marine miljø i nordøst-Atlanteren
- Århuskonvensjonen om miljøinformasjon
- Bern-konvensjonen

På grunn av sin særegne karakter er utslipp fra internasjonal skipsfart og lufttrafikk ikke omfattet av de kvantitative forpliktelsene i Kyotoprotokollen. Oppfølgingen av klimaspørsmål innenfor the International Maritime Organization (IMO) og the International Civil Aviation Organization (ICAO) når det gjelder internasjonal skipsfart og lufttrafikk, er derfor viktig og må samsvare med ambisjonene under klimakonvensjonen.

Fram til klimakonvensjonens toppmøte i København i 2009 arbeider man med å få på plass en ny internasjonal klimaavtale. For å svare på klimautfordringen må en ny internasjonal avtale være mer ambisjøs enn Kyotoprotokollen, gi større og bredere utslippsreduksjoner og omfatte forpliktelser for flere land. Spesielt utviklingslandene har



Figur 7.4 Avskogingen i Amazonas, der regnskog har måttet vike plass for dyrket mark.

Foto: Eduardo Martino/Panos Pictures /Felix Features.

pekt på at klimaavtaler bør være basert på prinsippet om at forurenseren betaler. Et system med omsetning av utslippstillatelser mellom land kan bidra til at utslippsreduksjonene skjer til lavest mulig kostnad samtidig som byrdefordelingen mellom land blir rettferdig. Norge har foreslått at en viss mengde utslippskvoter skal auksjoneres ut til inntekt for klimatiltak i utviklingsland. Industrielandene må også ta et særlig ansvar for å utvikle klimavennlig teknologi.

Regjeringen

- vil at Norge skal være et foregangsland i miljøpolitikken, og spille en aktiv og konstruktiv rolle for å løse globale og regionale miljøproblemer
- arbeider aktivt for ambisiøse og globalt forpliktende internasjonale miljøavtaler
- arbeider for nye og mer ambisiøse forpliktelser under konvensjonen om biologisk mangfold
- arbeider for en mer omfattende og ambisiøs internasjonal klimaavtale som skal etterfølge Kyotoavtalen
- vil være pådriver for strengere internasjonal regulering av helse- og miljøfarlige kjemikalier

- arbeider for et sterkere miljøstyresett som en del av Regjeringens arbeid for et styrket FN
- vil medvirke til at internasjonale rammevilkår på andre områder enn miljø sikrer en miljøvennlig utvikling på globalt, regionalt og nasjonalt nivå

7.4 Arbeid for å bekjempe korrupsjon

Regjeringens mål er å fremme universell tilslutning til FN-konvensjonen mot korrupsjon (UNCAC) og en effektiv gjennomføring av denne. Anti-korrupsjonsarbeidet i FN har til formål å styrke det normative arbeidet frem mot universell nulltoleranse mot korrupsjon, og å styrke det internasjonale samarbeidet for å forebygge, avdekke og straffeforfølge dette. Det er mange hindre som ligger i veien for dette – ikke bare ulike rettssystemer og mangel på kunnskap og håndhevingskapasitet, men også mangel på transparens og samarbeidsvilje.

FN-konvensjonen mot korrupsjon trådte i kraft 2005 og ble ratifisert av Norge i 2006. Konvensjonen har god oppslutning med hele 122 statsparter og 140 signaturstater (pr. september 2008). Den

retter seg både mot privat og offentlig virksomhet. Den inneholder bestemmelser om forebyggende tiltak, kriminaliseringsforpliktelser, internasjonalt strafferettslig samarbeid, tilbakeføring av midler som stammer fra korrupsjon, samt teknisk bistand og oppfølging.

Norge støtter aktivt opp om arbeidet med utforming av en mekanisme for å sikre gjennomføring av FN-konvensjonen mot korrupsjon. Under den andre statspartskonferansen i Indonesia i januar 2008 traff man en beslutning om å arbeide for å få mandatet for en gjennomføringsmekanisme vedtatt på tredje statspartskonferanse i 2009. Norge deltar også i en arbeidsgruppe som foreslår tiltak for å gjøre det praktisk mulig å tilbakeføre midler som stammer fra korrupsjonsutbytte fra et land til et annet. Norge støtter også opp om et felles initiativ mellom FN og Verdensbanken for å bistå land som har identifisert stjålne formuer i utlandet i å få tilbakeført disse – the Stolen Asset Recovery Initiative (StAR).

Norge arbeider også med internasjonal regelverksutvikling for anti-korrupsjon innen OECD og Europarådet. OECD-konvensjonen mot bestikkelser av offentlige utenlandske tjenestemenn fra 1997 har hatt stor betydning i den internasjonale kampen mot korrupsjon. Konvensjonen binder alle OECD-stater samt Argentina, Brasil, Bulgaria, Chile, Slovenia, Estland og Sør-Afrika. Sentralt i arbeidet med konvensjonen fremover vil blant annet være utvidelse av antall medlemmer til også å omfatte de «nye» store økonomiske aktørene som India, Kina og Russland.

Norge deltar i arbeidsgruppen under OECD-konvensjonen mot bestikkelse av offentlige utenlandske tjenestemenn. Arbeidsgruppen arbeider nå med å revidere anti-korrupsjonsinstrumentene og utforme en ny fase for ytterligere evaluering av medlemslandenes nasjonale oppfølging av konvensjonen. Norge har ratifisert både Europarådets strafferettslige og sivilrettslige konvensjon mot korrupsjon og deltar aktivt i GRECO, organet som påser at partene etterlever konvensjonene. Her evaluerer medlemslandene hverandre. Den andre evalueringsrunden pågår nå. Gjennomføring og praktisering av strafferettslige pålegg som er relevante for Europarådets strafferettslige konvensjon mot korrupsjon, samt åpenhet rundt finansiering av politiske partier, er tema for evalueringen.

Norge støtter gjennom EØS-finansieringsordningene prosjekter og andre aktiviteter for godt styresett og anti-korrupsjon. Godt styresett er et tverrgående hensyn som skal ivaretas i alle pro-

sjekter som mottar støtte. For eksempel har Riksrevisjonen fått midler til å arrangere nettverk med sine kontaktpunkter i mottagerlandene. Dette arbeidet vil bli fulgt opp gjennom policydialog med mottakerlandene knyttet til EØS ordningen.

Norge er en av de mest aktive støttespillerne for utviklingsbankenes anti-korrupsjonsarbeid og arbeid for godt styresett. De multilaterale bankene har etablert svartelister for selskaper som er tatt i korrupsjon. De blir utelatt fra fremtidige prosjekter. Verdensbanken har etablert et eget program, «Voluntary Disclosure Program», for bedrifter som vil samarbeide. Ved å legge alle kort på bordet, unngår de svartelisting og kan samarbeide med Verdensbanken om å bekjempe korrupsjon. Fra norsk side støtter man også tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering gjennom det internasjonale pengefondet (IMF).

7.4.1 Kapitalflukt og lukkede jurisdiksjoner

Norge har vært med å sette ulovlige kapitalstrømmer, og konsekvensene slike har for utviklingsland, på dagsorden. Norge leder en uformell, internasjonal arbeidsgruppe under et initiativ for å identifisere innovative mekanismer for å finansiere utviklingshjelp. Gruppen søker å få frem kunnskap om hvilke mekanismer som bidrar til ulovlig kapitalflukt fra utviklingsland og vil foreslå mulige policytiltak for å snu denne utviklingen. Rollen de såkalte lukkede jurisdiksjoner (kjent som «skatteparadiser») spiller, er noe av det som blir vurdert.

I tillegg nedsatte Regjeringen i mars 2008 et norsk ekspertutvalg for å utrede de lukkede jurisdiksjoners funksjon i forhold til kapitalflukt fra utviklingsland og vurdere Norges forhold til plassering av midler via slike lukkede jurisdiksjoner. Utvalget skal avgi sin innstilling til miljø- og utviklingsministeren innen 1. juni 2009.

Regjeringen

- arbeider for at flere land slutter seg til og gjennomfører FNs konvensjon mot korrupsjon og at det etableres en mekanisme for å sikre gjennomføring
- vil utrede lukkede jurisdiksjoners rolle som tilrettelegger for illegale kapitalstrømmer
- bistår utviklingsland, både bilateralt og gjennom multilaterale organisasjoner med å etablere godt styresett og systemer for å bekjempe korrupsjon

7.5 Handel og internasjonalt samkvem

Det internasjonale handelsregelverket består først og fremst av WTO-avtalene, men også av et stort antall regionale og bilaterale handels- og samarbeidsavtaler. Avtalene representerer en viktig del av de internasjonale rammebetingelser for bedriftene.

Myndighetene arbeider for å styrke avtaleverket for beskyttelse av menneskerettigheter, arbeidstakeres rettigheter, ivaretagelse av miljø og bekjempelse av korrupsjon i ulike internasjonale fora, jf. kapittel 7. Det er i den forbindelse viktig at det handelspolitiske regelverket ikke står i veien for å finne internasjonale løsninger på disse områdene og bidrar til gode løsninger så langt det er mulig.

På denne bakgrunn vil Regjeringen ta opp spørsmål som berører næringslivets samfunnsansvar i forhandlinger og dialoger om handelsrelaterte spørsmål med andre land.

Verdens handelsorganisasjon (WTO) har som hovedmålsetting å videreutvikle et regelbasert og åpent handelssystem for å skape bedre forutsetninger for økonomisk vekst og velferd, ikke minst i utviklingslandene. Regjeringen legger vekt på å bidra til å videreutvikle WTOs regelverk samt sikre gjennomføringen av dette til et best mulig redskap for rettferdig global styring på handelsområdet. Regjeringen anser en slutføring av forhandlingene i Doha-runden å være et viktig positivt tiltak for å møte den vanskelige globale økonomiske situasjon man nå står ovenfor.

Med noen få indirekte unntak er det i dag ingen bestemmelser om grunnleggende arbeidstakerrettigheter i WTO-regelverket. Grunnleggende arbeidstakerrettigheter eller anstendig arbeidsliv er heller ikke en del av mandatet for de pågående forhandlingene i Doha-runden. Inntil de pågående forhandlingene er avsluttet, vil det ikke være mulig å ta opp spørsmålet i WTO. Mange utviklingsland frykter at slike bestemmelser vil kunne brukes for proteksjonistiske formål og diskriminere land hvis komparative fortrinn er lavt lønnsnivå. ILO-erklæringen fra juni 2008 kan være et skritt i riktig retning for å dempe frykten, jf. kapittel 7.2. Regjeringen vil fremme betydningen av arbeidstakerrettigheter i WTOs avtaleverk etter at Doha-runden er avsluttet.

Det er en økende diskusjon internasjonalt om hensynet til miljø og klima i større grad skal reflekteres også i det handelspolitiske regelverket. Hensynet til bærekraftig utvikling er reflektert i pream-

belet i Marrakesh-avtalen som etablerte WTO i 1994 og i de generelle unntaksartiklene til WTO-avtalene. Det er likevel fremdeles en del uenighet internasjonalt om forholdet mellom WTOs regelverk og de multilaterale miljøavtalene (MEAs). Norge arbeider aktivt for at handelspolitikken og miljøpolitikken i praksis blir gjensidig støttende.

Norges bilaterale handelsavtaler forhandles først og fremst gjennom EFTA. Det er oppslutning blant EFTA-statene om at hensynet til miljø og bærekraftig utvikling skal inkluderes i innledningen til handelsavtalene. Miljøspørsmål berøres også i de materielle bestemmelsene, som SPS (dyre- og plantehelsetiltak) og TBT (tekniske handelshindringer). Inkorporering av miljøbestemmelser i handelsavtaler er et område i rask utvikling internasjonalt. Canada, USA og EU er blant landene som inkorporer de mest omfattende miljøbestemmelsene i sine nyere handelsavtaler.

Det er nå nedsatt en arbeidsgruppe i EFTA-sammenheng for å utrede hvorvidt, og i så fall hvordan, mer forpliktende bestemmelser om miljø kan inkluderes i fremtidige EFTA-handelsavtaler. Slike bestemmelser kan for eksempel inneholde henvisning til internasjonalt samarbeid, implementering av nasjonale miljøregelverk og styrket bilateralt samarbeid på miljøområdet. Dette arbeidet vil videreføres i samsvar med Regjeringens prinsipielle holdning om å arbeide for å fremme et internasjonalt handelsregime hvor hensyn til miljø, faglige og sosiale rettigheter, matsikkerhet og utvikling i fattige land skal tillegges avgjørende vekt.

Regjeringen legger vekt på at Norge ved inngåelse av bilaterale handelsavtaler understreker betydningen av bedrifters samfunnsansvar på den ene siden, og statens ansvar for god offentlig forvaltning på den annen. Dette er nå inkludert i fortalet til flere av EFTAs handelsavtaler. Disse bestemmelsene har rettslig betydning som tolkningsgrunnlag for avtalen. Bedrifters samfunnsansvar vil også være et viktig element i forbindelse med eventuelle bilaterale investeringsbeskyttelse-avtaler.

Regjeringen

- vil arbeide for å integrere samfunnsansvar i internasjonale avtaler og dialoger hvor dette er relevant
- vil samarbeide bilateralt om opplæring og kompetanseoverføring når det gjelder samfunnsansvar

7.6 Internasjonale rammer og nasjonale retningslinjer

I Norge har enkelte tatt til orde for at man bør innføre nasjonale retningslinjer for norske bedrifters aktiviteter i utlandet. I dette og det foregående kapittel er det diskutert en rekke internasjonale retningslinjer, rammeverk og prosesser som bidrar til å konkretisere forventninger til næringslivet og til å etablere tydeligere rammer. Regjeringen anser OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper som svært viktige kjøreregler for norske selskapers virksomhet over landegrensene. Regjeringen forventer at norske selskaper setter seg inn i retningslinjene og legger disse til grunn for sin virksomhet. Rammeverket fyller behovet som er påpekt for

nasjonale retningslinjer for norske bedrifters internasjonale virksomhet.

OECDs retningslinjer er frivillige når det gjelder bedriftenes virksomhet i utlandet, men omhandler mange spørsmål som i Norge er omfattet av lov- og avtaleverket. I diskusjonen om nasjonale retningslinjer for norske bedrifter har det også blitt reist som en problemstilling om retningslinjene bør være juridisk bindende for bedriftenes utenlandsaktiviteter, altså om brudd på retningslinjene kan følges opp av det norske rettsapparatet. Spørsmålet gjenstår da om det er grunnlag for å etablere ytterligere juridiske virkemidler eller sanksjoner som følger opp dette innen rammen av norsk lov og rett. Dette drøftes nærmere i neste kapittel.

8 Vurdering av juridiske virkemidler



Figur 8.1

Fra enkelte hold er det tatt til orde for å rettsliggjøre samfunnsansvaret for norske selskaper som opererer i utlandet. Bakgrunnen for denne tenkingen er at et økende antall norske bedrifter har virksomhet i land og områder der det foregår alvorlige menneskerettighetsbrudd og hvor justissektoren, nasjonalt regelverk og demokratiske institusjoner står svakt.

Blant annet har Forum for Utvikling og Miljø (ForUM) og Amnesty International Norge framholdt at det bør etableres bindende, nasjonale retningslinjer for å fastslå minstestandarder for finansinstitusjonenes og bedriftenes samfunnsansvar, uansett hvor de opererer. ForUM har også ment at selskapsledelsens ansvar bør utvides i praksis slik at den ved alvorlige brudd kan stilles personlig ansvarlig for konsekvensene av virksomheten. De mener også at det bør etableres et faktisk juridisk ansvar hos selskaper og finansinstitusjoner basert på norsk straffelov, også for forhold som skjer utenfor norsk territorium.

Partene i arbeidslivet har en annen tilnærming. NHO framholder at internasjonale avtaler og retningslinjer for næringsvirksomhet som tilpasses gjennom nasjonalt lovverk, er viktig. Et særnorsk regelverk for bedriftenes internasjonale virksomhet vil ha liten effekt på den internasjonale utviklingen. NHO mener det er på det internasjonale området det er mulig å påvirke utviklingen.

LO framholder at nasjonalt lovverk, den sosiale dialogen og de avtalene som er inngått mellom partene i arbeidslivet, er de viktigste verktøyene og erfaringene norsk næringsliv kan ta med seg når

de flytter sin produksjon ut eller oppretter nye bedrifter i utlandet. LO mener derfor at det ikke er nødvendig nå med bindende nasjonale retningslinjer for bedrifters samfunnsansvar.

LO påpeker at kombinasjonen av de lover, regler, ordninger og sertifiseringssystemer som allerede finnes, er tilstrekkelig hvis de følges. De mener at frivillige ordninger, handlingsplaner utarbeidet av den enkelte bedrift og gode sjekklister kan være nyttige supplement til disse når norske bedrifter etablerer seg ute.

Ved revisjon av aksjeloven i 2006 oppfordret justiskomiteéns flertall i en merknad regjeringen til å utrede nasjonale retningslinjer for næringslivets samfunnsansvar i utlandet og komme tilbake til Stortinget på egnet måte. Det er rimelig å forstå dette slik at justiskomiteéen ikke anser at selskapslovgivningen er et egnet sted å fremme de hensyn som denne meldingen dreier seg om når det gjelder spesielle utfordringer i utlandet.

Dette kapitlet drøfter andre nasjonale juridiske virkemidler i forbindelse med selskapers virksomhet i andre land.

8.1 Strafferettslige sanksjoner

Næringslivets samfunnsansvar er som vist i kapittel 1 ikke et rettslig eller juridisk begrep, men viser til noe annet og mer enn at bedrifter har et juridisk ansvar for å følge gjeldende rettsregler i landene de opererer eller er etablert i.

At standarder og handlingsnormer er *juridisk bindende* innebærer i vanlig juridisk språkbruk at overtredelse er rettsstridig og kan belegges med sanksjoner.

8.1.1 Alminnelige folkerettslige begrensninger

Norsk straffelovgivning kan anvendes på handlinger utført på norsk territorium (territorialprinsippet). Straffelovgivningen kan i visse tilfeller anvendes utenom Norge når handlingen er begått i utlandet av personer som er norske statsborgere eller bosatt i Norge eller på vegne av foretak registrert i Norge (nasjonalitetsprinsippet). Alvorlige internasjonale forbrytelser begått av utlendinger i utlandet etter kapittel 16 i straffeloven 2005, eller som er rettet mot den norske stat (det kvalifiserte realprinsipp), kan også straffefølges i Norge.

Et ubegrenset universalprinsipp, det vil si at all norsk straffelovgivning skulle kunne anvendes på alle utlendingers handlinger i utlandet, vil antakeligvis være folkerettsstridig. I mindre generell form kan det derimot være folkerettslig adgang for den enkelte stat til å bestemme i hvilken utstrekning dens straffelovgivning skal gjelde for handlinger utført av utlendinger i utlandet. Utviklingen i det internasjonale samfunn med konvensjoner og traktater som pålegger de statene som slutter seg til dem å kriminalisere bestemte handlinger, støtter opp om et slikt saklig begrenset universalprinsipp.

8.1.2 Utviklingen av internasjonale strafferettslige normer

Strafferettslige regler blir i økende grad harmonisert gjennom vedtakelse av internasjonale standarder for forbudte handlinger. Grunnleggende internasjonale arbeidsstandarder, som for eksempel vedrørende tvangsarbeid, barnarbeid m.v., er berørt av dette, i likhet med økonomisk kriminalitet som hvitvasking og korrupsjon. Dette er relevant for en bredere vurdering av virkemidler for bedrifters internasjonale samfunnsansvar.

Et eksempel er ILO-konvensjon nr. 182 om avskaffelse av de verste former for barnarbeid, som i artikkel 7 pålegger straff eller andre passende sanksjoner for å hindre forbudt barnarbeid. FNs konvensjon mot korrupsjon av 31. oktober 2003 kapittel III inneholder detaljerte kriminaliseringsforpliktelser. Konvensjoner som harmoniserer strafferettslige bestemmelser åpner for å straffe handlinger som begås i utlandet – eksplisitt (for eksempel artikkel 42 i FNs konvensjon mot

korrupsjon) eller implisitt gjennom folkeretten for øvrig.

Stadig flere internasjonale standarder inneholder et element av strafferettslig harmonisering. Dette har betydning for selskapers ansvar for å respektere disse standardene, samtidig som det legger til rette for et nært samarbeid mellom ulike staters myndigheter om å forby og bekjempe forbudte handlinger.

8.1.3 Norsk straffelovgivning

Norsk straffelovgivning avgjør om brudd på slike internasjonale normer i utlandet kan forfølges av norske myndigheter. De aller fleste alvorlige straffbare handlinger som er begått i utlandet av noen som hører hjemme i Norge, kan i dag forfølges i Norge. Som hovedregel må handlingen også være straffbar der den er foretatt (krav til dobbel straffbarhet). De fleste alvorlige straffbare handlinger kan imidlertid straffefølges i Norge uavhengig om handlingen er forbudt i landet der den er begått. Det gjelder blant annet forbrytelser mot personlig frihet, liv og helbred (som slaveri, tvangsarbeid m.v.) og økonomisk kriminalitet som korrupsjon.

Etter at den nye straffeloven 2005 trer i kraft, vil straffefølgning i Norge av handlinger foretatt i utlandet kunne skje uten krav om dobbel straffbarhet når det er presisert i loven (§ 5 nr. 2 til 4 angir konkrete lovbrudd som kan straffes etter norsk straffelov selv om vilkåret om dobbel straffbarhet ikke er oppfylt), og dessuten når det etter folkeretten ellers er rett eller plikt til å straffefølge slike handlinger (§ 6).

Når det gjelder andre tilfeller der bedrifter ikke oppfattes å ha tatt samfunnsansvar i utlandet, vil det bare være grunnlag for straffefølgning i Norge så langt et av lovens vilkår er oppfylt.

8.1.4 Vurdering

Det er et mål å arbeide mot bred enighet om internasjonale regelverk som skal forhindre barnarbeid, sikre tilfredsstillende beskyttelse av arbeidstakere, forhindre forurensning og annen miljøskadelig virksomhet eller forhindre utnytting av minoriteter og urbefolkningsgrupper. Det finnes i dag et omfattende sett med internasjonale standarder som regulerer slike spørsmål, jf. kapittel 7. Slike standarder bygger i stor grad på allment aksepterte verdier som norske selskaper bør inkludere i sin virksomhet.

Det hersker betydelig uenighet mellom landene om innholdet i de ulike standardene, avhen-

gig av det økonomiske utviklingsnivået og kulturen- og samfunnsstrukturen. Innenfor enkelte områder kan imidlertid standarder være allment akseptert. Korrupsjonslovgivningen i Norge er et eksempel på regelverk som er utviklet og deretter gjennomført som følge av internasjonale konvensjoner, jf. kapittel 3.2.4.

I forbindelse med revisjon av straffeloven og vurderinger av lovens virkeområde, ble det foretatt en nærmere avveining mellom ulike hensyn, blant annet hensynet til andre staters suverenitet, hensyn til rettsikkerhet og til effektiv og prosessøkonomisk straffefølgning, jf. Ot. prp. nr. 90 (2003–2004) punkt 13.5.2. Utenom tilfeller der det er bred internasjonal enighet om rettsbeskyttelse av et samfunns gode, kan norsk straffefølgning av handlinger begått av norske bedrifter i et annet land bli oppfattet som en urettmessig innblanding i andre staters indre anliggender. I sin ytterste konsekvens kunne dette gi andre stater et folkerettslig grunnlag for å reise krav mot Norge.

Selv om vi vil kunne være tilhengere av høyere internasjonale standarder enn det er bred enighet om i dag, bør vi av hensyn til andre staters suverenitet være tilbakeholdende med å straffefølge i Norge handlinger som er begått i utlandet. Rettsikkerhetshensyn og hensynet til forutberegnelighet tilsier også en viss tilbakeholdenhet, særlig om et straffebud ikke er basert på internasjonalt aksepterte normer. Hensynet til effektivt internasjonalt samarbeid om straffefølgning av kriminalitet som har tilknytning til flere land, tilsier at vi også kan være tjent med harmonisering av regler om virkeområdet for nasjonal straffelovgivning.

Straff knyttet til handlinger begått i utlandet bør bare kunne være aktuelt når det foreligger internasjonale kriminaliseringsforpliktelser, når den aktuelle handlingen er en alvorlig straffbar handling etter norsk rett eller når den også er straffbar etter lovgivningen i vertslandet (dobbel straffbarhet).

Regjeringen

- mener den seneste tids utvikling av flere globale kriminaliseringsforpliktelser legger til rette for en mer effektiv beskyttelse av de mest grunnleggende standarder for bedrifters internasjonale virksomhet
- mener at det ikke er hensiktsmessig å foreslå ensidige norske straffebestemmelser rettet mot bedrifters samfunnsansvar når det gjelder deres aktiviteter i utlandet

8.2 Sivilt erstatningsansvar

Utgangspunktet etter norsk rett er at et morselskap ikke kan holdes ansvarlig for skadevirkninger av datterselskaps handlinger. Unntaket er hvis morselskapet har gjort noe som i seg selv innebærer ansvar for skadevirkningene.

Justisdepartementet drøftet i Ot.prp. nr. 55 (2005–2006) spørsmålet om det bør innføres en regel om begrenset ansvarsgjennombrudd for så vidt angår erstatningskrav som reises mot et aksjeselskap for miljøskader, men kom til at det ikke er hensiktsmessig å foreslå slike regler.

En utredning som departementet fikk gjennomført viser til at aksjeeiernes begrensede ansvar for selskapets forpliktelser er et grunnleggende aksjerettslig prinsipp som generelt har stor samfunnsmessig betydning. Det gjør det mulig å sette i gang risikofylt virksomhet uten at de som deltar risikerer et personlig ansvar dersom tap og ansvar skulle oppstå. Ofte vil det være en forutsetning for å få noen til å skyte inn kapital i ny virksomhet. Dette har også betydning i forhold til et eventuelt ansvar for miljøskader. Å gjøre aksjeeierne direkte ansvarlig ville innebære at et krav om miljøerstatning ville ha bedre muligheter enn andre krav for å skjære gjennom aksjeselskapsformen. Det vil oppfattes som urimelig av selskapets øvrige kreditorer.

Utredningen konkluderer med at de særlige behovene og hensynene som gjør seg gjeldende på dette området, heller bør håndteres ved bestemmelser i særlovgivningen. De samme hensyn vil også gjøre seg gjeldende når det gjelder spørsmålet om erstatning ved andre samfunnsansvarsforhold.

Man kan ikke generelt utelukke at det kan oppstå sivil erstatningsansvar etter norsk rett for skade i andre land. Samtidig vil en slik erstatnings sak være utfordrende. Det skyldes at forholdet har skjedd i utlandet og at de aller fleste vitnene og andre former for bevis gjerne befinner seg i utlandet. Det kan også være utfordrende at innhenting av bevis vil måtte skje ved rettsanmodning til vedkommende lands myndigheter, og til dels vil sakens parter kunne ha krav på å være til stede.

Regjeringen

- vil arbeide videre med å vurdere tiltak som kan bidra til å hindre at norske borgere og bedrifter begår alvorlig miljøkriminalitet utenfor landets grenser

8.3 Rapportering om samfunnsansvar

Det er utfordrende å identifisere andre juridiske virkemidler som kan bidra til økt bevissthet i næringslivet. Andre virkemidler enn de rent juridiske vil trolig være av størst betydning her. Det antas at den beste «sanksjonen» knyttet til mer progressive og formålsorienterte standarder vil være press fra opinionen og forbrukere, samt intern bevisstgjøring blant arbeidstakere og ledelsen i de enkelte selskapene.

Samtidig kan juridiske virkemidler ha en funksjon knyttet til å tilrettelegge for offentlig søkelys på selskapers virksomhet. Det kan for eksempel vises til rapporteringsplikten knyttet til sosiale og miljømessige konsekvenser som er innført eller under innføring i andre land, blant annet Frankrike, Storbritannia, Danmark og Sverige.

8.3.1 Rapporteringsplikt i norsk lov

Ifølge norsk lov skal alle regnskapspliktige selskaper til en viss grad rapportere om sitt samfunnsansvar, dog begrenset til arbeidsmiljø, likestilling og miljøpåvirkning. Regnskapslovens § 3–3 pålegger alle norske regnskapspliktige virksomheter å rapportere om ikke-finansielle forhold (også omtalt som bærekraftsrapportering) i styrets årsberetning.

I henhold til regnskapsloven skal det gis opplysninger om arbeidsmiljøet og en oversikt over iverksatte tiltak som har betydning for arbeidsmiljøet. Det skal opplyses særskilt om skader og ulykker. Videre skal det redegjøres for den faktiske tilstanden når det gjelder likestilling i virksomheten, samt tiltak som er iverksatt og tiltak som planlegges iverksatt for å fremme likestilling og for å forhindre forskjellsbehandling i strid med lov om likestilling mellom kjønnene. Det skal også gis opplysninger om forhold ved virksomheten, herunder dens innsatsfaktorer og produkter, som kan medføre en ikke ubetydelig påvirkning av det ytre miljø. I tillegg skal det opplyses hvilke miljøvirkninger de enkelte forhold ved virksomheten gir eller kan gi, samt hvilke tiltak som er iverksatt eller planlegges iverksatt for å forhindre eller redusere negative miljøvirkninger.

8.3.2 Opplysningsplikt om etiske retningslinjer

Regjeringen går inn for at gjeldende krav i regnskapsloven om at selskapene i sin årsberetning skal opplyse om forhold som berører samfunnsansvar, utvides til også å omfatte opplysninger om

bedriftens etiske retningslinjer. Det legges opp til å sende på høring et lovforslag om innføring av et tilleggskrav for de største regnskapspliktige foretakene om at de skal opplyse om *hvilke* etiske retningslinjer eller standarder for samfunnsansvar de følger og hva selskapet har gjort i regnskapsåret for å følge opp sitt samfunnsansvar. Bedrifter som *ikke* har noen retningslinjer, skal måtte opplyse om dette.

Formålet med å innta en slik bestemmelse er å synliggjøre myndighetenes vektlegging av samfunnsansvar og øke bedriftens bevissthet og oppfølging på dette området. Det bør være et incitament til at bedriftenes samfunnsansvar blir en integrert del av den daglige driften og av bedriftenes løpende virksomhets- og risikostyring. I tillegg vil det kunne bidra til at aksjonærer, kunder og samfunnet for øvrig får bedre informasjon om bedriftenes tilnærming til spørsmål knyttet til samfunnsansvar.

En plikt til å opplyse om hvilke etiske retningslinjer eller standarder for samfunnsansvar selskapene følger og hvordan samfunnsansvaret følges opp, vil blant annet kunne føre til økt bevissthet i ledelsen om verdien av å vektlegge både økonomiske, sosiale og miljømessige forhold i deres virksomhetsstyring. Det vil også kunne føre til en gjennomgang av bedriftens retningslinjer og rutiner og til at det løpende gjøres vurderinger av mulige videre skritt for å forbedre praksis.

Siktemålet med regnskapsloven er at den skal bidra til best mulig informasjon til ulike interessenter om foretakets økonomiske stilling, risikoeksponering og resultat og andre sider ved virksomheten. Det er en tendens til at det nå etterspørres informasjon også utover finansiell informasjon. Brukere av slik informasjon er blant annet investorer og kreditorer.

Samtidig ser vi at bedrifter som opptrer på en sosial og miljømessig ansvarlig måte, kan styrke sin markedsposisjon og konkurransekraft både ute og hjemme. Bedre rapportering om bedriftenes samfunnsansvar, vil bidra til mer helhetlig informasjon om selskapets virksomhet. God rapportering vil også bidra til økt åpenhet om virksomheten og bygge opp under et godt omdømme.

Innen EU synes det generelt å være en utvikling der man ber bedriftene om å forklare hvilke retningslinjer som legges til grunn, eventuelt at man ikke følger noen, fremfor å gi detaljerte krav gjennom lovgivning.

I Danmark er det nylig innført en lovpålagt rapporteringsplikt for de 1100 største bedriftene og institusjonelle investorene. Disse blir pålagt å redegjøre for sin policy for samfunnsansvar og hvordan

den gjennomføres i praksis. Standarder, retningslinjer eller prinsipper bedriften følger skal oppgis, så vel som systemer eller prosedyrer bedriften benytter i oppfølgingen. Bedriften skal også redegjøre for hva som er oppnådd gjennom samfunnsansvarsarbeidet og hvilke forventninger den har til arbeidet fremover. Bedrifter som ikke har en egen policy på dette område skal også opplyse om dette. Redegjørelsene skal tas inn i foretakets årsberetning, som eventuelt kan henvise til informasjon i en særskilt rapport eller på bedriftens hjemmeside.

Formålet med lovbestemmelsen er «å påskynde bedrifter og investorer til å forholde seg aktivt og konstruktivt til hvordan deres kjernekompetanser matcher de globale utfordringene de står overfor». Opplysningsplikten skal motivere bedriftene til å ta stilling «til den internasjonale dagsorden». Hvordan bedriftene møter de utfordringene og mulighetene som globaliseringen medfører, er imidlertid bedriftenes egen beslutning.

Frankrike har en lov (2001) som pålegger selskapene å rapportere hvordan deres utenlandske datterselskaper etterlever ILOs kjernekonvensjoner. Børsnoterte selskaper må ellers rapportere om hvordan de skjønner miljøhensyn, sosiale hensyn og arbeidsmiljø i innenlandsk og utenlandsk drift. Sverige har pålagt statseide bedrifter å bruke rapporteringsmalen til Global Reporting Initiative (GRI).

I Storbritannia oppstilles i Companies Act (2006) krav om at årsberetningen til børsnoterte selskaper, i den grad det er nødvendig for å forstå selskapets utvikling, resultat eller stilling, skal omfatte informasjon om miljømessige forhold (inklusive bedriftens miljøpåvirkning), bedriftens ansatte og sosiale og samfunnmessige forhold. Rapporteringen skal inkludere informasjon om hvilken policy bedriften har i forhold til disse spørsmålene og hvordan den virker. Opplysningene skal gis på grunnlag av et «oppfyll eller forklar»-prinsipp.

Forslaget om utvidet opplysningsplikt ligger nært opp til det som nylig er innført i Danmark. Regjeringen antar at opplysningskrav knyttet til etiske retningslinjer vil gi opplysninger som er mer relevante enn opplysningskrav knyttet til forhold som er nødvendige for å forstå selskapets utvikling, resultat eller stilling.

Et opplysningskrav på linje med den britiske modellen synes reelt sett å innebære at mange av de mest relevante opplysningene om forhold knyttet til samfunnsansvar ikke vil bli gitt fordi de ikke er nødvendige for å forstå selskapets utvikling,

resultat eller stilling. Et opplysningskrav knyttet til etiske retningslinjer vil kunne bidra til å skape mer oppmerksomhet i bedriftene på arbeidet med samfunnsansvar generelt, mens et opplysningskrav knyttet til betydningen for utvikling, resultat eller stilling hovedsakelig gir oppfordring til å vurdere om miljømessige eller sosiale forhold kan få økonomiske konsekvenser for virksomheten. Opplysninger som er nødvendige for å forstå selskapets utvikling, resultat eller stilling må uansett gis ut fra generelle bestemmelser i regnskapsloven.

Oppfølging og evaluering

Praksis blant norske selskaper viser at det er få bedrifter som i dag følger opp lovens bestemmelser om miljørapportering. En av årsakene er at bestemmelsene i regnskapsloven ikke følges opp med tilstrekkelig veiledning. Forslaget om utvidelse av opplysningsplikten vedrørende samfunnsansvar må derfor etter Regjeringens vurdering følges opp med et styrket tilbud om veiledning og rådgivning for næringslivet. Nærings- og handelsdepartementet, Miljøverndepartementet og Utenriksdepartementet vil bidra til at tilbudene på dette området styrkes.

Det legges opp til å gjennomføre en evaluering av den faktiske utviklingen i bedriftens rapportering om samfunnsansvar og av om virkemidlene er tilstrekkelige. Evalueringen settes i gang innen fem år.

Samfunnsansvar i Norsk Anbefaling – Eierstyring og selskapsledelse

Norsk Utvalg for Eierstyring og Selskapsledelse (NUES) har utarbeidet en «Norsk Anbefaling – Eierstyring og selskapsledelse». Oslo Børs krever i dag at alle selskaper som er notert på Oslo Børs eller Oslo Axess skal redegjøre for hvordan de har innrettet seg i forhold til de enkelte punktene i anbefalingen, eller eventuelt forklare hvorfor og hvordan selskapet har innrettet seg på annen måte. Samtidig skal det gis en orientering om planene for framtidig oppfølging av anbefalingen. Oslo Børs foretar en evaluering av alle årsrapportene etter kravene i anbefalingen. Resultatet blir offentliggjort, inklusiv navn på selskaper som ikke har fulgt anbefalingen.

I den gjeldende anbefalingen som sist ble revidert i desember 2007, sies det at styret bør klarlegge selskapets verdigrunnlag og i samsvar med dette utforme etiske retningslinjer. Videre anbefales det at styret skal påse at selskapet har god intern kontroll og hensiktsmessige systemer for

risikostyring i forhold til omfanget og arten av selskapets virksomhet. Selskapets internkontroll og systemer for risikostyring bør også omfatte selskapets verdigrunnlag og etiske retningslinjer. I kommentaren til bestemmelsen anbefales det at de etiske retningslinjene bør gi anvisning om hvordan ansatte kan kommunisere forhold knyttet til ulovlig eller uetisk atferd fra selskapets side til styret.

Regjeringen vil oppfordre Norsk Utvalg for Eierstyring og Selskapsledelse til å innarbeide bestemmelser om mer utførlig rapportering om samfunnsansvar i sin «Norsk Anbefaling – Eierstyring og selskapsledelse». Hvordan Norsk Anbefaling kan utvides med hensyn til samfunnsansvar må det være opp til NUES å vurdere. Utvalget består av medlemmer fra en rekke organisasjoner som har kompetanse på området.

Regjeringen

- legger stor vekt på åpenhet og vil fremme et forslag om en utvidet opplysningsplikt om etiske retningslinjer og samfunnsansvar i Regnskapsloven som omfatter de største regnskapspliktige foretakene

8.4 Klage- og overvåkingsmekanismer

Forslag om et ombud for samfunnsansvar eller en uavhengig instans for oppfølging og rådgivning overfor norske bedrifter er reist fra ulike hold. Det hevdes at et ombud bedre vil synliggjøre dårlig utøvd samfunnsansvar.

Amnesty International – Norge har foreslått at det opprettes et informasjons- og overvåkingsorgan eller et ombud for selskapers samfunnsansvar. ForUM for utvikling og miljø mener det bør opprettes en offentlig rådgivningstjeneste for internasjonalt næringsliv og et register over norske bedrifters atferd når det gjelder menneskerettigheter og miljø. Utviklingsutvalget (NOU 2008: 14) anbefaler å vurdere å opprette et nasjonalt informasjons- og overvåkingsorgan i form av en ombudsmann for selskapers samfunnsansvar med innsynshjemmel i dokumenter som er unntatt offentligheten.

Ombudsinstittutt er opprettet på flere områder for å beskytte enkeltindivider eller gruppers interesser og rettigheter, som Sivilombudsmannen, Likestillings- og diskrimineringsombudet og Forbrukerombudet. Eksisterende ombudsordninger har en definert rolle i forhold til regelverk de skal overvåke og har visse sanksjonsmuligheter. Et ombud for samfunnsansvar ville kreve forankring i et regelverk eller relevante retningslinjer.

Dersom tanken er at et ombud for næringslivet skal ha som ansvar å beskytte enkeltpersoner og grupper i utlandet i forhold til norske bedrifters aktiviteter, vil de samme betenkeligheter som nevnt i kapittel 8.1 og 8.2, gjøre seg gjeldende i forhold til håndhevelse av norske lover eller standarder. Det vil være juridiske og økonomiske betenkeligheter knyttet til å forfølge aktuelle saker. Dersom tanken er å opprette et rådgivende organ for samfunnsansvar, vil spørsmålene i hovedsak knyttes til ressurser og organisering.

Nasjonale mekanismer

I tilfeller der bedriftene som er anklaget har hovedsete i et OECD-land og virksomheten kan sies å bryte med OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper, vil slike saker kunne bringes inn for kontaktpunktet i landet der bedriften har hovedkontor, eller for kontaktpunktet i landet der skaden skjer dersom vertslandet er tilsluttet OECDs retningslinjer. Alle norske bedrifter kan bli klaget inn for det nasjonale kontaktpunktet for OECDs retningslinjer. Retningslinjene favner bredt, og omfatter menneskerettigheter, miljøhensyn, ILOs kjernekonvensjoner, anti-korrupsjon og forbrukerinteresser. Tiltak for å styrke veilednings- og informasjonsarbeidet til det norske kontaktpunktet er omtalt i kapittel 6.1.

Det kan være aktuelt å se nærmere på kontaktpunktets organisering og arbeidsform. Frivillige organisasjoner i Norge mener at kontaktpunktet burde avholde årlige møter med ulike interessenter, rapportere årlig til Stortinget og i større grad benytte eksternt rådgivning. Det internasjonale sivilsamfunnsnettverket, OECD Watch, viser til muligheten for å opprette et uavhengig panel eller en konsultasjonsgruppe som består av ulike interessenter. I Storbritannia har man opprettet et eksternt styre mens man i Nederland har flyttet kontaktpunktet ut av departementet.

Ved å fristille kontaktpunktet med en eksternt leder og eventuelt et eget sekretariat utenfor departementet, kan man styrke uavhengigheten og legitimiteten til kontaktpunktet. Det kan gjøre det mulig å ta en mer aktiv rolle i å fremme samfunnsansvar både gjennom informasjon, dialog og uttalelser i konkrete saker. Alternativt kan det eksisterende kontaktpunktet styrkes gjennom økte ressurser og kapasitet til å arbeide med informasjon og veiledning om OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper.

Regjeringen vil vurdere ulike modeller for bedre oversikt over hvordan næringslivet følger opp sitt samfunnsansvar. I vurderingen vil man se

på ulike modeller for ytterligere å styrke det nasjonale kontaktpunktet for OECDs retningslinjer. Styrket rådgivning for samfunnsansvar, vil også være en del av vurderingen. Regjeringen vil forelegge disse spørsmålene for berørte parter i en høring før sommeren 2009.

Internasjonale mekanismer

Det er i økende grad tilfeller der bedrifter med formell eller reell tilhørighet i land som ikke er tilsluttet OECDs retningslinjer, blir anklaget for å forårsake skade uten at vertslandet der virksomheten foregår har påtalt dette. Internasjonale klagemekanismer kan utfylle nasjonale kontaktpunkt i slike tilfeller.

Når det gjelder arbeidsforhold har den internasjonale arbeidsorganisasjonen ILO en fast komité som behandler tvister. Denne komiteen, CEACR, har vært i funksjon siden 1926 og hadde behandlet 515 saker i 2007. Mens klare brudd på ILOs 184 konvensjoner behandles av konvensjonenes parts-møter og eventuelt som en sak mellom stater, har klagebehandlingen i CEACR mer en funksjon som utvikler av «soft law». ILOs 194 anbefalinger tjener også som veileder i tvistesaker. CEACR rapporterer til ILOs generalforsamling og konklusjonene begrenser seg til å gi råd rettet til den staten som er innklaget.

Det finnes ikke noen tilsvarende global ordning på miljøområdet som tar for seg klager og gir anbefalinger.

På denne bakgrunn kunne det være ønskelig å utvikle en global ordning som ville kunne gjelde alle land og bedrifters operasjoner uavhengig hvor de opererer. En slik ordning ville kunne supplere kontaktpunktfunksjonen i land som er tilsluttet OECDs Retningslinjer for flernasjonale selskaper. Ordningen burde ta utgangspunkt i allment anerkjente standarder for minst mulig miljøpåvirkning innen samme bransje.

Fra norsk side vil man drøfte med de andre nordiske land om det kan tas et initiativ for å utrede muligheten for å etablere en form for global ordning for klargjøring av fakta i tilfeller der bedrifter beskyldes for alvorlige brudd på god miljøpraksis. En slik mekanisme kan ha form av et panel sammensatt av uavhengige eksperter fra forskning og næringsliv støttet av et sekretariat med bred kunnskap om miljø og næringsliv i for eksempel FNs miljøorganisasjon, UNEP.

I sitt fornyede mandat vil FNs spesialrepresentant for næringsliv og menneskerettigheter vurdere nasjonale og internasjonale klagemekanismer for å behandle spørsmål om selskapers brudd på menneskerettigheter. Spesialrepresentanten viser til behovet for grundige vurderinger før en slik ordning eventuelt kunne innføres.

Anbefalingene fra FNs spesialrepresentant for næringsliv og menneskerettigheter vil være en del av grunnlaget for Regjeringens vurdering av hensiktsmessig organisering av det nasjonale kontaktpunktet for OECDs retningslinjer.

Boks 8.1 Prinsipper for klagemekanismer

I sin sluttrapport til Menneskerettighetsrådet (2008) anbefaler FNs spesialrepresentant for næringsliv og menneskerettigheter prinsipper som bør ligge til grunn for ikke-rettslige klagemekanismer:

- *Legitim*: ordningen må være klar, åpen og ha tilstrekkelig uavhengige styringsstrukturer for å sikre at ingen av partene i en bestemt klage kan blande seg inn i en rettferdig klagebehandling.
- *Tilgjengelig*: ordningen må gjøres kjent blant dem som måtte ønske å benytte den og må tilby tilstrekkelig hjelp til den fornærmede part, som kan stå overfor ulike barrierer når det gjelder å benytte ordningen, bl.a. språk, analfabetisme, bevissthet, økonomi, avstander eller frykt for represalier.
- *Forutsigbar*: ordningen må ha en klar og kjent saksgang med en tidsramme for hvert

trinn og være tydelig i forhold til type behandling og resultat den kan (og ikke kan) tilby og hvordan kontroll med gjennomføringen av resultatet skal skje.

- *Rettferdig*: ordningen må sikre at den fornærmede part får rimelig tilgang til informasjonskilder, nødvendig veiledning og sakkyndig ekspertise for å reise en klagesak på rettferdige og like vilkår.
- *Samsvar med rettighetene*: ordningen må sikre at utfallet og tiltakene er i samsvar med de internasjonalt anerkjente menneskerettighetsstandardene.
- *Åpen*: ordningen må gi tilstrekkelig åpenhet i forbindelse med behandlingen og utfallet for å kunne svare på aktuelle spørsmål som opptrar allmennheten.

Regjeringen

- vil vurdere ulike modeller for bedre oversikt over hvordan næringslivet følger opp sitt samfunnsansvar, ulike måter å organisere rådgivningstilbud på og hensiktsmessig organisering av det nasjonale kontaktpunktet for OECDs retningslinjer. Et forslag vil bli sendt på høring innen sommeren 2009.
- ser behovet for grundige diskusjoner og utredninger om eventuelle internasjonale klagemekanismer og vil støtte opp under initiativ på dette feltet

8.5 Avveininger

Regjeringen anser et sterkt internasjonalt rammeverk og implementering av dette som mer hensiktsmessig enn at det etableres nasjonale ordninger som vil variere fra land til land og skape usikkerhet for både bedriftene og samfunnet for øvrig. Regjeringen vil derfor arbeide for å videreutvikle internasjonale rammeverk for næringslivets virksomhet framfor å arbeide for særnorske ordninger. Samtidig vil Regjeringen arbeide for at flere land slutter seg til internasjonale konvensjoner og

implementerer disse i nasjonal lovgivning og praksis.

Innføring av særegne norske lover og bestemmelser for norske bedrifters virksomhet i utlandet ville reise en rekke prinsipielle og praktiske problemstillinger. Tilsvarende problemstillinger reises også i forhold til tanken om å la norske lover og regler få anvendelse for norske bedrifters virksomhet i utlandet. Her står man også ovenfor en rekke legale og prinsipielle forhold, som hensynet til nasjonal lovgivning. Det forhold at mange norske bedrifter er engasjert i foretak der også lokale bedrifter eller andre kan ha sterke eierinteresser, er også en viktig faktor.

På miljøområdet kan man i andre land stå ovenfor andre klimatiske og topografiske forhold som gjør at norske bestemmelser ikke uten videre kan overføres. I meldingen vises det derfor i flere sammenhenger til at man forventer at norske bedrifter sikter mot beste praksis når det gjelder sin virksomhet ute.

Regjeringen finner det mest hensiktsmessig å vurdere internasjonale klage- og overvåkingsmekanismer når det gjelder menneskerettigheter og miljø. Det nasjonale kontaktpunktet for OECDs retningslinjer ivaretar en viktig funksjon og Regjeringen vektlegger kontaktpunktets virksomhet.

9 Virkemidler for å styrke samfunnsansvar



Figur 9.1

Det er en sentral oppgave både for myndighetene, næringslivets og arbeidslivets organisasjoner og det sivile samfunn å bidra med kunnskap og veiledning om samfunnsansvar. Regjeringen vil styrke sitt arbeid på området og understreker betydningen av et nært samspill mellom ulike aktører for å bistå bedriftene i deres engasjement.

Hovedtyngden av norsk næringsliv består av små og mellomstore bedrifter. Mindre bedrifter har ofte verken ressurser eller kompetanse til å arbeide like systematisk og grundig med samfunnsansvar som større bedrifter. Virkemiddelapparatet vil bli brukt aktivt til å formidle informasjon og gi veiledning overfor små og mellomstore bedrifter. Det vil i økende grad stilles krav vedrørende samfunnsansvar i forbindelse med finansiering og andre former for tjenester.

9.1 Næringsrettede offentlige virkemidler

Utenriktjenesten

Det er i mange tilfeller naturlig at bedrifter tar kontakt med Utenriktjenesten i forbindelse med internasjonal virksomhet for å få informasjon om lokale forhold. Dette kan være særlig viktig i forbindelse med engasjement i land med stor økonomisk eller politisk risiko. Utenriksdepartementet vil kunne gi informasjon og veiledning, men vil vanligvis være varsom med å gi råd som har direkte betydning for økonomiske beslutninger.

Utenriksstasjonene har en viktig døråpnerfunksjon i forhold til stedlige myndigheter og nøk-

kelpersoner på stedet. I enkelte situasjoner vil det være naturlig å bruke politiske besøk på stedet til å støtte opp om norske økonomiske interesser og norske bedrifters initiativ knyttet til samfunnsansvar. Dette kan i mange tilfeller være avgjørende for å få innpass på markedet. Når norske myndigheter på denne måten støtter opp under norske bedrifters aktiviteter og interesser, er det med forventning om at bedriften vil oppføre seg anstendig og i samsvar med internasjonale retningslinjer for samfunnsansvar.

Ved siden av rent handelsmessige og økonomiske aspekter, vil bedriftene også kunne få informasjon om sosiale og miljømessige forhold. Utenriksstasjonene og Innovasjon Norges utekontorer kan informere om offentlige institusjoner og gjeldende regelverk i vertslandet. De kan videre veilede om etablering av kontakt med nasjonale og lokale myndigheter og mulige samarbeidspartnere på stedet.

Utenriksstasjonene vil kunne belyse aktuelle problemstillinger gjennom seminarer og konferanser for norske bedrifter som søker kunnskap om forholdene på stedet. De kan også være behjelpelige ved initiativ fra bedrifter eller bransjer for å skaffe seg bedre innsikt i sine leveransekjeder. Bedriftene kan bruke utenriksstasjonene som dialogpartner når det gjelder håndtering av utfordringer og dilemmaer.

For at relevant informasjon fra Utenriktjenesten skal bli tilgjengelig for selskaper som er interessert i etablering i eller handel med spesielle land, vil det bli etablert et *knutepunkt* i Utenriksdepartementet. Knutepunktet vil ta imot henvendelser

fra norske bedrifter og formidle kontakt med eller informasjon fra Utenriktjenesten – både fra ulike enheter i departementet og fra utenriksstasjoner. Det vil også innhente og systematisere slik informasjon på generelt grunnlag, med tanke på å tilrettelegge for at Utenriktjenesten kan gi oppdatert og formålstjenlig informasjon og veiledning til norske bedrifter. Knutepunktet vil arbeide aktivt for økt kunnskap om samfunnsansvar i norske bedrifter som engasjerer seg internasjonalt, og for dialog mellom bedrifter og andre interessegrupper.

Regjeringen

- vil styrke informasjons- og veiledningsarbeidet om samfunnsansvar
- vil etablere et knutepunkt i Utenriksdepartementet for henvendelse fra bedrifter om samfunnsansvar
- vil be utenriktjenesten utarbeide landnotater tilpasset næringslivets behov på områder som berører samfunnsansvar og relevante for forhold i de enkelte land
- vil tilrettelegge møteplasser for å drøfte konkrete problemstillinger og dilemmaer bedriftene møter i internasjonal virksomhet
- vil bruke norske utenriksstasjoner aktivt for å øke norsk næringslivs bevissthet og kunnskap om de utfordringer og muligheter næringsvirksomhet i utviklingsland representerer

Nærings- og handelsdepartementet og Innovasjon Norge

Innovasjon Norge har til formål å bidra til bedrifts- og samfunnsøkonomisk lønnsom næringsutvikling i hele landet. Selskapet har som forvalter av offentlige ressurser et spesielt ansvar for å bidra til en bærekraftig næringsutvikling som er i fellesskapets interesse. Selskapet tilbyr et bredt spekter av tjenester rettet mot innovasjon, internasjonalisering og omdømmebygging. Innovasjon Norge har lenge arbeidet med blant annet likestilling, bærekraftig omstilling i lokalsamfunn, utvikling av miljøteknologi, reiseliv og miljø/geoturisme og utvikling av småskala matproduksjon.

Innovasjon Norge har kontorer i alle landets fylker og har utekontorer i over 30 land. Utekontorene samarbeider tett med utenriksstasjonene og der det ligger til rette for dette er de samlokalisert med ambassade eller generalkonsulat.

Små- og mellomstore bedrifter utgjør hovedmålgruppen for Innovasjon Norge. Gjennom rådgivning, nettverksbygging og finansiering har Innovasjon Norge en viktig rolle å spille når det gjelder

Boks 9.1 Kunderettede tiltak i Innovasjon Norges handlingsplan

- Alle kunder som ønsker å få tilgang til Innovasjon Norges finansieringsmidler vil bli systematisk utfordret på deres holdninger til samfunnsansvar
- Innovasjon Norges nettsider vil bli brukt som en kanal for å gi informasjon til bedrifter og interessenter om hva som gjøres på området samfunnsansvar, med tips til hva bedriftene selv kan engasjere seg i og hvor de kan finne mer informasjon
- I 2009 skal samfunnsansvar være en obligatorisk del av alle kompetansetjenestene som Innovasjon Norge leverer
- Det vil bli utarbeidet et interaktivt verktøy i dilemmatrening med basis i et Statoil-Hydro-verktøy, som kan tilbys små og mellomstore bedrifter
- Det vil bli avholdt seminarer for bedriftene med emner som samfunnsansvar og korrupsjon

å løfte arbeidet med samfunnsansvar ut til bredden av norsk næringsliv. Innovasjon Norge skal stimulere små og mellomstore bedrifter til å integrere samfunnsansvar som et strategisk verktøy i sin virksomhet.

Nærings- og handelsdepartementet vil, i samarbeid med andre aktører, iverksette en satsing for å styrke arbeidet med samfunnsansvar i små og mellomstore bedrifter. Innovasjon Norge vil få en særskilt rolle i gjennomføring av satsingen. Innovasjon Norge kan med fordel samarbeide med næringsorganisasjoner og andre relevante samarbeidspartnere regionalt for å nå fram til deres medlemsbedrifter.

Innovasjon Norge har iverksatt flere tiltak rettet mot samfunnsansvar og anti-korrupsjon. Selskapet har utviklet retningslinjer for den nasjonale og internasjonale rådgivningen, hvor samfunnsansvar inngår som et viktig element. Det er også utviklet en egen modul om samfunnsansvar som inngår i selskapets kompetansetjenester. Internt brukes dilemmatrening for å heve kunnskapsnivået innenfor korrupsjonsområdet. Innovasjon Norge vil foreta sin bærekraftsrapportering i henhold til standarden til Global Reporting Initiative (GRI) og er for øvrig sertifisert som Miljøfyrtårn.

Regjeringen

- vil igangsette en satsing for å styrke samfunnsansvar i små og mellomstore bedrifter. Ansvaret legges til Nærings- og handelsdepartementet i samråd med relevante aktører
- vil opprette et nettbasert informasjons- og kompetansekart i form av et nettverk av kilder for relevant informasjon om samfunnsansvar som er utarbeidet av myndigheter og organisasjoner. Ansvaret legges til Nærings- og handelsdepartementet
- vil styrke utenriksstasjonenes og Innovasjon Norges utekontorers arbeid med informasjon, veiledning og dilemmatrening
- legger til grunn at virkemiddelapparatet gjør vurderinger av bedriftenes samfunnsansvar i forbindelse med rådgivning og finansiell støtte

Garantiinstituttet for eksportkreditt (GIEK) og Eksportfinans ASA

GIEK er en statlig forvaltningsbedrift som tilbyr langsiktige garantier for eksportkreditter tilpasset norske eksportbedrifters behov for risikodekning. GIEKs kunder eksporterer kapitalvarer til land over hele verden. Størstedelen av porteføljen er knyttet til maritim sektor og olje/gass. Eksportfinans administrerer ordningen med fastrentelån (CIRR-lån) til utenlandske kjøpere av norske kapitalvarer, den såkalte 108-ordningen.

Sammen utgjør garantiene fra GIEK, og 108-ordningen som Eksportfinans forvalter, det norske tilbudet av offentlig støttet eksportfinansiering. Dette reguleres av OECDs «Arrangement on Officially Supported Export Credits».

Samfunnsansvar blir et stadig viktigere tema i GIEK og Eksportfinans. Mange av deres engasjementer gjelder eksport til, eller investeringer i land som praktiserer andre sosiale og miljømessige standarder enn Norge. I OECD har man de siste årene lagt stadig større vekt på å komme til enighet om felles retningslinjer når det gjelder anti-korrupsjon og miljø. Fra norsk side har man deltatt aktivt i dette arbeidet. GIEK og Eksportfinans samarbeider tett i den norske implementeringen av OECD-retningslinjene for eksportkreditter, og går i tillegg noe lenger enn OECDs minimumskrav ved at de også vurderer skipsfartssaker og mindre saker.

OECDs miljøretningslinjer er utvidet, i den forstand at de i tillegg til virkninger på naturmiljøet, også refererer til flytting av mennesker og virkninger for utsatte eller etniske grupper og kulturell arv. I 2007 ble retningslinjene utvidet ved at arbeidsvilkår ble inkludert gjennom avtalens refe-

ranse til The International Finance Corporations (IFC) Performance Standards nr. 2 (Labour and Working Conditions), som igjen referer til ILO-konvensjonene. Generelt refererer OECDs miljøretningslinjer til internasjonale standarder vedrørende miljø og samfunnsansvar, som World Bank Safe Guard Policies, og IFCs Performance Standards.

De reviderte miljøretningslinjene av 2007 har så langt vist at implementering av et bredere samfunnsansvar, og da spesielt ILO-konvensjonene, er utfordrende i praksis. Gjennomføringen vil måtte være gjenstand for prøving og feiling og vil bli diskutert i lys av eksportkreditbyråenes erfaringer. Retningslinjene skal gjennom ny revisjon i 2010.

Det er fremdeles uklart hvordan de ulike eksportkreditbyråene forholder seg til standarder om arbeidsvilkår, og møtene i OECD avslører svært ulik forståelse og implementering. Hvordan de nye kravene best kan implementeres i praksis vil være gjenstand for diskusjon framover.

Gjennom OECD arbeides det også med å involvere eksportkreditinstitusjonene i land som ikke er medlemmer av OECD som Kina, India, Brasil og Sør-Afrika, i arbeidet med samfunnsansvar. Slik ønsker man å øke bevisstheten om og forståelsen av OECDs miljøretningslinjer.

GIEK er i dialog med sine nordiske kolleger om hvordan man kan bringe sitt arbeid med samfunnsansvar videre, herunder om det vil være hensiktsmessig å slutte seg til FN's Global Compact.

Regjeringen er opptatt av at konkurransen mellom landene skal være basert på like vilkår. Dette er hovedgrunnlaget for de internasjonale avtalene om eksportfinansiering. Det er ønskelig at alle eksportkreditbyråer implementerer de samme retningslinjene og har så like prosedyrer og forståelse av regelverket som mulig.

Regjeringen er også opptatt av at retningslinjer skal være realiserbare i praksis, slik at handlinger reflekterer policy. OECD er det viktigste forumet for institusjoner som GIEK og Eksportfinans når det gjelder å utvikle felles og realistiske kjøregler. Regjeringen legger stor vekt på dette arbeidet i OECD og vil at Norge skal være en pådriver i å forsterke eksportkreditinstitusjonenes innsats for samfunnsansvar.

Regjeringen

- vil at Norge skal være en pådriver i OECDs eksportkreditgrupper når det gjelder arbeidet med implementeringen av konkrete retningslinjer for ivaretagelse av arbeidsvilkår

- vil be Eksportfinans, som forvalter av 108-ordningen, og GIEK om å utarbeide egen policy for samfunnsansvar som skal prøves ut i praksis i løpet av 2009

Norad

Norad forvalter ulike støtteordninger for næringslivet som skal fremme norske bedrifters aktiviteter i utviklingsland. Disse er basert på prinsippet om at norsk næringsliv i utviklingsland bidrar til å fremme økonomisk og sosial utvikling gjennom teknologioverføring, kunnskapsheving, sysselsetting, og markedsutvikling og tilgang til internasjonale markeder. For å oppnå ønskede resultater, legges det vekt på at bedriftene skal opptre på en ansvarlig måte. Blant annet framgår det av retningslinjene for støtteordningene at:

- ILOs kjernekonvensjoner skal legges til grunn
- tiltakene skal være i samsvar med internasjonale miljøforpliktelser og nasjonale miljøprioriteringer
- avdekking av korrupsjon eller forsøk på korrupsjon i et prosjekt finansiert under disse tilskuddsordningene medfører umiddelbar stans i utbetaling og/eller krav om tilbakebetaling av norske tilskuddsmidler

Innenfor Norads næringslivsordninger finnes det spesielle støtteordninger for sosiale tiltak og HIV/AIDS-rettede tiltak, og flere norske bedrifter har etablert HIV/AIDS-programmer med slik støtte. Norad gir i tillegg støtte til private bedrifter som etablerer handelsrelasjoner med og import fra utviklingsland.

Norad forvalter tilskuddsordninger som rettes mot å styrke det sivile samfunn. Norads retningslinjer for tilskudd til sivilsamfunnet har bestemmelser som omfatter samfunnsansvar. Det gjelder særlig forhold knyttet til det eksterne miljøet og til menneskerettigheter, herunder arbeidstakerrettigheter, barns rettigheter, funksjonshemmedes rettigheter, urfolks og minoriteters rettigheter. I dialogen med organisasjonene vektlegges i større grad effektiv bistand, resultater og korrupsjonsbekjempelse.

Regjeringen

- vil ha et spesielt fokus på samfunnsansvar i forbindelse med forretningsaktiviteter i utviklingsland som støttes gjennom Norads ordninger for næringslivet

- vil stille miljøkrav til leverandører i forbindelse med anbud for prosjekter som finansieres med bistandsmidler
- vil bruke respekt for arbeidstakerrettigheter, særlig ILOs åtte kjernekonvensjoner, som et kriterium for bruken av norske bistandsmidler
- vil søke å integrere samfunnsansvar som tverrgående tema i forvaltningen av bistandsmidler

Norfund – Statens investeringsfond for næringsvirksomhet i utviklingsland

Norfunds formål er å bidra til å etablere levedyktig, lønnsom næringsvirksomhet som ellers ikke ville bli igangsatt som følge av høy risiko. Et velfungerende næringsliv og tilgang til risikokapital er viktige forutsetninger for at utviklingsland skal oppnå økonomisk vekst og kan utnytte sine fortrinn og bli bedre integrert i verdensøkonomien. Norfund oppnår dette ved å investere egenkapital og annen risikokapital, samt yte lån og stille garantier til utvikling av bærekraftig næringsvirksomhet i utviklingsland.

Norfund er et særlovsselskap eid av staten ved Utenriksdepartementet, og virksomheten utøves i samsvar med grunnleggende prinsipper for norsk utviklingspolitikk. Norfund tilføres kapital over bistandsbudsjettet og er det viktigste nasjonale virkemiddelet for å skape økonomisk vekst i utviklingsland gjennom verdiskaping.

Investeringene skjer dels direkte i lokale bedrifter sammen med industrielle partnere og dels gjennom investeringsfond og finansinstitusjoner som er etablert i de enkelte land hvor investeringene skjer. Norfund bidrar til å senke terskelen for norske bedrifter som vurderer investeringer i utviklingsland. Porteføljen, som strekker seg fra mikrofinans til investeringer i fornybar energi, lokale banker og fiskeoppdrettsanlegg, viser at det er mulig å gjøre lønnsomme investeringer i utfordrende markeder. Norfund prioriterer investeringer i minst utviklede land (MUL), spesielt i Afrika, og styrker det offentlig-private samarbeidet om investeringer i ren energi. Den største enkeltinvesteringen er et samarbeid med Statkraft om energiselskapet SN Power.

God eierstyring og nulltoleranse for korrupsjon er sentralt for Norfunds investeringer. Dette er nødvendig da størstedelen av Norfunds virksomhet skjer i land som sliter med korrupsjon og ulovlig kapitalflukt, utilstrekkelige regelverk og institusjoner, svakt utviklede og monopoliserte markeder, dårlig infrastruktur, og uforutsigbar regulering. Det kan også være politisk uro og fare for ekstreme situasjoner som borgerkrig og

ekspropriering. Dette stiller høye krav til bevisstgjøring av lokale bedriftsledere, fondsforvaltere, partnere og medinvestorer på hva som er akseptabel forretningspraksis, samt fokus på miljø og sosiale forhold, kvaliteten på kontrakter og rapporteringsrutiner.

Styreposisjoner gir Norfund mulighet til å sikre at arbeidet med miljøstandarder og sosiale forhold utvikles positivt i bedriftene.

På samme måte som sine søsterorganisasjoner gjør Norfund investeringer på ulike måter. Norfund investerer både i fond og enkeltbedrifter i tillegg til bankvirksomhet. Mulighetene for å ha kontroll med HMS-forhold og bidra aktivt med forbedring er ulike for de forskjellige virksomhetsområdene. Ved direkte investeringer er Norfunds ansvar og påvirkning størst. Norfunds eierskap i fond varierer fra en eierandel på kun to til tre prosent av den totale kapitalen til eierskap i fondsforvaltningsselskapene og hovedinvestor i fondene. Mikrofinans er et eksempel på en investering hvor det er vanskelig for Norfund å sikre at standardene følges helt ned til sluttbruker.

Norfund kan for øvrig investere i bedrifter som ikke tilfredsstillende de aller strengeste miljømessige og sosiale kravene fordi det ligger betydelig utviklingseffekt i å løfte bedrifter som har et akseptabelt utgangspunkt opp til internasjonal standard. Dette gjelder også forhold knyttet til eierstyring og virksomhetsledelse. I slike tilfeller blir et forbedringsprogram en sentral del av kontrakten mellom bedriften og Norfund, og dermed en av utviklingseffektene av investeringen.

Regjeringen

- vil at Norfund skal investere i lønnsomme bedrifter som samtidig fremmer utviklingsmål samt miljømessige og sosiale hensyn
- vil at Norfund aktivt bruker sin innflytelse gjennom styreverv og i investeringsposisjoner til å bedre arbeidsmiljø og samfunnsansvar i prosjektene fondet investerer i
- vil at Norfund skal gå i spissen og trekke med seg flere private investorer, for å reise kapital for økonomisk utvikling og sysselsetting i fattige land
- vil at fornybar energi skal være en bærebjelke i Norfunds portefølje

9.2 Nærings- og arbeidslivets organisasjoner

Nærings- og arbeidslivets organisasjoner har engasjert seg på ulike områder når det gjelder nasjonalt og internasjonalt arbeid med samfunnsansvar. De har vært pådrivere i utviklingen av retningslinjer og prinsipper for samfunnsansvar og deltar aktivt i internasjonale fora. Organisasjonene arbeider for å styrke uavhengige organisasjoner i nærings- og arbeidslivet i samarbeidsland. De har en sentral rolle i informasjons- og veiledningsarbeid om samfunnsansvar.

Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO)

NHOs arbeid med bedrifters samfunnsansvar har bakgrunn i en lang tradisjon for samarbeid med fagforeninger, innsats for bedre arbeidsmiljø og for at bedriftene skal ta ansvar for det ytre miljø. Når det gjelder ytre miljø, har NHO vært aktivt med å fremme ikke-finansiell rapportering og miljøstandarder. NHO var tidlig ute på arbeidsgiversiden med å synliggjøre hvordan bedrifter kan ta ansvar for menneskerettigheter, og har vært en pådriver i norsk sammenheng for medlemsbedriftenes arbeid med samfunnsansvar og anti-korrupsjon.

NHO deltar i internasjonale fora når det gjelder samfunnsansvar gjennom blant annet medlemskap og engasjement i UN Global Compact, World Business Council for Sustainable Development, International Organisation of Employers, BUSINESS-EUROPE og ekspertgrupper i Europakommisjonen.

NHOs sekretariat for næringsutvikling i sør har i flere år drevet prosjektarbeid i utvalgte utviklingsland for å styrke privat sektor. Finansiert av Norad drives det for eksempel et bredt anlagt næringslivsprogram i Uganda, ledet av NHO og den ugandiske arbeidsgiverforeningen, der flere bedrifter samarbeider med ugandiske partnere om blant annet bedriftsutvikling og bedring av arbeidsforhold.

NHOs rådgivende utvalg for etikk og samfunnsansvar består av tillitsvalgte og eksterne resurspersoner og gir råd til NHOs administrasjon og arbeidsutvalg. NHO har dessuten et nettverk for de ansvarlige for samfunnsansvar i medlemsbedriftene, NHOs forum for CSR og bærekraft, som møtes to ganger årlig for informasjons- og erfaringsutveksling. I tillegg har NHO over lang tid utviklet veiledere og publikasjoner om samfunnsansvar som har bidratt til å øke ambisjonene i næringslivet når det gjelder samfunnsansvar.

Boks 9.2 World Business Council for Sustainable Development

World Business Council for Sustainable Development (WBCSD) er et internasjonalt bedriftsnettverk som arbeider for bærekraftig utvikling. WBCSD består av omtrent 200 bedrifter og møtes en gang årlig på konsernsjefnivå og to ganger i året på ekspertnivå. I tillegg er det løpende aktivitet i fokusområdene energi og klima, utvikling, bedriftens rolle og økosystemer, samt i ulike sektorprosjekter. WBCSD har også et regionalt nettverk av «Business Councils» i mer enn 50 land, der NHO deltar som norsk partnerorganisasjon. Norske bedrifter og bedriftsledere har vært aktive i nettverket. Norske medlemmer er Det norske Veritas, Grieg International, Leif Höegh & Co, Norsk Hydro, Norske Skog, Statkraft, StatoilHydro og Storebrand.

Landsorganisasjonen (LO)

For fagbevegelsen står demokrati og medvirkning sentralt i arbeidet med samfunnsansvar. Fagbevegelsen mener det er en forutsetning at arbeidstakerne, gjennom sine organisasjoner på HMS-området, bedriftsutvalgene, fagforeningene og representantene i bedriftsstyrene, er aktivt med på å utforme politikk og strategier for samfunnsansvar i den enkelte virksomhet. Innholdet i systemer og retningslinjer for bedriftens arbeid med samfunnsansvar må utvikles i samarbeid med ansatte og tillitsvalgte.

LO har gjennom sine samarbeidsprosjekter bidratt til å bygge opp sterkere fagorganisasjoner i utviklingsland. I tillegg har fagforeningsklubber i enkelte bedrifter hatt partnerskap med sine kolleger i en rekke land, blant annet for å bekjempe barnearbeid.

LO vil bistå forbundene ved å lage et sett med «hjelpemidler» slik at tillitsvalgte og styremedlemmer kan bidra til at OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper blir del av selskapets verdigrunnlag og at de gjøres kjent gjennom Europeiske Samarbeidsutvalg eller blir del av verdensomfattende faglige ordninger.

Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon (HSH)

HSH har i mange år prioritert tiltak for å fremme samfunnsansvar som en operativ del av medlemmenes virksomhet. Importørens krav til vareprodusentenes produksjonsforhold og miljøkrav har stått sentralt. Derfor var HSH blant stifterne av Initiativ for Etisk Handel. HSH har også utviklet en praktisk veileder i verdispørsmål og organisasjonsutvikling myntet på hele tjenesteytende sektor.

HSH arbeider for å bidra til bærekraftig produksjon og forbruk og har gjennom mange år deltatt i arbeidet med å utvikle verktøy for næringslivet på miljøområdet. Etablering av kompetanseprogram, svanemerking og miljøfyrtåsertifisering er eksempler på dette. HSH har også utviklet en nettbasert klimaveileder for næringslivet.

Etter anmodning fra medlemmer bistår HSH sine medlemsbedrifters leverandører med å oppfylle de grunnleggende ILO-konvensjonene og viktige miljøkrav. Dette gjøres i samarbeid med arbeidsgivere og produsenter og ofte i samarbeid med LO. Dette bidrar til å tydeliggjøre norske bedrifters og forbrukeres krav til produksjonsforhold og produkter.

HSH har inngått en femårig avtale med Norad for å bidra til økt import fra fattige land til Norge. Ett av tiltakene er trening av produsenter og eksportører i utviklingsland for å forberede dem for det skandinaviske markedet med samfunnsansvar og miljø som sentrale elementer.

Norges Rederiforbund

Norges Rederiforbund er en nærings- og arbeidsgiverorganisasjon for internasjonal skipsfarts- og offshorevirksomhet. Forbundet arbeider aktivt for å sikre sjøfolk gode arbeids- og sosiale vilkår og har pr. i dag inngått tariffavtaler med fagforeninger for sjøfolk fra tolv forskjellige nasjoner.

Norges Rederiforbund er pådriver for strenge miljøstandarder og har vedtatt en miljøpolicy med en nullvisjon for miljøskadelig utslipp til sjø og luft. Næringen bidrar aktivt for å finne gode og kostnadseffektive løsninger innenfor samarbeidet i FNs Internasjonale Maritime Organisasjon (IMO) i nært samarbeid med norske myndigheter og rederinæringens egne organisasjoner. Det er etablert et system med flaggstats- og havnestatskontroll for å påse at IMO-kravene faktisk blir etterfulgt.

Norges Rederiforbundet har rekruttering og utdanning av sjøfolk som et viktig satsingsområde. Ved siden av rekrutteringskampanjer i Norge har



Figur 9.2 Unge gutter og menn jobber som skipsopphuggere på en strand i Bangladesh.

Foto: Corbis/Scanpix.

forbundet i dag opplæringsprosjekter i samarbeid med lokale utdanningsinstitusjoner på Filippinene, i Kina, Russland, Brasil og Vietnam. Forbundet er også i gang med å vurdere oppbygging av et kompetansesenter i Vest-Afrika.

Forbundet har intensivert arbeidet med å informere og bevisstgjøre medlemmene om samfunnsansvar. Rederiforbundet har blant annet i samarbeid med Det Norske Veritas utgitt en veileder som konkretiserer samfunnsansvar i rederinæringen. Forbundet har også utarbeidet en veiledning om

anti-korrupsjonstiltak for sine medlemmer med generelle råd, eksempler på anbefalte retningslinjer og en etikktest.

Regjeringen

- oppfordrer nærings- og arbeidslivets organisasjoner til å bistå bedriftene med kompetanseheving og dilemmatrening
- ser positivt på bransjemessig erfaringsdeling og utvikling av veiledning om samfunnsansvar
- vil samarbeide med næringslivets og arbeidslivets parter om informasjon og erfaringsdeling

Boks 9.3 CSR Europe

CSR Europe er det ledende nettverket for samfunnsansvar i Europa, med om lag 80 flernasjonale selskap og 25 National Partner Organisations (NPO) som medlemmer. CSR Europe har som mål å knytte selskapene nærmere sammen for å dele løsninger når det gjelder samfunnsansvar; etablere nye prosjekter mellom selskapene og deres interessegrupper samt sette en agenda for bærekraft og et konkurransedyktig Europa. Green Business Network Norway er den norske partneren i NPO nettverket.

9.3 Frivillige organisasjoner

De frivillige organisasjonene spiller en sentral rolle i å fremme samfunnsansvarlig opptreden i næringslivet. De er pådrivere og overvåkere innenfor ulike spørsmål og sektorer. De er engasjert i å hindre at menneskerettigheter blir brutt i selskapers arbeid og produksjon, arbeider for å ivareta miljøhensyn og for bedret naturressursforvaltning og er aktive for å hindre og avdekke korrupsjon. De er ofte viktige samarbeidspartnere for bedrifter i prosjektarbeid og opplæring i utviklingsland.

De frivillige organisasjonene driver informasjonsarbeid omkring rettigheter overfor arbeidstakere, arbeidsgivere og lokalbefolkning. De påvirker og samarbeider med lokale og sentrale myndigheter vedrørende bedring eller etablering av adekvate lov- og rammeverk. I tillegg kan de frivillige organisasjonene tilby tjenester som andre aktører ikke ivaretar.

Frivillige organisasjoner er viktige talerør for å sikre at lokale interessenters behov og synspunkter blir formidlet til beslutningstakere nasjonalt og internasjonalt. Media spiller også en viktig rolle for å spre oppmerksomhet om saker de frivillige organisasjonene setter søkelyset på.

ForUM for utvikling og miljø er et nettverk av mer enn femti frivillige organisasjoner. ForUMs temagruppe for bedrifters samfunnsansvar har som mål å støtte og fremme nasjonale og globale, forpliktende avtaler for bedrifters samfunnsansvar og etisk kapitalforvaltning. ForUM har blant annet gitt anbefalinger når det gjelder investeringer og offentlig eierskap i artikkelsamlingen «Næringslivets samfunnsansvar – hvilken rolle kan og bør norske myndigheter spille?».

Amnesty International – Norge arbeider for å bidra til at næringslivet ivaretar sitt samfunnsansvar med hovedvekt på menneskerettigheter. Organisasjonen arbeider opp mot internasjonale og overnasjonale organer, nasjonale myndigheter og organisasjoner, og direkte opp mot bedrifter. Amnesty anvender også ulike virkemidler for å ansvarliggjøre og påvirke myndigheter og næringslivet. Disse spenner fra aksjoner og lobbyvirksomhet til dialog og samarbeid.

Kirkens Nødhjelp er medstifter og styremedlem i Fairtrade Max Havelaar, Initiativ for Etisk Handel og Publish What You Pay Norge (PWYP). Organisasjonen legger vekt på selskapers selvstendige plikt til å respektere og aktivt fremme menneskerettigheter og bærekraftig utvikling slik det er uttrykt i internasjonale konvensjoner. Organisasjonen mener videre at kunnskap om og kjennskap til faktiske forhold og rettigheter, samt vilje til å bruke denne er en viktig forutsetning for ansvarlig næringsvirksomhet.

Transparency International – Norge (TI) er pådriveren i arbeidet mot korrupsjon. TI oppfordrer myndighetene til å iverksette effektiv lovgivning og politikk mot korrupsjon, øke bevisstheten om korrupsjon og styrke åpenheten i internasjonale forretningstransaksjoner. TI samarbeider med søsterorganisasjoner i flere afrikanske land om prosjekter rettet inn mot åpenhet, anti-korrupsjon og etisk forretningsdrift. «Business Principles for

Combating Bribery» er et verktøy utviklet av TI i samarbeid med privat sektor internasjonalt, som sikter på å forebygge bestikkelser i næringslivet. TI har også laget en brukerveiledning for hvordan OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper kan brukes i kampen mot korrupsjon.

Publish What You Pay – Norge (PWYP Norge) er det norske kapittelet av en internasjonal sivilsamfunnskoalisjon som organiserer og mobiliserer rundt 400 organisasjoner fra omlag 70 land i arbeidet for åpenhet, ansvarlighet og obligatorisk publisering av betalinger, mottak og allokeringer av inntekter fra olje, gass og gruvedrift.

Framtiden i våre hender arbeider for miljøansvar, rettferdig global fordeling og et etisk næringsliv. De utgir Norwatch, et journalistisk organ som overvåker norsk næringsvirksomhet i fattige land.

WWF Norge (World Wide Fund for Nature) samarbeider med en rekke næringer, bedrifter og myndigheter for å identifisere utfordringer og foreslå løsninger til hvordan naturressursforvaltning, produksjon, teknologi og handel kan bidra til mer rettferdig vekst med et mindre økologisk fotavtrykk. WWF har kampanjer mot ulovlig fiske og overfiske og samarbeid med bedrifter og myndigheter om innovasjon og utvikling av bærekraftige markeder og produkter som demonstrerer at dette er mulig. WWF fremmer sertifiseringsordningene Marine Stewardship Council og Forest Stewardship Council.

Regjeringen

- understreker betydningen de frivillige organisasjonene har som pådrivere og overvåkere når det gjelder samfunnsansvar, både i internasjonale prosesser og overfor bedrifter og myndigheter
- ser de frivillige organisasjonene som viktige samarbeidspartnere både i nasjonale og internasjonale prosesser og når det gjelder prosjektarbeid

9.4 Forskning og utdanning

Både næringslivet, myndighetene og opinionen har behov for kunnskap og empirisk informasjon om samfunnsansvar. Styrking av kunnskapsgrunnlaget på dette området må skje blant annet gjennom forskning og integrering av fagfeltet i høyere utdanning og etter- og videreutdanning.

9.4.1 Behovet for forskning

Forskning er en viktig kilde til objektiv og legitim kunnskap om innvirkningen av samfunnsansvar. Det er behov for forskning knyttet til metoder for måling av samfunnsmessige virkninger av bedriftenes virksomhet og metoder for ivaretagelse av samfunnsansvar. Forskning kan også belyse virkemidler for å stimulere næringslivet til å ta et mer aktivt samfunnsansvar.

En rapport fra en arbeidsgruppe i regi av Norges forskningsråd i 2003 resulterte i en egen satsing om bedrifters samfunnsansvar i Forskningsrådet for perioden 2006 – 2008. Satsingen har hatt en finansiell ramme på 7,5 mill. NOK for hele perioden og det er bevilget midler til tre prosjekter. Vurderingene og anbefalingene fra arbeidsgruppen er fortsatt relevante og bør være viktige premisser for den videre norske forskningen på området.

Arbeidsgruppen anbefalte etablering av et forskningsprogram konsentrert om bedriftenes rolle i sårbare samfunn hvor påvirkningsmulighetene er store og utøvelse av samfunnsansvar er mest påkrevet og utfordrende. Gruppen anbefalte fem prioriterte områder:

- Bedriftenes samfunnsansvar og kampen mot fattigdom
- Demokratiutvikling og godt styresett – bedriftenes ansvar og legitime handlingsrom
- Mekanismer for innsyn, offentliggjøring og ansvarliggjøring
- Etisk kapitalforvaltning
- Norske myndigheters rolle: politikkkutforming og institusjonelle virkemidler

I tillegg til disse områdene, er forskning knyttet til næringslivets og enkeltbedrifters bidrag til å løse klimautfordringene blitt et hovedelement i diskusjonen om bedrifters samfunnsansvar. Regjeringen mener disse områdene fortsatt er sentrale innenfor forskningsfeltet. Nært knyttet til flere av disse temaene, er behovet for kunnskap om bedrifters ansvar og opptreden i konfliktområder og områder med særskilte utfordringer knyttet til menneskerettigheter og dårlig styresett. Rettsvitenskaplig forskning kan videre utdype temaer som rekkevidden av «medvirkning» til brudd på internasjonal humanitær rett og menneskerettigheter.

Næringslivets samfunnsansvar er både nasjonalt og internasjonalt et relativt lite forskningsfelt og det forligger derfor begrenset med forskningsbasert kunnskap. Mye av den empiriske kunnskapen på feltet finnes i dag i bedrifter og konsultantselskaper. Forskningen er ofte initiert og finansiert av ulike interessentgrupper (bedrifter, andre kom-

mersielle aktører, departementer og deres forvaltningsorganer samt frivillige organisasjoner).

For norske bedrifter og myndigheter er det viktig at det finnes dyktige norske forskningsmiljøer på dette området. Særegenheter ved det norske samfunn og ved norske bedrifter gjør at funn i internasjonal forskning ikke alltid kan anvendes direkte på norske forhold. Forskning om norske bedrifters atferd og erfaringer kan også være av interesse internasjonalt, både fordi norske bedrifter til dels har bakgrunn i en annen sosial tradisjon enn en del av sine konkurrenter og samarbeidspartnere ute, og fordi flere norske bedrifter har kommet relativt langt på dette området.

Regjeringen er positiv til at forskningsmiljøer i økende grad viser interesse for forskning knyttet til næringslivets samfunnsansvar. Samtidig er det viktig å utvikle miljøer med en tilstrekkelig aktivitet, både når det gjelder faglig bredde og dybde. Slik kan man bedre forvalte og videreutvikle kunnskapsbasen. Det er i denne sammenheng viktig at norske forskningsmiljøer deltar i internasjonale forskningsnettverk og henter finansiering til sin forskning også fra internasjonale kilder, som EUs 7. rammeprogram.

9.4.2 Samfunnsansvar innenfor utdanning

Integrering av samfunnsansvarsperspektivet i næringsrelaterte høyere utdanninger er en viktig forutsetning for å skape økt kunnskap om dette emnet hos framtidens ledere og de ansvarlige for gjennomføringen av bedriftenes arbeid med samfunnsansvar. Det er viktig at utdanningsinstitusjonene utvikler tilbud om etter- og videreutdanning der samfunnsansvar er et integrert tema. Dette bør også være sentralt i utdanningstilbud innenfor ledelse og lederutvikling.

Regjeringen ser det som viktig at utdanningsinstitusjonene utvikler sine utdanningstilbud på området i samarbeid med næringslivet. Dette kan sikre at tilbudet møter næringslivets reelle kompetansebehov og gir mulighet for å trekke på enkeltbedrifters erfaringer i undervisningen. Det er en styrke for institusjonenes undervisning at de også driver egen forskning på området og deltar i nasjonale og internasjonale forsknings- og kunnskapsnettverk.

Flere universiteter og høyskoler har i dag moduler med samfunnsansvar i bachelor- og mastergradsprogrammer innenfor økonomi- og teknologifag og andre næringsrelaterte fag. Regjeringen vil oppfordre til at alle relevante utdanningsinstitusjoner får temaet inn i sine studieplaner.

Regjeringen

- oppfordrer Norges forskningsråd til å videreføre og styrke sitt program for finansiering av forskning knyttet til bedrifters samfunnsansvar
- oppmuntret norske forskningsmiljøer til å knytte seg til internasjonale nettverk på samfunnsansvarområdet og søke finansiering fra internasjonale kilder
- oppfordrer norske undervisningsinstitusjoner til å inkludere samfunnsansvar i relevante undervisningstilbud

9.5 Dialog og erfaringsutveksling

Næringslivet, myndigheter og frivillige organisasjoner har ulike roller, men et tydelig interessefellesskap når det gjelder ivaretagelse av samfunnsansvar. Gjennom dialog- og erfaringsutveksling kan ulike aktører dele kunnskap, erfaringer og forbedre praksis på området. Det er behov for refleksjon og diskusjon omkring utfordringer og dilemmaer bedrifter, myndigheter og frivillige organisasjoner møter i internasjonal virksomhet.

Norge deltar aktivt i en rekke såkalte multiinteressent initiativer for samfunnsansvar og åpenhet. Erfaringer knyttet til hva som fungerer og organisering av ulike initiativer kan være nyttige

for å styrke pågående prosesser og for å utvikle nye. Dette gjelder deltagelse og støtte til både FNs Global Compact, Voluntary Principles for Security and Human Rights, prosessen i FN om næringsliv og menneskerettigheter og Extractives Industries Transparency Initiative (EITI). Regjeringen vil bygge på erfaringer i de ulike initiativene i vurderingen av andre partnerskapsmodeller som angår samfunnsansvar og åpenhet i ulike bransjer. Dette vil være et tema i Kompakt og andre fora der myndighetene deltar.

Kompakt – konsultasjonsorgan for næringslivets samfunnsansvar

Kompakt ble opprettet allerede i 1998 som Regjeringens konsultasjonsorgan for menneskerettigheter og norsk økonomisk engasjement i utlandet. I 2006 ble mandatet endret til å omfatte flere sider av næringslivets samfunnsansvar. Gjennom den tidlige etableringen av Kompakt, har Norge på mange måter vært et foregangsland når det gjelder å fremme dialog og erfaringsutveksling om samfunnsansvar. Organet ble etablert før FNs Global Compact ble opprettet i 2000.

Kompakts overordnede formål er å bedre norske myndigheters beslutningsgrunnlag. Kompakt bidrar også til å bedre informasjonsutvekslingen mellom norske interessenter. Samtidig skal dialo-

Boks 9.4 Medlemmer av Kompakt

Amnesty International	Norfund
Arbeids- og inkluderingsdepartementet	Norges Rederiforbund
Barne- og likestillingsdepartementet	Norges Røde Kors
Chr. Michelsens Institutt	Norsk Folkehjelp
Den norske Helsingforskomité	Norges forskningsråd
Det Kgl Selskap for Norges Vel	Norsk Hydro ASA
Det Norske Veritas	Norsk PEN
DNB Nor ASA	Norske Skogindustrier ASA
Finansdepartementet	Nærings- og handelsdepartementet
Forum for utvikling og miljø	Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO)
Handelens- og Servicenæringens	Olje- og energidepartementet
Hovedorganisasjon (HSH)	Orkla ASA
Initiativ for etisk handel	Senter for menneskerettigheter (UiO)
Innovasjon Norge	Senter for utvikling og miljø (SUM)
INTSOK	SN-Power AS
Kirkens Nødhjelp	StatoilHydro ASA
KLP Kapitalforvaltning ASA	Storebrand ASA
Landsorganisasjonen (LO)	Telenor ASA
Mellomkirkelig Råd	Transparency International Norge
Miljøverndepartementet	Utenriksdepartementet
Norad	Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund

gen i Kompakt bidra til økt motivasjon for å utvise samfunnsansvar. Spredning av kunnskap om internasjonale rammeverk for samfunnsansvar er en prioritert oppgave. Det var i Kompakt den norske tilnærmingen til «Corporate Social Responsibility» først ble formulert gjennom arbeidsgrupperapporten «Sosialt ansvarlige bedrifter» (2000).

En egen arbeidsgruppe under Kompakt framla i mars 2008 en rapport om mindre bedrifter og samfunnsansvar. I rapporten gis det oversikt over kompetanse og verktøy som er tilgjengelig hos norske myndigheter, organisasjoner og bedrifter. Rapporten gir også anbefalinger for videre initiativ i forhold til mindre bedrifter. En arbeidsgruppe har også sett nærmere på grønnere leveransekjeder, jf. kapitell 3.4.3.

Internasjonale konferanser og dialogmøter

For å skape økt oppmerksomhet og engasjement om næringslivets samfunnsansvar, arrangerte



Figur 9.3 Åpen debatt om næringsliv og menneskerettigheter i februar 2008.

Foto: Gisle Nomme, StatoilHydro

Utenriksdepartementet i mars 2007 en internasjonal konferanse, *Partnerships for Sustainable Development*, for å skape en plattform for drøfting av samfunnsansvar på tvers av sektorer. Som oppfølging av konferansen ble *The Oslo Agenda for Change* presentert på femtende sesjon i United Nations Commission on Sustainable Development (CSD) ved FN.

Utenriksdepartementet har avholdt en rekke møter med sentrale aktører om samfunnsansvar. I februar 2008 ble det avholdt et dialogmøte om menneskerettigheter og næringsliv der Utenriksministeren, FNs generalsekretærs spesialrepresentant for næringsliv og menneskerettigheter og ti norske toppsjefer deltok. Møter i Kompakt med NHOs nettverk for CSR og bærekraft, fagbevegelsen, og sentrale aktører i sivilsamfunnet har videre gitt viktige bidrag til myndighetenes arbeid med samfunnsansvar.

Regjeringen

- vil bruke Kompakt til drøfting av sentrale spørsmål vedrørende samfunnsansvar. Forhold som berører gjennomføring av FNs Global Compacts prinsipper og OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper vil være sentrale
- vil tilrettelegge Kompakt som arena for å utveksle erfaringer og belyse eksempler på beste praksis
- vil benytte Kompakt til videreutvikling av politikk og styringssignaler vedrørende næringslivets samfunnsansvar
- vil skape nye møteplasser for drøfting av utfordringer og muligheter norske bedrifter møter i aktuelle markeder

10 Økonomiske og administrative konsekvenser

Meldingen redegjør for Regjeringens arbeid for å styrke internasjonale rammeverk for å øke minimumsstandardene for samfunnsansvar. Norge vil være en pådriver i arbeidet som pågår i FN og OECD for retningslinjer og prosesser som fremmer samfunnsansvar.

Det stilles forventninger til næringslivets samfunnsansvar i meldingen, men myndighetene og det offentlige har også ansvar for å ha høye etiske standarder i egen virksomhet. Myndighetene har en viktig rolle som eier, investor og innkjøper. Det stilles særlige forventninger og krav til samfunnsansvar i bedrifter med statlig eierskap, i forvaltningen av midlene i Statens Pensjonsfond og i myndighetenes innkjøpspolitikk.

I meldingen redegjøres det for økt engasjement fra myndighetenes side for veiledning og rådgivning om samfunnsansvar. Dette vil bli fulgt opp av Utenriksdepartementet i samarbeid med andre departementer og arbeids- og næringslivets organisasjoner og i kontakt med frivillige organisasjoner. Disse og øvrige tiltak som det vises til i meldingen vil bli dekket innenfor det enkelte departements budsjett.

I meldingen uttrykker regjeringen forventninger til at norske bedrifter tar et aktivt samfunnsansvar. De økonomiske konsekvensene for bedrif-

tene av dette er usikre. Det stilles en rekke forventninger i meldingen, men disse stilles også i økt grad fra bedriftens ulike interessenter. Bedrifter som tar et aktivt samfunnsansvar kan derfor styrke sin konkurransekraft og sitt omdømme, mens de som neglisjerer samfunnsansvar kan oppleve negative konsekvenser for kapitaltilgang, verdiskaping og rekruttering. Samfunnsansvar kan samtidig påføre bedriftene nye kostnader, særlig dersom de ikke allerede bedriver et systematisk arbeid med dette.

Et opplysningskrav i regnskapsloven, som regjeringen legger opp til å foreslå, behøver i seg selv ikke medføre særlige kostnader for foretakene. Det må imidlertid forventes at bedriftenes interne oppfølging med tiltak og prosesser vil kunne medføre kostnader.

Utenriksdepartementet

tilrår:

Tilråding fra Utenriksdepartementet av 23. januar 2009 om næringslivets samfunnsansvar i en global økonomi blir sendt Stortinget.

Vedlegg 1**Oversikt over relevante nettsteder og verktøy***Norge*

NHO, www.nho.no

HSH, www.hsh-org.no

LO, www.lo.no

Innovasjon Norge, www.innovasjon norge.no

Norges Rederiforbund, www.rederi.no

Norad, www.norad.no

Norfund, www.norfund.no

GIEK, www.giek.no

Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland

<http://www.regjeringen.no/nb/sub/>

[Styrer-rad-utvalg/etikkradet.html?id=434879](http://www.regjeringen.no/nb/sub/Styrer-rad-utvalg/etikkradet.html?id=434879)

Initiativ for etisk handel, www.etiskhandel.no

Miljøfyrtårn, www.miljofyrtarn.no

Forum for utvikling og miljø, www.forumfor.no

Amnesty Norge, www.amnesty.no

Kirkens Nødhjelp, www.nca.no

Transparency Norge, www.transparency.no

Publish What You Pay – Norge,

www.publishwhatyoupay.no/

Framtiden i våre hender – Norwatch,

www.norwatch.no

Andre land

Danmark, www.eogs.dk/sw32171.asp og

www.samfundsansvar.dk/

Sverige, www.regeringen.se/sb/d/2657

EU, http://ec.europa.eu/enterprise/csr/index_en.htm

Internasjonale retningslinjer og initiativer

OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper,
www.oecd.org

UN Global Compact, www.unglobalcompact.org

ILO, www.ilo.org

UN Principles for Responsible Investments,
www.unpri.org

FNs utviklingsprogram, www.undp.org

Extractive Industries Transparency Initiative,
www.eitransparency.org

Equator Principles, www.equator-principles.com

Global Reporting Initiative,
www.globalreporting.org

Voluntary Principles on Security and Human
Rights, www.voluntaryprinciples.org

Carbon Disclosure Project, www.cdproject.net

Kimberley-prosessen,

www.kimberleyprocess.com

International Organization for Standardisation
(ISO), www.iso.org

Verktøy, hjelpemidler og nettverk

Human rights and business,

www.business-humanrights.org

Anti-corruption business portal,

www.business-anti-corruption.org

FAFO Red Flags, www.redflags.info

Human Rights Compliance Assessment,

www.humanrightsbusiness.org/040_hrca.htm

World Business Council for Sustainable

Development (WBCSD), www.wbcd.org

CSR Europe, www.csreurope.org

Offentlige institusjoner kan bestille flere eksemplarer fra:
Departementenes servicesenter
Post og distribusjon
E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no
Faks: 22 24 27 86

Opplysninger om abonnement, løssalg og pris får man hos:
Akademika AS
Avdeling for offentlige publikasjoner
Postboks 84 Blindern, 0314 Oslo
E-post: offpubl@akademika.no
Telefon: 22 18 81 00
Faks: 22 18 81 01
Grønt nummer: 800 80 960

Publikasjonen er også tilgjengelig på
www.regjeringen.no

Alle illustrasjoner: Torbjørn Vagstein
Sitatet i forsideillustrasjonen: FNs tidligere generalsekretær
Kofi Annan, «The Business Contribution to the Millennium
Development Goals», 14. juni 2005

Trykk: 07 Gruppen 01/2009

